

Minna Nakari

Variation i kvinnors namnfraser
i officiella dokument i Helsingfors

1780–1930

Socioonomastiska synvinklar
på makt och identitet

NORDICA HELSINGIENSIA 25

Finska, finskugriska och nordiska institutionen
Helsingfors universitet

2011

Minna Nakari

Variation i kvinnors namnfraser
i officiella dokument i Helsingfors
1780–1930

*Socioonomastiska synvinklar på
makt och identitet*

Akademisk avhandling som med tillstånd av Humanistiska fakulteten vid
Helsingfors universitet framlägges till offentlig granskning i auditorium XV
(Unionsgatan 34) lördagen den 28 maj 2011 kl. 10.

Finska, finskugriska och nordiska institutionen
Helsingfors universitet
2011

HELSINGFORS UNIVERSITET

Finska, finskugriska och nordiska institutionen (Nordica)

Minna Nakari, 2011. *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930. Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet*

Sammanfattning

Min avhandling syftar till att ur socioonomastisk synvinkel beskriva variationen i omtal av kvinnor i officiella dokument i Finland 1780–1930, dvs. innan lagar i början av 1900-talet gjorde slut på variationsmöjligheterna. Bruket av patronymika i stället för tillnamn upphör när Lag om släktnamn 1920 förutsätter att var och en bär ett fast släktnamn. Äktenskapslagen 1929 gör i sin tur slut på kvinnans möjlighet att även som gift uteslutande använda sitt flicknamn. Undersökningen handlar dels om övergången från patronymika på *-dotter* till fasta tillnamn, dels om den gifta kvinnans antagande av mannens tillnamn.

Min huvudsakliga metodologiska utgångspunkt för att belysa utvecklingen ur socioonomastisk synvinkel är en syntaktisk-semantisk analys av de aktuella namnfraserna. För att på ett överskådligt sätt kunna presentera det omfattande materialet har jag utarbetat ett schema i vilket jag komprimerat de 115 olika namnfrastyperna till 13 huvudtyper. Analysen av Helsingforsmaterialet baserar sig på frekvensberäkningar av de olika namnfrastyperna vid vissa skärningsår samt beskrivning av variationen i namnfrasernas struktur och semantiska innehåll, t.ex. den sociala variationen i titel- och tillnamnsbruket. Utöver detta gör jag, genom att tillämpa en biografisk-genealogisk metod, två fallstudier där jag undersöker vilka namnfraser som kommit till användning för kvinnor i de utvalda släkterna.

Materialet för undersökningen har jag excerperat ur kyrkböckerna (1780–1929), bouppteckningsinstrument (1780–1928) och näringsanmälningar (1880–1908) samt ur några tidningars familjeannonser (1829–1888), gravskrifter på minnesstenar (1796–1929) och dagboksanteckningar (1799–1801, 1818–1820). Sammanlagt består materialet av 5 950 belägg.

Den syntaktisk-semantiska analysen uppvisar stor variation i omtal av kvinnor i officiella dokument i Helsingfors under perioden 1780–1930. Även om släktnamnsbruket så gott som helt är etablerat mot slutet av 1800-talet omfattar materialet namnfraser för kvinnor ur lägre socialgrupper i vilka patronymikon anges i stället för fast tillnamn. Namnfraser med både patronymikon och tillnamn registreras fortfarande i början av 1900-talet. I början av 1800-talet bär majoriteten av de gifta kvinnorna, med få undantag i borgerliga kretsar, flicknamn i de officiella källorna. Den jämförande analysen av de gifta kvinnornas tillnamn i dagböcker tyder dock på att giftasnamnen i privata sammanhang var ett mycket tidigare fenomen än i officiella dokument.

Nyckelord: *socioonomastik, syntaktisk-semantisk analys, namnfras, patronymikon, flicknamn, giftasnamn*

UNIVERSITY OF HELSINKI

Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies (Nordica)

Minna Nakari, 2011. *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930. Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet (Variation in women's name phrases in official documents in Helsinki 1780–1930. Socio-onomastic aspects on power and identity)*

Abstract

This dissertation is an onomastic study of variation in women's name phrases in official documents in Finland during the period 1780–1930. The aim is to discuss from a socio-onomastic perspective both the changeover from patronymics to inherited family names and the use of surnames after marriage (i.e. whether women adopted their husbands' family names or retained their maiden names), before new laws in this area entered into force in Finland in the early 20th century. In 1920, a law on family names that required fixed names put an end to the use of the patronymic as a person's only surname. After 1929, it was no longer possible for a married woman to retain her maiden name.

Methodologically, to explain this development from a socio-onomastic perspective, I have based my study on a syntactic-semantic analysis of the actual name phrases. To be able to demonstrate the extensive material, I have elaborated a scheme to divide the 115 different types of name phrases into 13 main categories. The analysis of the material for Helsinki is based on frequency calculations of the different types of name phrases every thirtieth year, as well as on describing variation in the structure and semantic content of the name phrases, e.g. social variation in the use of titles and epithets. In addition to this, by applying a biographic-genealogical method, I have conducted two case studies of the usage of women's name phrases in the two chosen families.

The study is based on parish registers from the period 1780–1929, estate inventory documents from the period 1780–1928, registration forms for liberty of trade from the period 1880–1908, family announcements on newspapers from the period 1829–1888, gravestones from the period 1796–1929 and diaries from the periods 1799–1801 and 1818–1820 providing a corpus of 5 950 name phrases.

The syntactic-semantic analysis has revealed the overall picture of various ways of denoting women in official documents. In Helsinki, towards the end of the 19th century, the use of inherited family names seems to be almost fully developed in official contexts. At the late 19th century, a patronymic still appears as the only surname of some working-class women whereas in the early 20th century patronymics were only entered in the parish register as a kind of middle name. In the beginning of the 19th century, most married women were still registered under their maiden names, with a few exceptions among the bourgeoisie and upper class. The comparative analysis of name phrases in diaries, however, indicates that the use of the husband's family name by married women was a much earlier phenomenon in private contexts than in official documents.

Keywords: *socio-onomastics, syntactic-semantic analysis, name phrase, patronymic, maiden name, husband's family name*

Nordica Helsingiensia 25

Minna Nakari

Variation i kvinnors namnfraser
i officiella dokument i Helsingfors
1780–1930

*Socioonomastiska synvinklar på
makt och identitet*

Finska, finskugriska och nordiska institutionen
Helsingfors universitet
2011

© 2011 Minna Nakari och Nordica vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen,
Helsingfors universitet

Nakari, Minna 2011. *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930. Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet*

Denna bok är nummer 25 i serien *Nordica Helsingiensia*, en publikationsserie som utges av Nordica vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.

Ansvarig utgivare
Nordica vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet

Kontaktinformation

Nordica
PB 24 (Unionsgatan 40)
FI-00014 Helsingfors universitet

Webbadress: <http://www.helsinki.fi/nordica/publi/nh.htm>

Pärmen
Päivi Talonpoika-Ukkonen, Unigrafia, Helsingfors
Tryckt i Finland av Unigrafia, Helsingfors

Pärmbilden
”Erikssonin plikat”, ”Flickorna Eriksson” Aino och Anna Elovaara. Atelier City, 1914.
I privat ägo.

ISSN 1795-4428
ISBN 978-952-10-6948-2 (hft.)
ISBN 978-952-10-6949-9 (PDF)
Unigrafia, Helsingfors

FÖRORD

Detta arbete har varit ett mångårigt äventyr i att forska i kvinnors namnbruk under en period av 150 år. Mitt intresse för namnforskning väcktes på professor Marianne Blomqvists seminariekurs på Nordica vid Helsingfors universitet i början av 1990-talet. Där blev jag medveten om att namnen avspeglar det omgivande samhället och att namnbruket kan analyseras systematiskt.

När jag efter några år i arbetslivet ville fortsätta med namnstudier tog Marianne Blomqvist hjärtligt emot mig och föreslog att jag skulle fokusera på kvinnonamn. Allt sedan dess har hon varit min handledare och inspiratör som generöst delat med sig av sina kunskaper. Jag är henne ett stort tack skyldig för att hon genom åren tålmodigt och entusiastiskt läst, korrigerat, kommenterat och diskuterat mina onomastiska analyser.

Professor Pirjo Kukkonen har fungerat som min andra handledare. Det är tack vare hennes enorma hängivelse som jag kunnat slutföra denna doktorsavhandling. Speciellt tackar jag henne för att hon lett mig in på teoretiskt tänkande och fått mig att inse vikten av den explicit definierade metoden i vetenskapligt skrivande.

Ett stort tack går även till förhandsgranskarna docent Terhi Ainiala och filosofie doktor Lennart Ryman. De har noggrant läst manuskriptet och kommit med värdefulla kommentarer och förslag till förändringar.

Materialinsamlingen har tagit hundratals timmar på olika arkiv i Helsingfors. Med hjälp av sakkunnig personal på såväl Riksarkivet, Stadsarkivet som Församlingarnas arkiv var det ändå lätt att komma igång med arbetet. Jag tackar också Eine Ahola och Bo-Göran Eriksson för att de ställt upp för intervjuer om sina respektive släkters öden. Familjen Ahola lånade även frikostigt ur sitt privata bildarkiv. Finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet tackar jag för att den antagit avhandlingen för utgivning i Nordicas skriftserie *Nordica Helsingiensia*.

Slutligen tackar jag min familj. Mina föräldrar Ritva och Matti har tagit hand om det praktiska i vardagen så att jag kunnat ägna mig åt studierna. Min make Timo har under alla dessa år stött och uppmuntrat mig i min forskning samt fungerat som datateknisk assistent. Min dotter Ella har gett mig oerhört stor glädje i livet.

Mäntsälä den 1 maj 2011

Minna Nakari

INNEHÅLL

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER OCH FIGURER

1. Tabeller

2. Bilder

1 INLEDNING	17
1.1 Syfte.....	18
1.2 Val av undersökningsområde och undersökningsperiod.....	19
1.3 Namn, makt och identitet	20
1.4 Om källor, skrivartiditioner och -variationer.....	22
1.5 Terminologi	26
1.6 Namnlagstiftning	31
1.7 Helsingfors stad	35
1.7.1 Befolkning	36
1.7.2 Sociala skikt.....	37
1.7.3 Språk.....	38
1.7.4 Församlingar	40
2 MATERIAL	42
2.1 Officiella källor.....	42
2.1.1 Födelse- och dopböcker	43
2.1.2 Lysnings- resp. vigselböcker	43
2.1.3 Död- och begravningsböcker	44
2.1.4 Flyttningsbetyg och flyttningslängder	44
2.1.5 Bouppteckningsinstrument	47
2.1.6 Näringsanmälningar.....	49

2.2 Inofficiella källor	50
2.2.1 Familjeannonser	51
2.2.2 Gravstenar	53
2.2.3 Dagböcker	54
2.2.4 Intervjuer och familjearkiv	55
2.4 Materialets sammansättning	56
3 TEORETISK REFERENSRAM OCH METODOLOGI.....	57
3.1 Socioonomastiska synvinklar	57
3.2 Variation i kvinnors namnbruk i familjen och i samhället	59
3.2.1 Titel som social markör i namnfraser för kvinnor	62
3.2.2 Från patronymika till släktnamn	66
3.2.3 Från flicknamn till giftasnamn.....	69
3.2.4 Namnbruk som uttryck för makt och identitet.....	71
3.3 Metodbestämning	77
3.3.1 Syntaktisk-semantisk analys	79
3.3.2 Biografisk-genealogisk analys	85
3.3.3 Kategoriseringsproblem.....	86
4 ANALYS AV HELSINGFORSMATERIALET 1780–1930	88
4.1 Namnfraser för kvinnor i kyrkböckerna för Helsingfors 1780–1930 enligt civilstånd	88
4.1.1 Namnfraser för ogifta kvinnor i födelse- och dopböcker 1780–1929	88
4.1.2 Namnfraser för ogifta kvinnor i lysnings- resp. vigselböcker 1780–1858	90
4.1.3 Namnfraser för ogifta kvinnor i död- och begravningsböcker 1780–1888	93

4.1.4 Namnfraser för ogifta kvinnor i flyttningsbetyg och flyttningslängder 1793–1929.....	95
4.1.5 Namnfraser för gifta kvinnor i födelse- och dopböcker 1780–1929	102
4.1.6 Namnfraser för gifta kvinnor i död- och begravningsböcker 1780–1858	106
4.1.7 Namnfraser för gifta kvinnor i flyttningsbetyg och flyttningslängder.....	109
4.1.8 Namnfraser för änkor i födelse- och dopböcker 1780–1929	118
4.1.9 Namnfraser för änkor i lysnings- resp. vigselböcker 1780–1858.....	119
4.1.10 Namnfraser för änkor i död- och begravningsböcker 1780–1888.....	120
4.1.11 Namnfraser för änkor i flyttningsbetyg och flyttningslängder 1793–1929 ...	123
4.1.12 Namnfraser för frånskilda kvinnor i kyrkböcker 1780–1929	127
4.2 Kvinnors personliga namnbruk	129
4.2.1 Variation i namnfraser för änkor i bouppteckningar 1780–1928	129
4.2.2 Hur kvinnor tecknar sina namn i näringsanmälningar 1880–1908.....	133
4.2.2.1 Ogifta kvinnor.....	134
4.2.2.2 Gifta kvinnor.....	135
4.2.2.3 Änkor	136
4.2.2.4 Frånskilda kvinnor	137
4.3 Sammanfattning.....	138
5 ANALYS AV JÄMFÖRELSEMATERIALET	141
5.1 Namnfraser för kvinnor i familjeannonser 1829–1888 enligt civilstånd	141
5.1.1 Namnfraser för ogifta kvinnor i familjeannonser 1829–1888	142
5.1.2 Namnfraser för gifta kvinnor i familjeannonser 1829–1888.....	145
5.1.3 Namnfraser för änkor i familjeannonser 1829–1888.....	147

5.2 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Helsingfors 1796–1929..	149
5.2.1 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Gamla kyrkans skvär 1796–1829.....	151
5.2.2 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Sandudds begravningsplats 1829–1929.....	151
5.3 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor i dagböcker	152
5.3.1 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor i Jacobina Charlotta Munsterhjelm dagböcker 1799–1801	153
5.3.2 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor i Timotheus Wahlbergs dagböcker 1818–1820.....	155
5.4 Sammanfattning.....	157
6 ANALYS AV KVINNORS NAMNFRASER I TVÅ SLÄKTER.....	159
6.1 En hustru från Hitis i Åbolands skärgård	159
6.2 En piga från Vittis i Satakunda.....	160
6.3 Sammanfattning.....	162
7 SLUTSATSER	164
KÄLLFÖRTECKNING.....	175
A. Undersökningsmaterial	175
B. Litteratur	176
Förkortningar	186

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER OCH FIGURER

1. Tabeller

1. Språkförhållandena inom samhällets olika skikt i Helsingfors 1870 enligt Waris (1950:24).
2. Materialets sammansättning.
- 3a. Schema över namnfraser i materialet komprimerat till 13 huvudtyper.
- 3b. Exempel på de 115 namnfrastyperna i materialet.
4. Namnfraser för ogifta kvinnor i födelse- och dopböcker för Helsingfors januari och februari 1780, 1798, 1828, 1858, januari 1888 och 1908 samt december 1929.
5. Namnfraser för ogifta kvinnor i lysnings- resp. vigselböcker för 1780 samt januari och februari 1798, 1828 resp. 1858.
6. Namnfraser för ogifta kvinnor i död- och begravningsböcker i Helsingfors för 1780 samt januari och februari 1798, 1828, 1858 resp. 1888.
7. Namnfraser för ogifta kvinnor i Helsingfors flyttningsbetyg 1793–1802, 1828, 1858 och 1888 samt januari 1908 resp. 1909, januari 1928 resp. 1929 samt december 1929.
8. Namnfraser för gifta barnaföderskor i födelse- och dopböcker i Helsingfors januari och februari 1780, 1798, 1828, 1858 resp. 1888, januari 1908 samt södra svenska resp. finska församling december 1929.
9. Namnfraser för gifta kvinnor i dödböcker för 1780 samt januari och februari 1798, 1828, 1858 resp. 1888.
10. Namnfraser för gifta kvinnor i Helsingfors flyttningsbetyg 1793–1802, 1828, 1858 och 1888 samt januari 1908 resp. 1909, januari 1928 resp. 1929 samt december 1929.
11. Namnfraser för änkor i födelse- och dopböcker i Helsingfors januari och februari 1780, 1798, 1828, 1858 resp. 1888, januari 1908 samt södra svenska resp. finska församling december 1929.
12. Namnfraser för änkor i lysnings- resp. vigselböcker för 1780 samt januari och februari 1798, 1828 resp. 1858.
13. Namnfraser för änkor i död- och begravningsböcker för 1780 samt januari och februari 1798, 1828, 1858 resp. 1888.

14. Namnfraser för änkor i Helsingfors flyttningsbetyg 1793–1802, 1828, 1858 och 1888 samt januari 1908 resp. 1909, januari 1928 resp. 1929 samt december 1929.
15. Namnfraser för frånskilda kvinnor i materialet ur kyrkböcker i Helsingfors 1780–1929.
16. Efterlevande änkors underskrifter och övriga benämningar i bouppteckningar i Helsingfors 1780–1929.
17. Namnfraser för ogifta kvinnor i näringsanmälningar för 1880, 1888 och januari 1908.
18. Namnfraser för gifta kvinnor i näringsanmälningar för 1880, 1888 och januari 1908.
19. Namnfraser för änkor i näringsanmälningar för 1880, 1888 och januari 1908.
20. Namnfraser för frånskilda kvinnor i näringsanmälningar.
21. Namnfraser för ogifta kvinnor i familjeannonser i HT 1829 och 1866 samt HD 1888.
22. Namnfraser för gifta kvinnor i familjeannonser i HT 1829 och 1866 samt HD 1888.
23. Namnfraser för änkor i familjeannonser i HT 1829 och 1866 samt HD 1888.
24. Namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Gamla kyrkans skvär och på Sandudds begravningsplats 1796–1929.
25. Namnfraser för gifta kvinnor och änkor i JCM 1799–1801 och TW 1818–1820.

2. Bilder

1. Otto Ahola med barnen Liisa och Antti på söndagspromenad i Kajsaniemparken i Helsingfors 1929–1930. Familjen Aholas privata bildmaterial.
2. Flyttningsbetyg från 1828. Ifyllt formulär. Mikrofilmmaterial.
3. Flyttningsbetyg från 1828. Handskrivet dokument. Mikrofilmmaterial.
4. Bouppteckningsinstrument från 1780. Ingress. Foto: Minna Nakari.
5. Bouppteckningsinstrument från 1780. Underskrifter. Foto: Minna Nakari.
6. Näringsanmälan från 1880. Foto: Minna Nakari.
7. Familjeannonser i *Helsingfors Tidningar* 5.12.1829.
8. Familjeannonser i *Helsingfors Tidningar* 18.1.1866.
9. Familjeannonser i *Helsingfors Dagblad* 22.12.1888.
10. Gravsten i Gamla kyrkans skvär i Helsingfors. Foto: Minna Nakari.
11. ”Erikssonin plikat”, ”Flickorna Eriksson” Aino och Anna Elovaara. Atelier City, Helsingfors, 1914.
12. August Eriksson med familj i Vittis. Familjen Aholas privata bildmaterial.

1 INLEDNING

I mitt arbete tar jag upp en inom den nordiska namnforskningen i mindre utsträckning undersökt aspekt på till- och släktnamnsbruket, nämligen omtal av kvinnor, innan lagar i början av 1900-talet gjorde slut på variationsmöjligheterna i Finland. Bruket av patronymika i stället för tillnamn upphör när Lag om släktnamn 1920, som trädde i kraft 1.1.1921, förutsätter att var och en bär ett fast släktnamn. Äktenskapslagen 1929, som trädde i kraft 1.1.1930, gör i sin tur slut på kvinnans möjlighet att även som gift uteslutande använda sitt flicknamn. Det handlar i huvudsak om två frågor: dels övergången från patronymika på *-dotter* till fasta tillnamn, dels den gifta kvinnans antagande av mannens tillnamn. Till utvecklingen i den gifta kvinnans namnbruk hör också att hustrun förutom mannens tillnamn även kan bära sitt flicknamn föregånget av ordet *född*.

Denna problematik sammanfattar Thorsten Andersson (1984:110 n. 6) genom att ställa frågan: ”När och varför blev *Alma Andersdotter* till *fru Alma Johansson*?” Han påpekar också att dessa viktiga forskningsuppgifter väntar på sin bearbetning. Trots att det torde vara allmänt känt att kvinnor i äldre tid normalt behöll sina ”efternamn” efter giftermål är vi mycket ofullständigt underrättade om den senare utvecklingen, konstaterar Mats Wahlberg (1994:115, 2008:94). Han visar med några exempel hur skiftande kvinnornas tillnamnsbruk kunde vara under 1800-talet och efterlyser också han undersökningar av ett stort och representativt material som skulle ge upplysning om eventuella regionala och sociala skillnader.

I Finland har frågan redan år 1988 berörts av Marianne Blomqvist, som i sin doktorsavhandling *Från tillnamn till släktnamn i österbottnisk allmogemiljö* kommit åt en stor variation i omtal av kvinnor i officiella källor under perioden 1780–1930. Min avsikt är att studera utvecklingen i en sydfinländsk stadsmiljö, närmare bestämt Helsingfors, under dessa 150 år. Vid Uppsala universitet i Sverige analyserar Sonja Entzenberg släktnamnsskickets utveckling på Öland 1860–1920 i ett genusperspektiv. Hennes avhandlingsprojekt heter *Från Andersdotter till Andersson, från Andersson till Sjögren och Ålander* (se Entzenberg 2002, 2003, 2004, 2007, <http://www.nordiska.uu.se/personal/sonjaentzenberg>).

1.1 Syfte

Syftet med min undersökning är att bidra till kartläggningen och beskrivningen av det brokiga – i första hand officiella men i någon mån också det inofficiella – namnbruket hos kvinnorna i Finland 1780–1930 med stöd av ett så omfattande material som möjligt. Min huvudsakliga metodologiska utgångspunkt för att belysa utvecklingen ur socioonomastisk synvinkel är en syntaktisk-semantisk analys av de aktuella namnfraserna (se avsnitt 3.3.1). Utöver detta kommer jag, genom att tillämpa en biografisk-genealogisk metod, att göra enskilda fallstudier där jag mera i detalj går in i två släkter för att kunna visa utvecklingen både i myndigheternas och i kvinnornas eget namnbruk.

Även om namnbärarnas sociala tillhörighet också kommer till uttryck i val av både förnamn och tillnamn är det inte min avsikt att i detta sammanhang beskriva enskilda namn utan hela namnfraser. En integrerad del av namnfrasen är också titelbruket. Med *namnfras* avser jag således olika kombinationer av titlar, förnamn, patronymika eller metronymika och tillnamn (se närmare definitionerna i avsnitt 1.5). Med hjälp av frekvensberäkningar av olika namnfrastyper samt analyser av namnfrasens struktur och innehåll i de utvalda källorna studerar jag variationen i Helsingforskvinnornas namn- och titelbruk under 150 år betingad av såväl tid, civilstånd, socialgrupp och källa.

Namnberarnas språkliga bakgrund står däremot inte i fokus. Inom tidsperioden 1780–1930 var Finland en del av Sverige fram till 1809, 1809–1917 storfurstendöme i kejsardömet Ryssland och självständigt från och med 6.12.1917. Men källorna påverkas inte av varierande politisk status. Förutom att präster och tjänstemän under en stor del av undersökningsperioden skrev handlingarna på svenska var det också vanligt att i skrift försvenska finska förnamn så att t.ex. *Erkki* blev *Erik* (se avsnitt 1.4). Dessutom var det ingalunda sällsynt att helt finskspråkiga personer ännu på 1800-talet antog typiska svenska tillnamn (se Nakari 1999:196–199). I ett flerspråkigt samhälle är modersmålet inte heller beständigt.¹ På grund av källornas officiella karaktär skulle det för det mesta vara omöjligt att avgöra namnbärarnas modersmål. För fallstudierna (kap. 6) har jag därför, för att i någon mån belysa den onomastiska utvecklingen, valt två familjer varav den ena mig veterligen har varit svenskspråkig, den andra finskspråkig.

¹ Exempelvis Mirja Saari (2001) har beskrivit språkbytesprocessen inom en prästsläkt under autonomitiden (1809–1917).

² Om befolkningens demografiska, sociala, språkliga och kyrkliga förhållanden, se närmare avsnitt 1.7.

1.2 Val av undersökningsområde och undersökningsperiod

Som huvudsakligt undersökningsområde har jag valt Helsingfors dels för befolkningsstrukturens, dels för källornas skull. Så länge Finland var en del av Sverige, dvs. fram till 1809, var Helsingfors en liten stapelstad på bara några tusen invånare. Men då landet blivit storfurstendöme under Ryssland och Helsingfors 1812 blivit Finlands huvudstad började invånarantalet öka snabbt. Centralförvaltningens överflyttning från Åbo förde med sig en inflytelserik ämbetsmannakår och de massiva byggnadsarbetena krävde mycket ny arbetskraft. År 1827 fick stadens högsta samhällsskikt ett betydligt tillskott, när också universitetet flyttades från Åbo till Helsingfors. Arbetarbefolkningen bildade dock den största och alltjämt växande socialgruppen i staden.² Att samtliga samhällsgrupper är representerade i 1800-talets Helsingfors är en viktig anledning till att staden ter sig som ett lämpligt undersökningsområde. Då kvinnorna sällan namnges i de historiska källorna (se avsnitt 1.4), bör materialet vara tillräckligt omfattande för att man på basis av det ska kunna få en helhetsbild av utvecklingen. I huvudstadens arkiv med mångsidiga källor torde man ha de bästa möjligheterna att samla in ett representativt material.

Undersökningsperioden sträcker sig över 150 år, från och med 1780 fram till 1930. Även om källorna för 1700-talets del är något begränsade, försöker jag även belysa den tidiga utvecklingen. På basis av redan gjorda undersökningar (avsnitt 3.2) antar jag att jag kommer att påträffa den största variationen i omtal av kvinnor på 1800-talet. Då är släktnamnen redan till stor del etablerade, men det finns fortfarande personer som benämns endast med förnamn och patronymikon. Medan somliga gifta kvinnor fortfarande följer den gamla modellen och behåller sitt flicknamn har det nya modet redan nått andra som väljer att använda mannens tillnamn. Ett naturligt slut på undersökningsperioden utgör de nya lagarna på 1920-talet, nämligen Lag om släktnamn 1920, som trädde i kraft 1.1.1921 och Äktenskapslagen 1929, som trädde i kraft 1.1.1930.³

² Om befolkningens demografiska, sociala, språkliga och kyrkliga förhållanden, se närmare avsnitt 1.7.

³ Om namnlagstiftningen, se avsnitt 1.6.

1.3 Namn, makt och identitet

Även om personnamnets främsta uppgift, såsom bl.a. Blomqvist (2006:9) konstaterar, är ”att identifiera en person, att skilja någon från en annan”, handlar namn och namngivning också om såväl kulturell och social identitet som makt. Att namnval och namnbruk som ligger till grund för identitet påverkas av den kulturella och sociala kontexten ser bl.a. Gunnstein Akselberg (2010:29–30) som en viktig orsak till att personnamn varit objekt för socioonomastiska studier (om socioonomastiken som forskningsgren se avsnitt 3.1).

Terhi Ainiala (2008:2) resonerar vidare att namnval och identitet även har samband med tolerans mot exempelvis etniska och språkliga minoriteter i samhället. Som exempel på möjlighet till namnval som uttrycker demokrati och jämställdhet nämner hon att ortnamnen på de tvåspråkiga områdena i dagens Finland finns tillgängliga både på finska och på svenska. I min studie som handlar om historiskt material huvudsakligen ur officiella källor har individerna dock inte haft möjlighet att uttrycka sin språkliga tillhörighet utan myndigheterna använde genomgående svenska under stor del av undersökningsperioden, dvs. fram till senare hälften av 1800-talet (se kap.2).

Förutom att både för- och tillnamn används för att identifiera individer fungerar de även som symboler för grupp tillhörighet. Flera onomastiska undersökningar (se t.ex. Paikkala 2004:105–110, Blomqvist 2006:76–10, Wahlberg 2008:91–94 och där anförd litteratur) har visat att olika socialgrupper valt olika typer av namn. På finskt håll har Sofia Kotilainen (2008) i sin doktorsavhandling inom historia studerat namngivningssystem i två släkter i mellersta Finland under perioden från början av 1700-talet till mitten av 1900-talet. Undersökningen handlar om traditionen att skapa släktidentitet såväl genom s.k. ärvda förnamn, dvs. namn som förekommer i olika generationer inom en släkt som genom gemensamt släktnamn. I de av Kotilainen (2008:318–332) utvalda släkterna kan man se utvecklingen i namnens funktion från att ha varit sammanbindande faktor för släktens medlemmar till att bli uttryck för individualism.

Arne Jarrick & Johan Söderberg (1994:113–115) förknippar individualiseringen av namnskicket med civiliseringsprocessen i Stockholm under 1700-talet. Enligt dem kan man i namnskickets differentiering se en särskild kulturell förändring som inte fordrade

ekonomiska resurser och därför i snabb takt slogs igenom. Att människor kan urskilja sig själva som individer och se särarten hos andra anser de vara viktigt för hur en jagidentitet skapas, medan enformigheten i namnskicket kan tyda på att ståndsgränser eller andra sociala konventioner påverkar människornas uppfattning om lämpligt namnbruk.

Namnets betydelse för individens identitet i dagens mångkulturella svenska samhälle har engagerat etnologen Charlotte Hagström (2006:18–25). Hon delar sociologernas syn på begreppet identitet och menar att det omfattar både självidentitet, dvs. hur man ser på sig själv, och tillskriven identitet, dvs. hur andra ser på en. Skillnaden mellan jaguppfattning och andras uppfattning om en kan bli synlig också i historiskt material ifall man exempelvis får möjlighet att jämföra sakägarnas namnteckningar med de namnfraser som skrivarna tilldelat dem i offentliga handlingar (se avsnitten 1.4 och 4.2).

Inom namnforskningen har Eva Brylla (1998, 2001) studerat nordiskt namnskick ur maktaspekt med utblickar i vissa andra kulturers namnseder. Hon belyser exempelvis hur tillnamnsbruket under olika tider avspeglat kvinnans ställning och beroendet/oberoendet av mannen. Att många kvinnor vid giftermål byter tillnamn, och därmed också identitet, kan ses som ett uttryck för maktrelationer inom familjen och i samhället (se avsnitt 3.2.4).

Bakom variationen i gifta kvinnors namnbruk i Danmark från och med 1200-talet fram till våra dagar ser John Kousgård Sørensen (1985:35–37) psykologiska faktorer som i sin tur är beroende av utvecklingen i det omgivande samhället. Han kallar dessa faktorer prestigebehov, konventionsbehov och identifieringsbehov. Med prestigebehovet menar han att man genom namnvalet markerar sin ställning, medan konventionsbehovet ska uttrycka dels en önskan att bevara samhällsbetingad tradition, dels en allmän motvilja mot förändringar. Vidare har identifieringsbehovet enligt honom förutom en praktisk även en ideologisk sida som kan basera sig på kvinnans strävan efter att bli betraktad som självständig individ, inte bara någons hustru.

I den ovan nämnda socioonomastiska studien har Kousgård Sørensen (1985:40) med ett hypotetiskt exempel visat variationen i omtal av gifta kvinnor genom tiderna. Den hypotetiska hustrun *Ellen* som är dotter till *Torkil Munk* och gift med *Peder Smed* kan beroende på tidsperioden och socialgruppen anges åtminstone på tio olika sätt, nämligen

Ellen Torkilsdatter, Ellen Munksdatter, Ellen Munk, Ellen Pederskone, Ellen Peders, Ellen Smeds, Ellen Peder Smeds, Ellen Smed, Ellen Peder Smed och Ellen Munk Smed.

Även namnkombinationer, som är aktuella i min undersökning, kan således uttrycka maktrelationer. Genom att välja en viss kombination av titel, förnamn och tillnamn väljs perspektiv i kategoriseringen av individen. I ett pågående projekt som utgår från fornsvenskt och äldre nysvenskt material söker Lennart Ryman (2008a:111–113, se även Wahlberg 2008:93) svar bl.a. på frågan ”vilka personer som i första hand blir identifierade i relation till andra och eventuellt inte namnges alls” (se avsnitt 1.4 nedan).

1.4 Om källor, skrivartraditioner och -variationer

Kyrkan och staten har genom tiderna stått för officiell registrering av olika slag av sina medborgare. Till de kyrkliga bokföringskällorna hör kommunionböcker (i Sverige husförhörslängder), s.k. historieböcker, dvs. födelse-, vigsel- och dödböcker samt in- och utflyttningsbetyg. Till de statliga källorna hör mantalslängder samt juridiska dokument såsom bouppteckningar, testamenten och domböcker. Där utöver finns en mängd privata källor bestående av brev, anteckningar, dagböcker, personskrifter, inbjudningskort, kvitton, kassaböcker m.m. Mellan de officiella och privata källorna faller därtill dokument av olika slag, såsom skolmatriklar, gravstenar, tidningar, annonser o.s.v.

Mitt material är ur de källor som nämns ovan. Det största problemet med undersökningen av tillnamnsbruket hos kvinnorna har visat sig vara att materialet är spritt, i någon mån svårtillgängligt eller knappt. I officiella sammanhang var det ju i vanliga fall bara hushållets huvudman som fullständigt namngavs, medan de andra familjemedlemmarna ofta omtalades utan eget namn eller endast med förnamn. Av kvinnorna var det mestadels änkor och ensamstående mödrar som registrerades under eget namn. Såsom Eljas Orrman (1980:10) konstaterar gäller detta speciellt mantalslängderna som ursprungligen var förteckningar över de skattskyldiga personerna, men även i kommunionböckerna och i stor utsträckning i födelseböckerna identifieras kvinnan vanligtvis genom en mansperson.⁴ Eftersom kvinnorna i

⁴ Även Ryman (2002:126–127, 304–306, 311–313) har en del liknande noteringar när det gäller namngivning av kvinnor i mantalslängder och kyrkböcker under perioden 1630–1730.

folkbokföringsdokumenten ofta blir ”bifigurer” behövs kompletterande material ur källor där kvinnan själv är sakägare.

Kvinnan förblir således länge en ”bifigur”, men kyrkans historieböcker är trots allt de främsta källorna. Födelseböcker är det värt att gå igenom, för bland dopvittnena har både Marianne Blomqvist (1988:109–110, 1993:208, 2006:111) och Katharina Leibring (2005:212–213) kunnat påträffa kvinnor antecknade med tillnamn. Vigsellängderna nämner Blomqvist (1988:53) som ur namnsynpunkt värdefulla. Då också bruden i dem står med sitt fullständiga namn kan man studera såväl namnskicket utveckling bland kvinnorna som eventuell könsbetingad variation. Vad dödböckerna beträffar påpekar Blomqvist (1988:54) att namnkomplexen i dem är mycket varierande. Gudrun Utterström (1983:25) varnar i sin tur för den företeelse som kallas bakarv, dvs. att en avliden i handlingarna har tilldelats namn som han eller hon aldrig under sin livstid har burit men som barnen senare har tagit (se även Gillingstam 1971:209). Att skrivarna inte alltid varit konsekventa med registreringen minskar, enligt Olav Panelius (1987:92), kyrkböckernas värde som källa för namnskicket, men Ritva Valtavuo-Pfeifer (2004:91) anser det vara nödvändigt att anlita dop-, vigsel- och dödböcker för att tillfredsställande kunna behandla frågan om kvinnornas namn.

Om än det först på 1900-talet fastställdes i lag hur kvinnan skulle anges officiellt, fanns det redan på 1800-talet såväl oskrivna normer som cirkulär och handböcker som gav instruktioner för skrivarna om hur personer skulle registreras. Enligt Fredric Ekmans (1860:965–966, jfr Blomqvist 1988:102) arbete *Systematisk samling af utdrag utur gällande författningar rörande ecclesiastik- och skole-staterne uti Stor-Furstendömet Finland med särskildt hänseende till Åbo Erke-stift* hade riddarhuset i Stockholm 1782 rekommenderat att den adliga gifta kvinnan antecknades med sitt flicknamn i kyrkböcker och utdrag ur dem, t.ex. så här: *Fru Eleonora von Gyldenreich, enka efter Regements Qvartermästaren Daniel Gripencrantz och dotter af Häradshöfdingen Abraham Gyldenreich, död 1781 d. 16 Apr.* Formulär i bl.a. C. M. Kjellmans (1849:267, jfr Blomqvist 1988:103) handbok visar däremot att den gifta kvinnan – liksom den gifta mannen – på landsbygden i Finland i regel antecknades med bara förnamn + patronymikon, t.ex. *Arbetskarlen Carl Pettersson och dess hustru Ulrika Mattsdotter.* Flicknamn i fråga om hantverkarhustrur kunde användas, t.ex. *Snickare-Gesällen Johan Erik Nordström och dess hustru Maja Lena Grönholm.*

Däremot framgår det av Kjellmans (1849:268) exempel att änkor ur lägre socialgrupper kunde identifieras endast genom sin avlidne make: *Inhysingen Johan Ekholms Enka*.

Eftersom civilståndet i viss mån visat sig inverka på omtal av kvinnor i kyrkböckerna (se t.ex. Sandström 1984) har Blomqvist (1988:104) delat upp sitt österbottniska material i namn på ogifta och gifta kvinnor samt änkor. Den brokiga registreringen belyser Utterström (1983:28) med följande exempel: ”Pigan *Ella Johansdotter* gifte sig med en välbärgad änkeman *Fallenius* och förvandlas så i prästens bokföring till hustru *Helena Bergstedt*.” Likadana iakttagelser har Leibring (2005:209–210) gjort i sitt värmländska material och konstaterar att variationen kan bero på källornas olika funktion. Enligt Ryman (2008a:111, 2008b:381, se avsnitt 1.3 ovan) kan olika omtalssätt avspegla skilda perspektiv och kategoriseringar av individen. Som exempel ger han en hypotetisk person som i olika sammanhang kunde kallas *hustru Anna*, *Anna Larsdotter* eller *David skomakares hustru*.

Hur ville kvinnorna själva skriva sig? Enligt Bengt Hildebrand (1961:215) är ”vad en kvinna skriver sig en sak, vad hon kallas en annan” när det gäller hustruns tillnamn i äldre tid. Som exempel nämner han grevinnan Christine Charlotte Mörner som föddes 1760 och dog 1832. Hon var gift två gånger, först med friherre A. T. Gyllenkrok och senare med friherre B. Cederström. Hildebrand (1961:215) konstaterar att hon alltid själv skrev sig *Charlotte* (eller *Christine Charlotte*) *Mörner* men kallades *grevinnan Gyllenkrok* resp. *grevinnan Cederström*.⁵ Även Utterström (1983:25) anmärker att autograferna ofta inte stämmer överens med de namnformer som återfinns i offentliga handlingar.

Från 1700- och 1800-talet är det svårt att finna sådant material som innehåller namnteckningar, i synnerhet kvinnors. Av de offentliga källorna hänvisar Utterström (1983:25) och Leibring (2005:213–214) till bouppteckningarna som ibland innehåller arvingarnas autografer och på så sätt visar hur dessa personer själva har velat heta i skrift. Heikki Suitiala (1987:10, jfr Paikkala 2004:560) redogör för det varierande namnbruket i en bouppteckning från 1800-talets mitt där namnfrasen för änkan till kaplan *Alrik Gustaf Castrén* från Oulais beror på situationen och funktionen. Flicknamnet förekommer när *Annette Fonselius* omtalas vid sidan av sin avlidne makes namn. I samma mening med sina styvbarn från makens tidigare äktenskap bär hon

⁵ Om titelbruket, se avsnitt 3.2.1.

däremot namnet *Anette Castrén* med tillägget *född Fonselius*. När hon sedan anges som ansvarig för uppgifterna i bouppteckningen används enbart giftasnamnet. Den varianten föredrar hon också själv när hon skriver under dokumentet. Men alla var inte skrivkunniga på 1800-talet. Blomqvist (1988:114–115) nämner att bomärke användes av de flesta bouppgivare i hennes österbottniska material.

Ett brev är som känt adresserat till någon och undertecknat men själva texten kan dock dölja kvinnorna lika väl som de offentliga handlingarna. Ann-Marie Ivars (1997:111) har studerat olika sätt att omtala personer i Åboprofessorn Pehr Kalms brev till biskop Mennander skrivna mellan 1747 och 1779 och märkt att kvinnornas identitet ofta bestäms genom en manlig familjemedlem, såsom i följande exempel: ”Sidstförledne söndag lystes i Reso kyrcka första gången för professor Nääf och *Gyllenstolpens äncka, en enda dotter af framl. professoren Herman Ross på Artukais, –*.” Likaså anmärker Kai Häggman (1994:125) att den helsingforsiske borgaren Gustaf Otto Wasenius sällan i sina brev och dagböcker under förra hälften av 1800-talet namnger familjemedlemmarna utan hänvisar till dem endast som ”hustru”, ”son” eller ”dotter”.

Tillfällesdikter eller personskrifter är en speciell källtyp. Den omfattar skrifter till eller över enskilda, t.ex. bröllops- eller begravningsverser. De tidigaste exemplen på att en kvinna skrivs med släktnamn i en sådan källa har Ryman (2002:312) funnit i bröllops- och begravningskrifter från 1600-talets Sverige. Pirkko Lilius (1994:98–99), som forskat i tillfällesdiktningen i Finland 1700–1749, konstaterar att de kvinnliga adressaterna i regel bär sitt flicknamn och inte mannens tillnamn. Hon har ett exempel på en gravskrift från 1730 där *Fru Sophia Juliana Kurck* bär sin mans *Baronen och Fändrichen Herr Knut Carl Kurcks* tillnamn. Enligt Lilius (1994:102) hörde tillfällesdiktningen i Finland enbart till sällskapskulturen i städerna samt livet på präst- och herrgårdarna på landsbygden.

Blomqvist (1993:207–208) påpekar att också gravstenar från tiden visar hur framför allt ståndspersonerna ville benämna sig eller sina anhöriga. Småfolkets träkors har däremot inte bevarats för eftervärlden. Blomqvist (1993:209, 2006:112) visar också att man ur tidningar kan excerpera olika typer av namnfraser. Ur *Finlands Allmänna Tidning* för år 1826 har hon kunnat finna fyra varianter i omtal av gifta kvinnor:

Majoren C. F. Wallenstjernas Enka Friherrinnan Johanna Eleonora Armfelt
Maria Nummelin, Enka efter afdøde förra Krono-Länsman Nummelin
Anna Sollwén, född Berggren
Stina Caisa Olofsdotter, Enka efter torparen Jacob Strahlman

Begränsar man sig enbart till annonser är det dock inte många belägg man kan vänta sig att få fram. Så har t.ex. Maria Schulman (1991:154), som studerat fraseologin i födelseannonser i finlandssvenska dagstidningar, i Åbo Underrättelser inte påträffat en enda födelseannons under åren 1824–54. Dödsannonser förekom i någon mån och var t.ex. i januari 1824 summa tre. Hon nämner ytterligare att det ännu under år 1865 ingick sammanlagt endast fem födelseannonser i Hufvudstadsbladet. Enligt Schulman (1991:153) kunde man i stället meddela om familjetillökningen med små handskrivna kort, s.k. tillkännagivanden (se även Bringeus 1987:18–19). Men bland landsbygdens befolkning och städernas arbetarklass hörde nog inte brevskrivande eller annonsering hemma ännu på 1800-talet.

Vill man få veta hur namnen fungerade i vardagslag rekommenderar Ingemar Ingers (1964:231) att man går igenom dialektuppteckningar samt ”dokument av mindre officiellt slag, såsom räkenskaper, dagböcker, auktionsprotokoll, brev och andra arkivalier i enskild ägo”. Själv har han fått tag i en skånsk lanthandlares kassabok förd under åren 1864–1874. En 15-årig adelsdotter, Jacobina Charlotta Munsterhjelm (JCM:28, 35, 41), omtalar i sina dagböcker från tiden 1799–1801 *bullerskan*, *käiisskan* och *nyströmskan* (se Railo 1999:263). Hur hustrun till inspektorn *Buller*, bysmeden *Keij* resp. soldaten *Nyström* själv skulle ha presenterat sig får vi däremot inte veta. Det är möjligt att ett namn inofficiellt varit i släktnamnsliknande bruk redan långt innan det skrivs in i kyrkböcker eller mantalslängder. På det kan man finna belägg i bl.a. släktutredningar (se kap. 6).

Det är mot bakgrunden av tidigare forskning i hur kvinnor benämns i olika dokument som jag valt ut källorna för min undersökning (se närmare avsnitt 3.2).

1.5 Terminologi

Enligt SAOB (1946: N 50) kan den allmänna termen *namn* syfta dels på enskilda för- och tillnamn, dels på personens fullständigare officiella beteckning. Vid redovisning av materialet är det dock skäl att skilja mellan dessa två betydelser. För den senare

innebörden, närmare bestämt 'ett namn eller en följd av namn med vilka en person i enskilda fall identifieras' använder Blomqvist (1988:28) termen *namnkomplex*, t.ex. *Beata Isaacsdr* i en vigselbok för år 1783. Titlar och yrkesbeteckningar samt ortnamn med rent ortbetecknande funktion räknar Blomqvist (1988:86) inte in i namnkomplexen. "De olika kombinationer av förnamn, patronymika, yrkesbeteckningar, titlar, »adressangivelser» m.m." som förekommer i juridiska dokument på 1600-talet avser Wahlberg (1999:106, se även avsnitten 3.1, 3.3) i sin tur med termen *namnfras*. Även Ryman (2008a:112, 2008b:382–384, 2010:43, se även avsnitten 3.1, 3.3) använder termen och indelar fastars namnfraser i sitt 1300-talsmaterial i enställiga, tvåställiga resp. treställiga namnfraser. Namnfraser som används om regenterna under svensk medeltid kallar Ryman (2008c) i sin analys av undersåtars omtal av Margareta och Erik för *kungsfraser*. Till dem hör t.ex. namnfrasen *høghboren førstinna min nathugha frwa drotning Marghret* som Ryman (2008c:155) påträffat i ett diplom från 1405.

I min materialanalys utgår jag från den av Wahlberg (1999, se ovan) definierade namnfrasen, som således även omfattar titeln, den förr så viktiga sociala markören (om den sociala variationen i bruket av titlar se avsnitt 3.2.1). Rumsadverbial som eventuellt följer efter namnet, såsom *ifrån Kilo gård* i frasen *Hushållerskan Lovisa Hägg ifrån Kilo gård* (Hfrs flb 1828), inbegriper jag däremot inte i termen *namnfras*. I officiella källor huvudsakligen från 1800-talet syftar de nämligen sällan på person utan har enbart adressfunktion. I mitt material kan namnfraser emellertid omfatta flera titlar, t.ex. *Klockare Dottren, Jungfrun Sofia Charlotta Londén* (Hfrs flb 1858) och titlarna i sin tur få ytterligare bestämmingar, t.ex. *Pigan härstädes Mätaren Anders Silvéns dotter Rosa Johanna Silvén* (Hfrs flb 1858).

En del namnforskare (t.ex. Ålander 1944:204, Blomqvist 1988:86) gör en skillnad mellan *titel* och *yrkesbeteckning*, medan termen *titel* hos andra (t.ex. Entzenberg 2002:159–161, 2003:88–90) även inkluderar *yrkesbeteckningar*. Av metodologiska skäl, dvs. för att få så mycket information som möjligt om namnbärarnas sociala tillhörighet för den semantiska analysen av namnfraserna, väljer jag att ge termen *titel* en vid innebörd och avser med den, i enlighet med definitionen i SAOB (2005: T 1627), förutom ställning i samhället även beteckningar för såväl yrke, befattning, utbildning, grad, civilstånd som rang o.d. Den kan även förekomma som "beteckning använd ss. tillägg till l. i stället för namn; hedersbenämning; äv. oeg., om (skämtsamt l.

nedsättande) benämning på person”. Titlarna, som ofta står i början eller slutet av namnfrasen, kan ytterligare delas i flera underkategorier. Kerstin Thelander (2003), som studerat tilltalsskicket i svenska dramer under 1800-talet, har påträffat följande typer av beteckningar: släktskapsbeteckningar (eller -titlar) som *mor*, *faster*, *svägerska* och *tant*, yrkestitlar som *biskop*, *rektor*, *häradshövding* och *brännmästare*, matroniella femininer (eller titlar) som *biskopinna* och *rektorska*, civilståndstitlar som *fru*, *fröken* och *mamsell* samt bördstitlar som *baron* och *greve*.

I fråga om termerna *dopnamn* och *förnamn* håller jag mig till Kiviniemi & Pitkänen & Zilliacus (1974:73, 78, jfr Blomqvist 2006:10) definitioner. Enligt dem är dopnamnet ’ett namn som är givet vid dop’, medan förnamnet är ’första namn på en person’. Utterström (1985:11–12) påpekar att termen *förnamn* har stark hävd inom språket, men användningen av termen *dopnamn* kan motiveras ifall belägget verkligen är hämtat ur dopboken. Är förnamnen flera kan man utgående från positionen tala om *förstanamn*, *andranamn* och *tredjenamn* (se t.ex. Blomqvist 1993:10, 2006:10).

För farsnamn och morsnamn (se t.ex. Modéer 1964:113–114, Otterbjörk 1964:88–91) använder jag termerna *patronymikon* och *metronymikon*. I likhet med Utterström (1983:29) räknar jag patronymika och metronymika som en särskild kategori. Eftersom jag endast studerar namnfraser avseende kvinnor är det lätt att avgöra när ett patronymikon blivit ärftligt, för då byts *-dotter* ut mot *-son*.⁶ I mitt material förekommer patronymika och metronymika också som ett slags mellannamn. Då står patronymikonet eller metronymikonet i namnfrasen mellan förnamnet och tillnamnet, typ *Anna Eriksson Lindholm*. Enligt Blomqvist (1988:96, 117, 225–226) var ett sådant bruk vanligt i synnerhet innan släktnamnen blev etablerade men kan i någon mån påträffas i de österbottniska källorna så sent som 1930. I dagens Sverige är *mellannamn* ”en persons tidigare efternamn som hon/han efter giftermålet kan använda mellan förnamnet och det nya efternamnet” (se t.ex. Ericsson 1986:160–161).⁷

⁶ För att skilja ’de patronymika som anger vems son eller dotter man är’ från ’de patronymika som har övergått till släktnamn’ har den danske namnforskaren John Kousgård Sørensen (1983:139–144) presenterat termerna *primärpatronymikon* (primärpatronym) resp. *sekundärpatronymikon* (sekundärpatronym). Eva Brylla (1998:236 n. 3) är dock av den åsikten att en lämpligare term för ett patronymikon som har börjat gå i arv vore *patronymiskt efternamn* i enlighet med termen *metronymiskt efternamn* vilket Lena Peterson (1985:27) rekommenderar för efternamn bildade till moderns förnamn.

⁷ Detta motsvarar det finländska systemet, där det nya namnet fogas till det tidigare med ett bindestreck, då man får ett s.k. *bindestrecksnamn* eller *dubbelnamn* av typen *Smeds-Berg* (se Blomqvist 1989a:134–135). Den rikssvenska lagen är dock mycket liberalare på denna punkt, i och med att den tillåter även barn att bära mellannamn och på så sätt visa samhörighet med båda föräldrarna. Har makarna

Termen *släktnamn* betyder enligt SAOB (1978: S 7189) 'ett (från fädernesidan ärvt) namn som bärs av personer tillhörande samma släkt'. Kiviniemi & Pitkänen & Zilliacus (1974) har en i det närmaste identisk definition: "tillnamn som går i arv inom en släkt". Enligt Utterström (1985:11) skall släktnamnen dessutom "ärvas åtminstone en generation eller bäras av syskon". Blomqvist (1993:12) sammanfattar namnforskarnas definitioner av termen *släktnamn* så här: "ett namn som går i arv från generation till generation och som således sammanhåller en släkt". I stället för pragmatisk definition ger Sirkka Paikkala (2004:64) termen en funktionell definition: "Ett tillnamn är ett släktnamn om det hör till ett namnsystem där det ingår i namnens funktioner att visa ärfthet inom slakten enligt de normer som reglerar namnsystemet."

I Finland är också den juridiska och officiella termen alltså *släktnamn*, men i muntligt bruk vinner rikssvenskans *efternamn* terräng på *släktnamnets* bekostnad, speciellt på Åland och i Österbotten. I Sverige togs termen *efternamn* i officiellt bruk i 1982 års namnlag. Den anses i dagens förhållanden passa bättre än den gamla termen *släktnamn*, då namnen allt oftare är endast i personligt bruk inom en familj. Ett termbyte diskuterades även i Finland, men här ville man hålla sig till den gamla terminologin. En orsak till detta var att finskan saknade en neutral term som kunde beskriva 'det namn som följer efter förnamnet'. (Se Närhi 1986:12–13, Blomqvist 1989a:133 och Brylla 1992:100.)

Användningen av termen *släktnamn* i den äldre namnforskningslitteraturen kan lätt vilseleda läsaren. Esaias Tegnér (1882:9) påpekar att medeltidens *släktnamn* inte nödvändigtvis har burits av alla medlemmar i en familj eller använts i offentliga sammanhang. Adolf Noreen (1913:2) för sin del skriver att *släktnamnen* under medeltiden ofta liknade öknamn. På samma sätt behandlar han även patronymika som släktnamn, fast han säger att de på den tiden aldrig gick i arv. I modern litteratur kan termen rentav förknippas med förnamn. Med *släktnamn* avser t.ex. etnolog Charlotte Hagström (2006:34–35) i sin bok om namn och identitet sådana förnamn som förekommer i flera generationer inom en släkt som symbol för tradition och kontinuitet.

Skillnaden mellan de personliga binamnen och de ärftliga släktnamnen i äldre material, framhäver Utterström (1983:27), är dock ofta svår att avgöra utan genealogiska forskningar. Med hänsyn till de källor som står till förfogande samt de

olika släktnamn kan en av dem dessutom bära den andras släktnamn som mellannamn. (Om namnlagstiftningen se avsnitt 1.6.)

sociala förhållandena under olika undersökningsperioder har forskarna (t.ex. Blomqvist 1988:22) ibland varit tvungna att ställa något olika, mer eller mindre stränga, krav på termen *släktnamn*. Min undersökning omfattar huvudsakligen den tidsperiod då släktnamnen inte ännu var fullt etablerade. Eftersom det gäller ett stort antal enskilda personer som flyttat till Helsingfors från olika orter i Finland är det omöjligt att kontrollera om namnet är fast eller tillfälligt. Flera exempel ur mitt material visar att namnbruket ännu på 1800-talet kunde vara mycket vacklande. Bland annat i Helsingfors flyttningsbetyg år 1828 påträffas *Pigan Eva Axelsdotter, som vill heta Lönnfors*, år 1858 *Torparedottren Anna Gustava Svedholm eller Sandholm* samt år 1888 *Blomqvist l. Andersson, Ida, ju*. I samband med materialanalysen undviker jag därför, såsom även t.ex. Utterström (1976:11, 1985:11) och Blomqvist (1988:24) gjort, termen *släktnamn* och använder i stället den vidare termen *tillnamn*.

Med termen *tillnamn* avses i allmänhet såväl ärftliga *släktnamn* som individuella *binamn*. Med termen *binamn* avses i sin tur ”tillfälliga inofficiella namn” som ytterligare kan delas in i positivt laddade *smeknamn* och i negativt laddade *öknamn* (se t.ex. Andersson 1983:17). Denna definition kan inte heller utan vidare tillämpas i min undersökning, eftersom namnen i mitt material är hämtade huvudsakligen ur officiella källor (se Sandström 1985:21). Med tanke på ett namnskick i utveckling har Utterström (1976:11) gett termen *tillnamn* en övergripande innebörd som även passar för mina ändamål, nämligen ’namn – förutom patronymikon – som läggs till förnamnet’. Samma innebörd hos termen ger också Olav Panelius (1987:91). Såväl Sandström (1985:19), Blomqvist (1988:24) som Entzenberg (2002:161) räknar däremot patronymika till tillnamnen.

En typ av tillnamn som gifta kvinnor burit sedan medeltiden och som består av mannens dopnamn, tillnamn eller yrkesbeteckning i genitiv eller är bildade med avledningar på t.ex. *-an* och *-ska* till mannens tillnamn har Ivar Modéer (1955:55–62) tilldelat termen *hustrunamn* (se närmare avsnitt 3.2.2). Anderson (2006) ger stöd för termerna *andronymikon* avseende ’namn efter make’ och *gynaikononymikon* ’namn efter maka’ samt den sammanfattande termen *maritonymikon*. (Se även Peterson 1983:125.)

För ’det namn som man får genom äktenskap’, använder jag i likhet med en del namnforskare (t.ex. Blomqvist 1988:28) och genealoger (t.ex. Hildebrand 1961:360) termen *giftasnamn*. Medan ’det namn en kvinna burit som ogift’ kallas *flicknamn*, har

någon manlig motsvarighet inte hunnit etablera sig, eftersom det fortfarande är ovanligt att mannen vid giftermål avstår från sitt tidigare namn. I jämlikhetens namn föreslår Blomqvist (1993:12–13) termen *pojknamn* för 'det namn en man burit som ogift'. Hon nämner dock att *flicknamn* och *pojknamn* båda är dubbeltydiga termer i och med att de också betyder 'förnamn som bärs av flickor (= kvinnonamn)' resp. 'förnamn som bärs av pojkar (= mansnamn)'. I Sverige använder exempelvis Entzenberg (2007:199) termen *ogiftnamn* som inte heller tillfredställer helt. Det är ju inte namnet som är ogift.

1.6 Namnlagstiftning

Ur juridisk synvinkel har släktnamnens historia i Finland grundligt behandlats av Urpo Kangas⁸ (1991, 1998) som undersökt lagarna och förordningarna kring personnamnen. Eeva Maria Närhi (1972, 1986) har skrivit om namnlagstiftningens effekter på finländarnas tillnamnsskick, och Marianne Blomqvist (1987, 1989a, 1992) har redogjort för de finländska namnlagarnas innehåll. Närhi (1986:17) framhäver att även om namnet är en viktig symbol för individens identitet är det först och främst samhället som behöver namnet. Enligt Kangas (1991:17–18) var det myndigheternas behov att entydigt kunna identifiera personer som också låg bakom den finländska namnlagstiftningen i början av 1900-talet. Ett pålitligt straffregister förutsatte nämligen att tillnamnsbruket skulle regleras genom lag.

Lag om släktnamn som stadfästes den 23 december 1920 och som trädde i kraft den 1 januari 1921 betydde mera organiserade och enhetligare namnförhållanden i Finland. Det hade nämligen inte funnits någon motsvarande lag tidigare, endast ämbets- och tjänstemännens antagande av nytt släktnamn hade reglerats genom ett kejsarligt brev 5 februari 1894. Medborgarna hade således själva ganska fritt fått bestämma vilka namn de ville använda. I östra Finland hade man sedan länge använt släktnamn, medan situationen i västra Finland var en annan (t.ex. Ainiala & Saarelma & Sjöblom 2008:218–223, Blomqvist 1988:30–34). Blomqvist (1987:152) nämner att det på landsbygden hade varit vanligt att bära hemmansnamn som tillnamn och att byta namn om man flyttade till en annan gård. Det hade inte heller spelat någon roll om det namn

⁸ Professor, juris doktor Urpo Kangas är ordförande i nämnden för namnreformen, som är underställd justitieministeriet i Finland.

man antog redan var i bruk i en annan släkt. Undantag hade endast adelsätterna utgjort, som enligt 23 § i riddarhusordningen från 1626 inte fick ta ”annars Slächt Nampn, eller Wapn” (Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll 1626:7). Efter skilsmässan från Sverige upprepades förbudet i 5 § i den finländska riddarhusordningen 1869 (Storfurstendömet Finlands Författnings-Samling för 1869: No 13) och 1918 (Finlands författningssamling för år 1918: No 156).

Enligt den nya lagen 1920 skulle varje finsk medborgare ha ”visst släktnamn” (1 §). Om en person som då saknade ett släktnamn inte själv anmälde något namn inom ett år efter lagens ikraftträdande, skulle prästen anteckna ett släktnamn på denna person i kyrkboken (4 §). Hur många finländare som ännu vid lagens ikraftträdande var utan släktnamn vet man inte, konstaterar Närhi (1972:52), och Blomqvist (1987:152) påpekar att det också är helt outforskat hurdana släktnamn prästen försåg de då namnlösa personerna med. Lagen föreslog ett namn på ett hemman, torp eller annan lägenhet som ett lämpligt släktnamn, men också annat känt tillnamn, som i lagen omtalas som ”det släktnamnet motsvarande namn, under vilket [personen] eljest är på orten känd”, kom i fråga (4 §). Det är sannolikt att även patronymika på detta sätt övergick till släktnamn. För kvinnornas del betydde det dock en övergång till ett *son*-namn, varvid t.ex. *Anna Eriksdotter* blev *Anna Eriksson* (se närmare avsnitt 3.2.2).

En annan viktig punkt i 1920 års lag gällde ändring av släktnamn. Vilde man ändra sitt släktnamn skulle man göra en skriftlig anmälan hos länsstyrelsen i det län man var mantalsskriven (8 §). Ett mindre vanligt namn fick man dock inte byta mot ett vanligt och det nya namnet fick inte heller vederligen tillhöra annan släkt eller vara ”språkvidrigt” eller ”anstötligt” (9 §). Något speciellt nämndes inte om patronymika eller metronymika, men man kan anta att släktnamn på *-dotter* med stöd av lagens 9 § utan vidare skulle ha betraktats som ”anstötliga”. Sannolikt hade det varit likadant med *son*-namn bildade till kvinnliga förnamn, såsom *Annasson*.

Något tvång för kvinnan att anta mannens släktnamn vid giftermål fastslogs inte i 1920 års Lag om släktnamn, men däremot stadgades det i 14 § om den frånskilda kvinnans rätt att fortfarande begagna mannens namn. Hon var berättigad att göra så om hon kommit överens om det med mannen, om hon uppfostrade deras gemensamma barn eller om mannen varit vållande till skilsmässan. I övriga fall skulle hon återta det släktnamn hon burit före äktenskapet. Det var först i 1929 års Äktenskapslag som det

påbjöds att mannens släktnamn skulle vara familjens gemensamma namn. (Om inställningen till det gemensamma namnet se avsnitt 3.2.4) Därmed blev det slut på såväl den gamla traditionen att mågen antog hustruns tillnamn när han flyttade in i svärfaderns gård (se t.ex. Blomqvist 1988:76–79, 218–220) som möjligheten för kvinnan att även inom äktenskapet markera sin självständighet. Enligt 32 § kunde hustrun dock ”bära det namn hon såsom ogift hade, sålunda förenat med mannens namn, att hennes namn föregår mannens”, dvs. bestämma sig för ett s.k. dubbelnamn.

Fast seden att hustrun antog mannens släktnamn hade vunnit terräng redan under senare hälften av 1800-talet, hann denna praxis vara obligatorisk endast i drygt femtio år. Det könsdiskriminerande systemet upphörde i och med att Finland den 9 augusti 1985 fick en ny släktnamnslag, som redan före ikraftträdandet (1.1.1986) väckte mycken diskussion både i riksdagen och i privata kretsar. Blomqvist (1987:151) nämner att de valmöjligheter som den nya lagen erbjöd fick motståndarna att oroa sig för hela familjeinstitutionen och t.o.m. barnens psykiska hälsa (se även Pyykkänen 1988:92–93). Det var dock ingen anledning till sådan dramatik. Förnyelsen var inte alls revolutionerande utan egentligen en tillbakagång till den gamla ordningen. Variationsfriheten är på nytt större, i stort sett som på 1800-talet, men valmöjligheterna är i lag reglerade. För att kunna göra jämförelser mellan förhållandena under tidsperioden 1780–1930 och idag redogör jag i korthet även för den senare namnlagstiftningen i Finland och Sverige.

Syftet med den nya släktnamnslagen 1985 var jämställdhet, såväl mellan könen som mellan barn födda inom och utom äktenskapet. Enligt 7 § och 8 § kan makarna fritt välja om de vill behålla sina respektive släktnamn eller använda antingen mannens eller hustruns släktnamn som familjens gemensamma namn. En frånskild person får dock inte ge sitt släktnamn från det tidigare äktenskapet vidare till den nya maken eller maken, såvida det inte är ”det släktnamn som någondera av dem hade som ogift”. Dubbelnamn tillåter lagen fortfarande. Framför det gemensamma namnet kan man bära antingen det släktnamn som man ”senast hade som ogift” eller det släktnamn som man hade ”vid äktenskapets ingående”. Dubbelnamnet kan inte gå i arv utan det är bara i personligt bruk. Enligt 2 § får barnet föräldrarnas gemensamma släktnamn. Har föräldrarna olika släktnamn får de själva bestämma vilketdera de ger barnet, men

anmäler de inte något till befolkningsregistret på stadgat sätt får den nyfödda automatiskt moderns släktnamn. Helsyskon i en familj kan dock inte få olika släktnamn.

I de flesta fall bär hela familjen fortfarande faderns släktnamn, såsom man gjorde redan innan äktenskapslagen 1929 stadgade att ”hustrun [genom äktenskapet] erhåller mannens släktnamn” (32 §). I och med att samhället blivit liberalare och myndigheterna rättat sig enligt det, är valmöjligheterna återigen flera. (Om utvecklingen efter Släktnamnslagens ikraftträdande se avsnitt 3.2.4.) Dessutom är namnet inte längre det enda identifikationsmedlet – personbeteckningarna är det som säkrast fastställer en persons identitet.

För patro- och metronymikas del betydde 1985 års lag ingen förändring. I och med att det i 11 § bestämdes att namn som ”i fråga om form eller skrivsätt [stod] i strid med språkbruket här i landet” inte kunde godkännas som nytt släktnamn utan synnerliga skäl, var det fortfarande i praktiken omöjligt att anta patro- och metronymika med leden *-dotter* som släktnamn. Lag om förnamn från år 1945 tillät däremot patro- och metronymika på både *-son* och *-dotter* – men uttryckligen som förnamn. Enligt den skulle ett patro- eller metronymikon följa ett annat förnamn men stå före släktnamnet så att t.ex. namnkombinationen *Anna Eriksdotter Lindholm* var helt godtagbar.

Den 1 november 1991 trädde en del förändringar i den finländska släktnamnslagen i kraft. För det första ändrades namnet på lagen från Släktnamnslag till Namnlag, eftersom både släktnamn och förnamn därefter skulle behandlas i en och samma lag. Den innehållsmässigt viktigaste ändringen betydde att alla släktnamn nu kom att ha lika skydd. I 12 § heter det entydigt: ”Såsom nytt släktnamn kan inte godkännas släktnamn som i Finland finns antecknade i befolkningsregistret.” Annars syftade revideringen närmast till att minska myndigheternas arbetsbörda och att göra namnbyten enklare. Till exempel är det numera ett anmälningsärende om man vill anta eller avstå från ett dubbelnamn (8 a §). Man ville även se över vissa formuleringar i lagen. Den ovan citerade punkten i 11 § lyder i den förändrade formen så här: ”Såsom nytt släktnamn kan inte utan synnerliga skäl godkännas namn som i fråga om form eller skrivsätt står i strid med namnskicket här i landet.” Släktnamn med leden *-dotter* hör i lag fortfarande inte till namnskicket i Finland, men tidens anda med strävan efter fullständig jämställdhet torde så småningom kräva att även *dotter*-namn ska kunna godkännas som släktnamn (se närmare avsnitt 3.2.4).

I Sverige infördes bestämmelsen att kvinnan i samband med vigseln skulle ta makens släktnamn i 1920 års giftermålsbalk, medan allmän släktnamnsplikt trädde i kraft först 1963. I 1982 års namnlag som ersatte den äldre lagen från 1963 tog man hänsyn till strävandena efter jämställdhet mellan könen. Då berörde den viktigaste förändringen i namnlagstiftningen makarnas släktnamn och i detta avseende överensstämmer lagen i huvuddrag med den finländska motsvarigheten. (Om diskussioner kring den svenska namnlagstiftningen ur kvinnoperspektiv se Entzenberg 2005:119–121, 2007:198–201.)

Den svenska s.k. jämställdhetslagen går något längre i sina förnyelser i och med att den klart och tydligt tillåter släktnamn på *-dotter*. Detta bestäms i 14 § så här: ”Utan hinder av 12 § eller 13 § kan, om det finns särskilda skäl, byte ske till ett efternamn som är bildat av faderns eller moderns förnamn med tillägg av ändelsen son eller dotter _ _.” Enligt Brit-Marie Ericsson (1983:147) kan de nämnda hindren vara t.ex. att namnet i språkligt hänseende inte är lämpligt som släktnamn eller att namnet redan bärs av någon annan. Hon förklarar vidare att som särskilda skäl kan noteras ”att det önskade namnet tidigare har funnits som efternamn eller använts som förnamn i sökandens släkt”. Dessa villkor betyder en förmildring i tidigare förhållanden i det avseendet att även redan existerande släktnamn kan godkännas. Således kan en person byta sitt släktnamn till *Andersson* eller *Eriksson* om någon i slakten hetat *Anders* eller *Erik*. (Se även Brylla 2002:84–88.)

1.7 Helsingfors stad

Under de 150 år som min undersökning omfattar växte Helsingfors från småstad till storstad.⁹ Stadssamhällets utveckling har grundligt beskrivits i det femdelade verket *Helsingfors stads historia* (1950–1967) där bl. a. Paavo Virkkunen, Heikki Waris och Sven-Erik Åström bidragit med artiklar som behandlar den aktuella perioden från slutet av 1700-talet fram till början av 1900-talet. Följande framställning om befolkningens demografiska, sociala, språkliga och kyrkliga förhållanden baserar sig huvudsakligen på delarna III och IV i *Helsingfors stads historia* (1950–1967).

⁹ Om val av undersökningsområde och undersökningsperiod se avsnitt 1.2.

1.7.1 Befolkning

Under senare hälften av 1700-talet började folkmängden i Helsingfors öka i snabbare takt och vid det nya seklets ingång hade staden drygt 3 000 invånare om man bortser från artilleriförsamlingens medlemmar och Sveaborgs garnison. Waris (1950:9–14) påpekar visserligen att den egentliga stadsbefolkningen på ca 3 500 invånare år 1810 motsvarade endast en tredjedel av invånarantalet i den dåvarande huvudstaden Åbo men att situationen förändrades på kort tid efter att Helsingfors 1812 blivit huvudstad och ytterligare när också universitetet 1827 flyttats till den nya huvudstaden. Helsingfors svensk-finska församlings statistik visar att invånarantalet år 1830 redan var över 10 000 personer. Även om Helsingfors tidvis drabbades av svåra perioder på grund av bl.a. Krimkriget och hungersnöd som bromsade tillväxten, kan Waris (1950:12) sammanfattningsvis konstatera att stadens invånarantal tiodubblats under 65 år och var år 1875 åtminstone 35 000 personer. Under följande decennier förde industrialismen med sig allt flera inflyttare och Åström (1956:11) anger att den faktiska befolkningen i Helsingfors år 1920 måste ha varit över 150 000 personer.

Även om militärer inte beaktades i den tidigaste statistiken satte de sin prägel på stadsbilden. Enligt Waris (1950:15) hade Helsingfors ända fram till 1870-talet karaktär av ett garnisons- och förvaltningscentrum med maskulin majoritet som småningom förvandlades till en industribetonad storstad med kvinnoöverskott. Bland inflyttarna dominerade gifta personer under ett par decennier efter centralförvaltningens överflyttning från Åbo till Helsingfors, men därefter steg de ogiftas relativa antal ständigt ända fram till slutet av 1800-talet. Waris (1950:16) anger exempelvis att Helsingfors år 1870, då den första officiella folkräkningen gjordes, hade 2 905 kvinnliga tjänstehjon vilka för det mesta var inflyttade från andra kommuner. Även det industriella genombrottet medförde i första hand ungt och ledigt folk till staden. Att de gifta personernas andel åter ökade på 1880- och 1890-talen förklarar Åström (1956:30) med att familjeförsörjare med hustrur och barn började strömma in efter att situationen stabiliserat sig.

Enligt Åström (1956:20–21) följde flyttningsrörelsen ett mönster där huvudstaden i första skedet fick merparten av sitt befolkningsöverskott från de närliggande områdena och senare från andra delar av landet. Fram till mitten av 1800-talet kom inflyttarna

således huvudsakligen från det omgivande Nylands län men i någon mån även från det angränsande Åbo och Björneborgs län, medan Tavastehus län norr om Helsingfors samt södra Österbotten från och med 1870-talet stod för en allt större del av invandringen. Samtidigt, tillägger Åström (1956:23), utgjorde utflyttningen till sin omfattning bara hälften eller mindre än hälften av inflyttningen.

1.7.2 Sociala skikt

Under förra hälften av 1800-talet var Finland fortfarande ett typiskt ståndssamhälle där adeln och prästerskapet utgjorde de högre, borgerskapet och bönderna de lägre stånden. Under senare hälften av 1800-talet omvandlade nya produktionsförhållanden och nya politiska och ekonomiska åskådningssätt den sociala strukturen. Ståndssamhället blev efterhand ett industrisamhälle där stånd och villkor inte längre nödvändigtvis hörde ihop. (Waris 1950:33–42.)

Huvudstadssamhällets sociala struktur på 1800-talet kan enligt Waris (1950:38–40) bäst belysas med hjälp av de folkmängdstabeller som prästerna gjorde upp med fem års intervaller. I dessa s.k. femårstabeller indelas befolkningen i Helsingfors i fyra grupper: ståndspersoner, borgerskapet, arbetsfolk samt övriga stadsbor. Som ståndspersoner räknas:

civila ämbets- och tjänstemän,
präster och lärare,
officerare och underofficerare samt
övriga ståndspersoner som läkare, arkitekter, bruksägare och änkor efter ståndspersoner.

Till borgerskapet hör:

in- och utrikeshandlande,
viktualiehandlande,
hantverksmästare,
mindre borgare och
andra borgare som skeppare, traktörer och krögare samt borgaränkor som fortsätter männens näringsfång.

Arbetsfolk bildas av:

soldater, matroser, skeppstimmermän m.fl.,
stadens försvarsfolk som sjömän, timmermän, fiskare, sjöformän, åkare, brandvakter, arbetsdrängar och -karlar,
borgares försvarsfolk som hantverksgesäller och -lärlingar, hantverkares verkdrängar och bodbetjänter,
bruksgesäller och -kontorister, bruksarbetare och -gossar samt kvinnliga arbetare,

handlandes betjänare,
privata kammartjänare, lakejer, uppässare, kuskar, hushållerskor, kammarjungfrur, tjänstegossar och
-flickor, pigor samt
änkor och ogifta kvinnor som förvärvsarbetar.

Som övriga stadsbor anges:

bruksmästare, betjänare vid kyrkan och stater, lotsar, studenter och skolgossar över 15 år, ogifta
kvinnor som lever av egna medel, sällskapsfruntimmer, guvernanter samt
fattighjon och fångar.

Även om ståndspersonerna hade ett stort inflytande i samhället fram till mitten av 1800-talet, var deras andel av stadens totalbefolkning mycket ringa. Som störst var adelns andel 2,8 %, prästerskapets 2,4 % och de övriga ståndpersonernas 13,2 %. Som jämförelse anger Waris (1950:35) att adeln i Stockholm år 1855 utgjorde bara 1,86 % av stadens befolkning. Medan inslag av tjänstemän först växte kraftigt inom Helsingfors byråkrati var utvecklingen den motsatta för borgerskapet. Borgarnas andel var nämligen störst år 1810 då Helsingfors ännu var en stapelstad, dvs. 25,8 %, men sjönk sedan till 16,6 % år 1870. Den här utvecklingen säger Waris (1950:36–37) går mot den allmänna trenden i landets städer, där borgarnas relativa andel i regel översteg 35 %. De största och ständigt växande befolkningsgrupperna i Helsingfors bildades dock av arbetsfolk och övriga stadsbor vars sammanlagda andel redan år 1810 nådde 68 %.

1.7.3 Språk

Ännu i slutet av 1600-talet var majoriteten av Helsingfors invånare finskspråkig, men under 1700-talets lopp, i synnerhet på grund av fästningsarbetena på Sveaborg, växte de svenskspråkigas andel och från och med 1780-talet var svenska språket dominerande i Helsingfors. Under förra hälften av 1800-talet påverkade flyttningsrörelsen inte ännu språkförhållandena i staden, eftersom merparten av inflyttarna då kom från den närliggande svenska landsbygden. Även de från Baltikum och Tyskland härstammande borgarna tillägnade sig snabbt majoritetens språk. Det var först från och med 1850-talet som finskspråkiga i större utsträckning började flytta in till staden. (Waris 1950:17–26.) År 1890 var språkgrupperna lika stora och tjugo år senare utgjorde de finskspråkiga redan en klar majoritet. Gränsen mellan de två språkgrupperna framträdde dock aldrig helt tydligt, för flera Helsingforsfamiljer kom att leva i tvåspråkiga miljöer på grund av

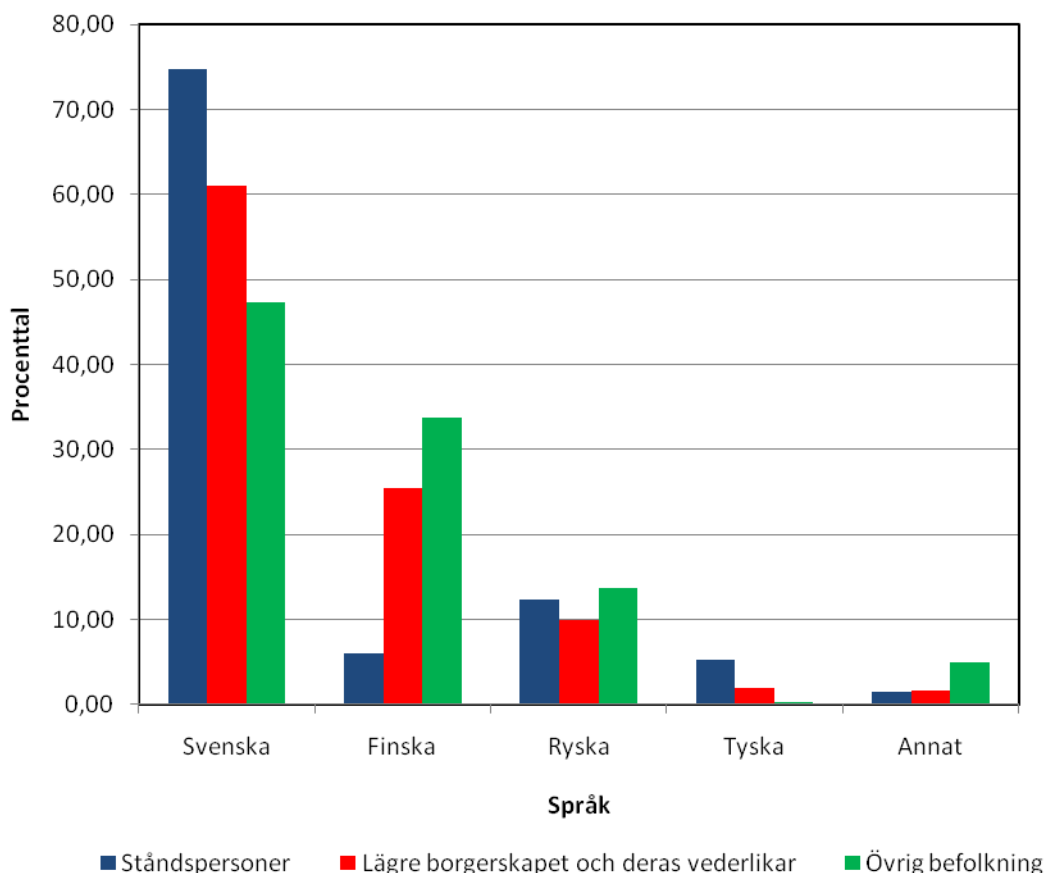
blandäktenskap.¹⁰ Den största utländska befolkningsgruppen var den ryska som bestod dels av rörliga militärer, dels av fast bosatta handelsmän av olika kategorier. (Åström 1956:31–40.)

Under hela ståndssamhällets tid hade den svenskspråkiga befolkningen ett stort inflytande i huvudstaden. Förutom att de svenskspråkiga år 1870 fortfarande var i majoritet i samtliga socialgrupper i Helsingfors, visar den av Waris (1950:23–24) framlagda statistiken också att deras andel var större ju högre upp man kom på den sociala rangskalan (tabell 1). Av ståndspersonerna hade hela 74,8 % svenska och bara 6,0 % finska som modersmål. Därtill hade 12,4 % av dem ryska, 5,3 % tyska och 1,5 % något annat språk som modersmål. Av det lägre borgerskapet och deras vederlikar¹¹ angav 61,0 % svenska, 25,4 % finska, 10,0 % ryska, 1,9 % tyska och 1,7 % något annat språk som sitt modersmål. Av den övriga befolkningen var 47,3 % svenskspråkig, 33,7 % finskspråkig, 13,7 % ryskspråkig, 0,3 % tyskspråkig, medan 5,0 % talade något annat språk.

¹⁰ Om finska språkets historia, utveckling och variation i Helsingfors se Paunonen (1993).

¹¹ Enligt Waris (1950:24, 26) en grupp som ”höjde sig över arbetarbefolkningen” men som ” icke hade någonting att säga till om vid avgörandet av ståndssamhällets angelägenheter”.

Tabell 1. Språkförhållandena inom samhällets olika skikt i Helsingfors 1870 enligt Waris (1950:24).

1.7.4 Församlingar

I och med att de finskspråkigas andel i Helsingfors växte blev det även aktuellt med en egen församling, men det dröjde flera decennier innan man kunde komma överens om hur den svensk-finska stadsförsamlingen skulle delas.¹² År 1905 godkändes slutligen ett förslag enligt vilken delningen skulle ske på språklig-territoriell grund. Församlingen delades i tre områden och på vart och ett av dem bildades två församlingar, en finsk och en svensk. Från och med 1906 var de sex församlingarna i Helsingfors följande: Norra finska (Ps), Södra finska (Es) och Sörnäs finska (Ss) respektive Norra svenska (Nsv), Södra svenska (Ssv) och Sörnäs svenska församling (Sör). (Virkkunen 1956:448–449.)

¹² Om delningen, se Virkkunen 1956:432–450.

Sörnäs område sträckte sig från järnvägens stambana i väster till Tölöviken och Kajsaniemiviken samt Långa bron och Brobergshamnen i söder. Till de norra församlingarnas område hörde stadens norra delar med undantag av Sörnäsområdet ända till Bulevarden, Norra Esplanadgatan, Södra hamnen och Skatudden. De södra församlingarnas område låg söder om Bulevarden och Norra Esplanadgatan och omfattade även Sveaborg. När de nya evangelisk-lutherska församlingarna i Helsingfors började sin verksamhet den första maj 1906 var de norra församlingarna störst. Norra finska hade 20 560 och Norra svenska 15 706 medlemmar. De södra församlingarna hade 14 099 respektive 13 994 medlemmar, medan Sörnäs finska hade 13 984 och Sörnäs svenska 7 882. (Virkkunen 1956:448–449.)

Bild 1. Otto Ahola med barnen Liisa och Antti på söndagspromenad i Kajsaniemiparken i Helsingfors 1929–30. Familjen Aholas privata bildmaterial.

2 MATERIAL

I mitt arbete koncentrerar jag mig, som av syftet (avsnitt 1.1) och avgränsningen (avsnitt 1.2) framgått, på att undersöka namnbruket hos kvinnor i Helsingfors 1780–1930 i officiella dokument. De kyrkliga och juridiska källorna kompletteras av några inofficiella källor där jag hämtat jämförelsematerial (se nedan). Fram till år 1863, då finska språkets ställning förstärktes genom ett språkreskript, var svenskan det enda officiella språket i Finland och därför är de flesta dokument som jag använt mig av skrivna på svenska. Det är egentligen först under 1900-talets första decennium som finskan börjar etablera sig i de officiella källorna för Helsingfors.

Namnfrasernas språk i mitt material är så gott som genomgående svenska under perioden 1780–1888. I materialet ur kyrkböckerna för 1908–1909 och 1928–1929 är namnfrasernas språk antingen svenska eller finska beroende på vilken församling som fört förteckningarna (se avsnitt 1.7.4 ovan). Bouppteckningsinstrumentens namnfraser är finska i 1 av de 7 dokumenten 1908 och i 11 av de 23 dokumenten 1928. Även merparten av namnfraserna ur näringsanmälningar är fortfarande svenska 1908. Av de totalt 65 namnfraserna ur gravstenarnas inskrifter är bara 3 finska, medan familjeannonsernas namnfraser är tagna enbart ur svenskspråkiga tidningar.

Materialet i mitt arbete är excerperat dels direkt ur originalen, dels från mikrofilmade eller digitala kopior av dem. Materialet ur gravstenarna är begränsat med hjälp av två handböcker (Impola 1987, Viro 2001, se avsnitt 2.2.2 nedan), men namnfraserna är tagna ur inskrifter på existerande minnesstenar. Dagböckerna utgör dock ett undantag. Beläggen är ur redigerade verk försedda med kommentarer och personregister. Genealogiska Samfundets avskrifter av kyrkböckerna, som även finns tillgängliga på nätet som databas avsedd för sökning, har jag använt endast för identifiering vid osäkra fall.

2.1 Officiella källor

Av tidigare undersökningar och egna källstudier har jag kommit fram till att mina huvudkällor är kyrkans officiella folkbokföringsböcker, nämligen födelse-, vigsel- och dödböcker samt flyttningsbetyg och flyttningslängder för Helsingfors. Urvalskriterierna

utgörs dels av att kvinnorna i de kyrkliga källorna är bäst representerade och ofta med för tiden fullständiga namn, dels av att dessa källor utförligt täcker hela undersökningsperioden. Därtill har jag hämtat officiellt material ur bouppteckningar och näringsanmälningar, vilka är juridiska handlingar. Både bouppteckningarna och näringsanmälningarna har varit värdefulla i och med att de innehåller sakägarnas namnteckningar. Ibland har jag också haft anledning att vända mig till kommunionsböckerna, eftersom jag med hjälp av dem har kunnat kontrollera t.ex. om tillnamnet i flyttningsbetyget är kvinnans flicknamn eller giftasnamn.

2.1.1 Födelse- och dopböcker

Bland de officiella källorna i mitt arbete står födelse- och dopböckerna (förkortat fdb) för det utförligaste materialet i och med att de sträcker sig över hela undersökningsperioden. I födelseböckerna upptas dessutom såväl föräldrarna som faddrarna till det nyfödda barnet. Av föräldrarna har jag tagit med alla namnfraser för mödrarna. Detta utgör det egentliga materialet, medan jag bland dopvittnena gjort stickprov i 1700-talsmaterialet för att kunna jämföra namnfraserna för gifta kvinnor.

Materialet för 1780, 1798, 1828, 1858 och 1888 har jag avgränsat så att studien omfattar månaderna januari och februari i Helsingfors odelade församling. För 1908 beaktas januari månad i stadens alla sex församlingar och för 1929 december månad i en svensk resp. en finsk församling. De tidigare födelse- och dopböckerna fram till 1858 föreligger på mikrofilm i Riksarkivet i Helsingfors, medan de senare kan läsas på mikrokort i de evangelisk-lutherska församlingarnas centralregister i Helsingfors. Materialet ur födelse- och dopböckerna består av 724 belägg.

2.1.2 Lysnings- resp. vigselböcker

Under de för min undersökning utvalda åren är egentliga vigselböcker (förkortat vgb) tillgängliga på mikrofilm i Riksarkivet endast för 1780¹³, 1798 samt januari och februari 1858. Materialet för januari och februari 1828 har jag därför hämtat ur lysningsboken

¹³ Två av de sammanlagt 10 paren under rubriken ”Wigde Åhr 1780” är de facto vigda i januari 1781 (se avsnitten 4.1.2 och 4.1.9).

(förkortat lgb) som är en källa av motsvarande slag. Sammanlagt består materialet ur vigsel- och lysningsböckerna av 59 belägg.

2.1.3 Död- och begravningsböcker

Ur död- och begravningsböckerna (förkortat dbb) har jag tagit med dels namnfraser för avlidna kvinnor, t.ex. *Ulrika Lovisa Backman, Timmerm. dtr., ogift* (dbb 1858), dels namnfraser för mödrar till avlidna barn, som förekommer i fraser som *pigan Charlotta Lindströms oäkta b.* (dbb 1858). Sammanlagt är det fråga om 113 belägg. Materialet, som är mikrofilm och förvaras i Riksarkivet, gäller 1780 samt januari och februari månaderna för åren 1798, 1828, 1858 och 1888. Material från 1908 och 1928 är dessvärre inte tillgängliga för forskning.

2.1.4 Flyttningsbetyg och flyttningslängder

Flyttningsbetygen är kyrkliga dokument som, mig veterligen, inte tidigare använts som källa för systematiska undersökningar inom namnforskningen.¹⁴ De tidigaste flyttningsbetygen (förkortat flb) för Helsingfors är ofta formulär som prästen har fyllt i med information om den flyttande personen. Överst på dokumentet står titeln och namnet samt eventuellt boningsorten, t.ex. *Pigan Charlotta Wilhelmina Nord ifrån Langela* (Helsingfors flb 1828). Kjellmans (1849:274) handbok ger följande anvisning: ”Är personen gift, upptages i samma flyttnings-betyg jemväl hans hustru och ägande barn, jemte deras ålder, Christendoms kunskap och frejd m.m.” Är det en familj som flyttar, namnges således i första hand mannen men också hustrun, t.ex. *Sjömannen Gabriel Nystén med Hustru Anna Christina Malmström* (Hfrs flb 1828). Prästen använde inte alltid färdiga blanketter, utan han skrev ibland själv ut för hand hela texten. Då kunde flyttningsbetyget lyda så här:

Den 12te sammanvigdes härstädes till Laga äktenskap *Stadskaptenen vid Finska väg och wattenkommunikationens Ingeniör Korpr. Riddaren Gustaf Herman Öhmann* från Helsingfors och *Demoiselle Beata Augusta Poppius* från denna Sockens Moisio gård. *Fru Kaptenskan Beata Augusta Öhmann*, som nu anhåller om Flyttningsbetyg till Helsingfors, är född härstädes [i St Michel] den 15 juli 1839. (Hfrs flb 1858.)

¹⁴ Blomqvist (1988:57) har dock hämtat kompletterande material ur in- och utflyttningsbetyg i sin analys av det österbottniska namnskicket.

Fram till år 1859 är flyttningsbetygen för Helsingfors mikrofilmade och förvaras i Riksarkivet. Från senare år har endast förteckningar över de in- eller utflyttade personernas namn och stånd, eventuellt med hänvisning till en viss sida i kommunionboken bevarats. I dessa förteckningar, som finns på mikrokort och kan läsas i de evangelisk-lutherska församlingarnas centralregister, upptas personerna ofta så, att tillnamnen eller patronymikonet står först, sedan förnamnen och sist titeln, t.ex. *Röneholm, f. Starck, Hilda Elisabeth, fru* eller *Johansdotter, Anna Lovisa, piga* (inflyttade januari 1888).

Problemet med flyttningsbetygen är att de för 1700-talets Helsingfors är väldigt sporadiskt sparade och dessutom svårlästa. De äldsta dokumenten (som även inkluderar hinderslöshetsbetyg) med namnfraser för kvinnor under min undersökningsperiod är från år 1793, och under tioårsperioden 1793–1802 påträffar man sammanlagt endast elva belägg. Från 1800-talet har jag däremot kunnat samla in ett omfattande material med trettio års mellanrum. Materialet från åren 1828 och 1858 har jag hämtat ur de mikrofilmade handlingar som innehåller både in- och utflyttningsbetyg. Materialet från 1888 har jag exciperat ur förteckningarna över de in- resp. utflyttade personernas namn och stånd i Helsingfors odelade församling. På 1900-talet blir materialet i sin tur så stort att det är omöjligt att systematiskt gå igenom alla namn under ett visst år (se avsnitt 1.7.1). Därför har jag valt att ta med endast namnen på de kvinnor som under januari månad 1908 och 1909¹⁵ samt 1928 och 1929 flyttat in till resp. flyttat ut från de sex församlingarna i Helsingfors. December månad 1929 har jag även tagit med speciellt för att se hur gifta kvinnor bokfördes just innan äktenskapslagen 1.1.1930 trädde i kraft. Sammanlagt består materialet ur flyttningsbetyg av 4 328 belägg.

¹⁵ I januari 1908 resp. 1909 upptas de utflyttade fortfarande under Helsingfors odelade församling.

2.1.5 Bouppteckningsinstrument

Bouppteckningsinstrument (förkortat bpt) är juridiska dokument som inleds med en s.k. ingress där förutom den avlidne även arvingarna identifieras och de i förrättningen närvarande personerna räknas upp. Därtill undertecknas dokumentet av bouppgivarna, vilket gör att man kan jämföra personernas underskrifter med de övriga namnfraser som förekommer på dessa personer i samma dokument. Även om alla underskrifter inte är egenhändiga, är det sannolikt att de ändå rätt bra återspeglar det verkliga namnbruket. Den omtalade personen har antagligen varit känd av skrivaren eller åtminstone fått påverka namnfrasens form och innehåll. De få dokument som helt saknar underskrifter har lämnats utanför denna undersökning. Av kvinnorna är det naturligtvis änkor som är talrikast representerade bland bouppgivarna och därför har jag valt att studera dels hur de själva skriver sig, dels hur de omnämns i bouppteckningar i Helsingfors 1780–1928.

Bild 4. Bouppteckningsinstrument från 1780. Ingress. Foto: Minna Nakari.

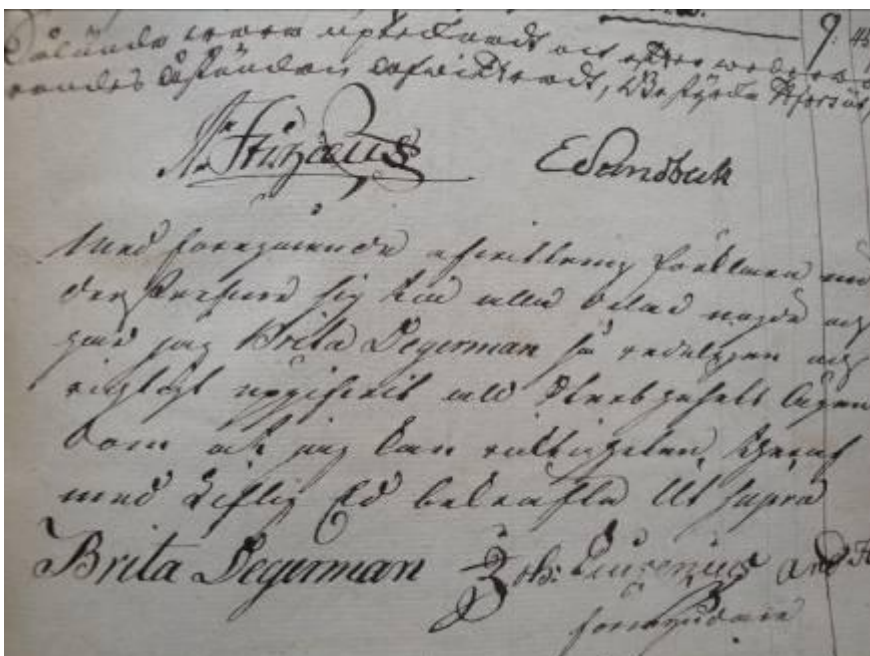

Bild 5. Bouppteckningsinstrument från 1780. Underskrifter. Foto: Minna Nakari.

För att komma åt bouppgivarnas underskrifter och eventuell variation i benämning av en och samma person har jag hämtat allt material för min undersökning direkt ur originalhandlingarna varav de äldre förvaras i Stadsarkivet och de nyare i Riksarkivet.¹⁶ Nedslag har jag gjort med trettio års mellanrum för 1800-talet och något tätare för slutet av 1700-talet och början av 1900-talet. Åren 1780 och 1798 har tagits med i sin helhet, medan månaderna januari och februari fått representera åren 1828 och 1858 samt månaden januari åren 1888, 1908 och 1928. Sammanlagt består mitt material ur bouppteckningar av 145 namnfraser för 62 änkor.

2.1.6 Näringsanmälningar

Med hjälp av sakkunnig arkivpersonal har jag även kunnat använda en annan officiell källa som i likhet med bouppteckningarna innehåller kvinnors namnteckningar, nämligen näringsanmälningar (förkortat ngm). De har, mig veterligen, inte tidigare använts som källa för namnforskning.

Näringsfrihet infördes i Finland 1879. Därigenom fick medborgarna rätt ”att fritt välja sitt yrke och att utan hinder från samhällets sida driva produktiv rörelse” (Uppslagsverket Finland Band 3 2005:619). Näringsanmälningarna består av ansökningar om att få idka en näring i staden, t.ex. öppna en butik.¹⁷ Ansökningarna är handskrivna dokument med sakägarens namnteckning och bifogade ämbetsbetyg. Om titel inte anges i samband med namnteckningen, kan civilståndet i regel avgöras på basis av uppgifter i ämbetsbetyget. Men en gift kvinna måste även bifoga makens skriftliga tillstånd, vilket gör det möjligt att jämföra makarnas tillnamn för att se om hustrun använde flicknamn eller giftasnamn. I somliga fall har bilagorna dock inte bevarats. Med näringsanmälningarna gäller detsamma som med bouppteckningarna (se avsnitt 2.1.5 ovan) att alla sakägare ännu inte var skrivkunniga. Namnvalet antar jag ändå vara personens eget.

¹⁶ Bouppteckningar uppgjorda i Helsingfors stad 1679–1808 är visserligen utgivna av Birger Åkerman år 1937. Men vid varje bouppteckning står namnfrasen för den avlidna personen i uppslagsform, t.ex. *Degerman, Henric, fiskare* och därefter anges namnfraser för arvingar, t.ex. *Änkan Brita Henricsdotter* (Åkerman 1937:145).

¹⁷ Enligt Meinander (2006:132) kunde den finländska kommersen flytta från torgmarknader till kolonialvaruaffärer och specialbutiker tack vare den gryende industrialiseringen och de förbättrade förbindelserna fr.o.m. senare hälften av 1800-talet.

Näringsanmälningarna för Helsingfors är samlade i kronologisk ordning för perioden 1880–1908 och förvaras i Stadsarkivet. Förutom det första året, dvs. 1880, har jag i enlighet med materialet ur huvudkällorna valt att ta med året 1888 i sin helhet samt januari månad 1908. Mitt material ur näringsanmälningarna består sammanlagt av 241 belägg.

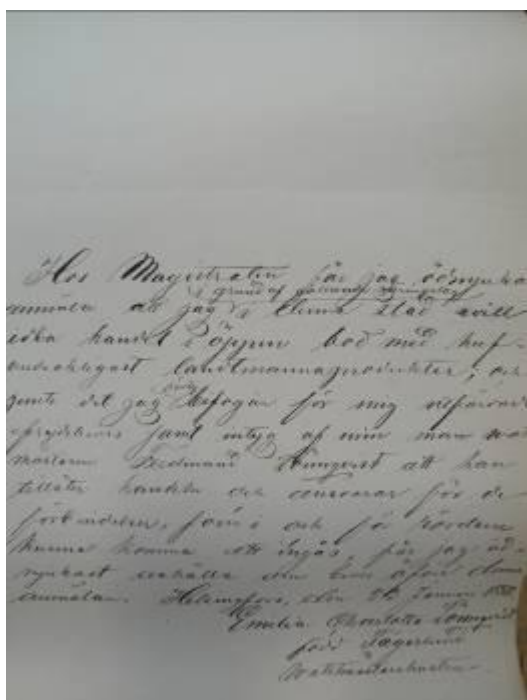

Bild 6. Näringsanmälan från 1880. Foto: Minna Nakari.

2.2 Inofficiella källor

För att få en uppfattning om hur kvinnor benämns i inofficiella sammanhang, i dokument med anknytning till familjen eller enskilda personer, har jag valt att studera familjeannonser i *Helsingfors Tidningar* och *Helsingfors Dagblad*, gravstenar i Gamla kyrkans skvär och på Sandudd i Helsingfors samt två dagböcker, vilka gett nyttig information om tidens genuina namnbruk.

2.2.1 Familjeannonser

De tidigaste meddelandena om dödsfall i rikssvenska tidningar som är från början av 1800-talet beskriver Nils-Arvid Bringéus (1987:208) som ”notifikationer”. Gunilla Byrman (1998:13–15), som forskat i tidningsnotiser ur textanalytisk synvinkel under perioden 1746–1997, skiljer mellan notiser och annonser. Enligt henne är notiser ”korta nyhetstexter på maximalt 150 ord, utan bilder och ingresser” som intar ”ett slags mellanställning mellan artikel och annons”. Men hon konstaterar att gränsen mellan annons och notis i äldre material kan vara svår att dra och nämner texter om legala nyheter som ett exempel på detta. Allmänhetens betalda familjenotiser ingår inte i Byrmans (1998:14, 31–32) material, medan en förteckning över personer under rubriken ”Döde” i Norrköpings Wecko-Tidningar från år 1776 definieras som ”dödsnotis” och införs i kategorin ”legala kungörelser”. Födelseannonser i finlandsvenska tidningar kallar Maria Schulman (1991:153) i sin tur ”den lilla notis som anger att en ny människa kommit till världen”.

Enligt SAOB (1898: A 1629) används begreppet *annons* ”om meddelande som ngn (i sht mot erläggande af betalning) låter offentligen anslå l. i sht i (särsk. afdelning af) tidning o.d. offentliggöra för att därigenom bringa till allmänhetens l. intresserades kännedom ngt som han önskar bekantgjordt”, medan *notis* (1947: N 731) syftar på ”kort meddelande l. omnämnande i en tidning av ngn nyhet, t.ex. olycksfall, rättegångssak, utnämning, familjetilldragelse o.d.”. I sammansättningar förekommer bl.a. *begräfnings-*, *döds-*, *födelse-*, *förlofnings-*, *giftermåls-* och *vigselannons* samt *familjenotis*. Det sistnämnda begreppet definierar SAOB (1921: F 217) ytterligare som ”notis om familjetilldragelse (förlovning, vigsel, dödsfall osv.)”.

I min undersökning ingår också både annonser och notiser, men endast på födda, döda, förlovade, förelysta och vigda personer. Dem inkluderar jag i den övergripande beteckningen ”familjeannonser”. Materialet omfattar även sådana annonser som gäller personer ”i Landsorten” med motiveringen att de publicerats i en tidning som utkommer i Helsingfors. Jag har använt Nationalbibliotekets digitala samlingar och hämtat materialet ur två dagstidningar: *Helsingfors Tidningar* (HT), som utkom 1829–1866, och *Helsingfors Dagblad* (HD), som utkom 1861–1889. Av HT har jag gått igenom året

1829 i sin helhet samt januari månad 1866, av HD december månad 1888. Avsikten är inte att jämföra dessa två tidningar med varandra utan att få en bild av namnbruket i familjeannonserna på 1800-talet. Sammanlagt är beläggen på namnfraser för kvinnor i dem 213.

FÖDDE.
Ett syskonpar.
Helsingfors den 21 december
1888.
Sigrid och John Høckert.

DÖDE.

Ekeöfverstelöjtnantskan Wilhelmina von Kramers jordstättning hamnar ett förliggt arfvetagen den 23 dennes å Gamla Lutherska begravningsplatsen. Begravd af går kl. 3 o. m. från Mariegat. 23.
(5119)

Guldsmedsenkan Gustava Albertina Hummelin i Tammerfors d. 13 december, 83 år. — Mariana Hæckzell i Uleåborg d. 19 december, 51 år. — Robert Tikka- la i Wiborg d. 15 december, 36 år. — Sjömannen Karl Gustaf Thørvigge i Helsingfors d. 19 december, 62 år.

Bild 7. Familjeannonser i *Helsingfors Tidningar* 5.12.1829.

Död:

Att vår älskade lilla son,
Peter Alexander,
efter en kort sjukdom stilla afled i Samsakar-
leby den 9 Januari, i en ålder af 6 och ett
halft år, warder endast på detta wis slägt och
wänner tillkännagifwet.
Amelie Donner, Alexander Donner.
född Malm.

När en blomma bryts om wären,
Faller dagg på hennes graf;
Ack hon wignar, men wid bären
Minns du doften som hon gaf.

Att kaptenen Axel Olof Norb w i l den 4 De-
cember 1865 kl 9 f. m. afled stilla i Kangasniemi
soden i en ålder af 72 år, 2 månader och 28 dagar,
förjd och saknad af dotter, swärdotter, twenne söner
och 5 barnabarn, warder härmed slägt och wänner
tillkännagifwet.

Bild 8. Familjeannonser i *Helsingfors Tidningar* 18.1.1866.

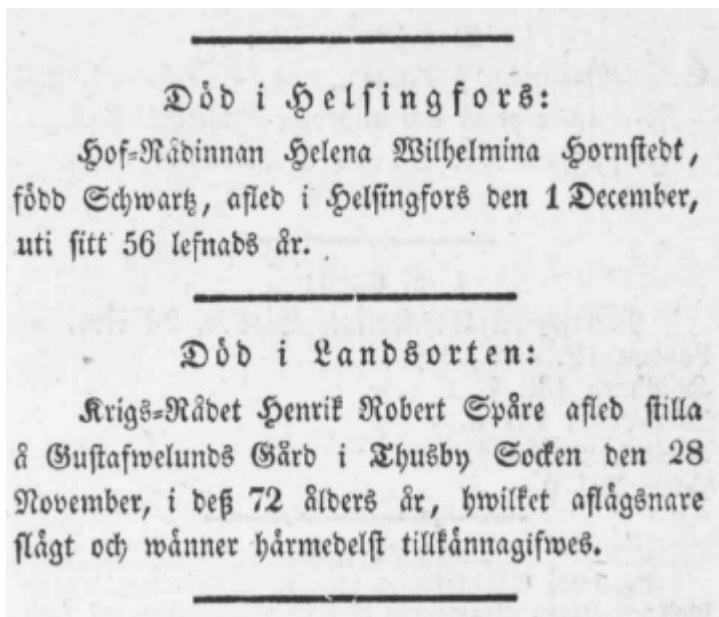

Bild 9. Familjeannonser i *Helsingfors Dagblad* 22.12.1888.

2.2.2 Gravstenar

Från slutet av 1700-talet fram till 1829 användes området i Kampen, en bit utanför den dåtida stadskärnan vid Senatstorget, som helsingforsarnas begravningsplats.¹⁸ Av de enligt Sirkka Impola (1987:50) över 8000 gravarna har bara 49 minnesstenar bevarats för eftervärlden och de kan studeras i Gamla kyrkans skvär¹⁹ längs Bulevarden. Dessa gravstenar är i de flesta fall resta över handlande, soldater och tjänstemän samt deras hustrur. Ett exempel på inskrifterna lyder så här:

Under denna grafvård/ Hvilar/ Handlanden A. Lilljeforss/ I Lifstiden/ Ömt älskade/ och efter
Döden Begråta Maka/ Fredrica Lovisa Weurlander/ Död I Blomman af sin Lefnad/ Den 1 Dec.
1817./ Sörgd och Saknad/ af/ Föräldrar, Anhöriga och Vänner Dödlige!/ Du glädes och/ räknar än
på/ många år,/ likväl Din kraft/ på halfva vägen/ Tvingas,/ Ditt lif hör upp/ Din tid är all.
(Kursiveringen min.)

Min analys omfattar namnfraserna för gifta kvinnor och änkor, och detta material består av 16 belägg. Impolas verk *Vanhan kirkon varjossa. Ulrikan kirkkomaalta Vanhaan kirkkopiistoon* (1987) har gett värdefull upplysning om dessa under perioden 1796–1829 begravda kvinnors identitet.

¹⁸Området hade redan i slutet av 1600-talet och i början av 1700-talet använts som anonym begravningsplats för dem som dött bl.a. i hunger och pest i staden, medan den egentliga kyrkogården fram till slutet av 1700-talet låg vid Ulrika Eleonora -kyrkan i stadskärnan (Impola 1987:14).

¹⁹Enligt SAOB (1974: S 5434) är *skvär* ”(utom i Finl. företrädesvis om förh. i Engl. o. Nordamerika) öppen (fyrkantig) plats i en stad o.d., särsk. sådan plats försedd med plantering”.

Bild 10. Gravsten i Gamla kyrkans skvär i Helsingfors. Foto: Minna Nakari.

I och med att staden växte flyttades begravningsplatsen 1829 längre bort från centrum, dvs. till Sandudd, där den fortfarande ligger. Mitt material från Sandudd gäller tiden 1829–1929 men har begränsats med utgångspunkt i urvalet i Voitto Viros handbok *Vanha hautausmaa. Helsingin Hietaniemen hautausmaan opas* (2001) och omfattar avlidna gifta kvinnor och änkor främst för Finlands eller Helsingfors historia betydelsefulla personer. Gravarna finns i kvarteren 1–6 i områdets äldsta hörn längs Mechelingatan. Mitt material från Sandudd består av 49 belägg.

2.2.3 Dagböcker

Av tillgängliga dagböcker från den aktuella tidsperioden 1780–1930 har jag studerat två: Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801 (JMC) och Timotheus Wahlberg's dagböcker 1818–1820 (TW). Munsterhjelm's dagböcker utgavs 1970, redigerade av Bo Lönnqvist som försett verket med såväl kommentarer som ett utmärkt

personregister. Wahlbergs dagböcker utkom 2004, redigerade av Lolan Björkman. Boken bär titeln *Ingen ro hade mitt hjerta*. Mitt material ur dessa dagböcker anknyter visserligen inte direkt till Helsingfors men ger en bild av den omkringliggande landsbygden.

Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker som skildrar umgänget i en östnyländsk herrgårdsmiljö i södra delen av Elimä socken kring sekelskiftet 1800 bjuder på unikt material för namnforskare. Den knappt femtonåriga dagboksförfattaren återger antagligen rätt noggrant det språk som hon hör i sin omgivning på Tavastby gård. Eva Railos (1999) tidigare undersökning har gjort mig uppmärksam på denna nyttiga källa för inofficiellt namnmaterial varför jag valt att närmare studera en aspekt på namn- och titelbruket, nämligen benämningen av gifta kvinnor och änkor. Mitt material består av 39 belägg på hustrur som i dessa dagböcker omtalas med titel + tillnamn.

Det senare dagboksmaterialet är skrivet av den knappt trettioårige Timotheus Wahlberg som tjänstgjorde som präst i Gustav Adolfs församling i östra Tavastland. I sin huvudsakligen finska arbetsmiljö rörde han sig mellan de olika samhällsklasserna och antecknade noggrant sina rutiner och iakttagelser. Den utgivna texten följer, enligt Lolan Björkman (TW:9–10), originalet bokstavstroget. För tydlighetens skull har hon emellertid i fråga om egennamn och namn på orter alltid använt versaler även om Wahlberg ibland har liten bokstav. Mitt primära material ur Wahlbergs dagböcker består av 23 belägg på de gifta kvinnor och änkor vilkas namnfraser innehåller tillnamn eller patronymikon. I någon mån kommenterar jag även vardagliga namnfraser för ogifta kvinnor samt jämför dem med Railos (1999) motsvarande material ur Munsterhjelm's dagböcker.

2.2.4 Intervjuer och familjearkiv

Materialet för fallstudierna, vars syfte är att visa utvecklingen i kvinnornas namnbruk inom två släkter, har jag fått genom intervjuer och släktutredningar. Merparten av materialet ingick redan i min pro gradu-avhandling (se Nakari 1999) där jag har behandlat uppkomsten och förekomsten av *son*-namn i Finland med hjälp av ett av de mest frekventa svenska släktnamnen, nämligen *Eriksson*. För att se när och hur *Eriksson* blivit ett fast släktnamn forskade jag i några släkter från olika delar av landet. Två av

släkterna är med i detta arbete, men nu riktas uppmärksamheten på kvinnoströmmen av familjen.

Dessa Erikssöner har ättlingar i Helsingfors som villigt ställt upp för intervjuer om familjemedlemmarnas liv och namnbruk. Utöver detta har jag fått ta del av deras privata bildmaterial från början av 1900-talet. Samtliga personer i bilderna har anknytning till släkten från Vittis i Satakunda (se avsnitt 6.2).

2.4 Materialets sammansättning

Det sammanlagda antalet belägg som ligger till grund för min undersökning är 5 950. Hur de fördelar sig på olika källor framgår av tabell 2.

Tabell 2. Materialets sammansättning.

Källans art	Tidsperiod	Antalet belägg
Födelse- och dopböcker	1780–1929	724
Lysnings- resp. vigselböcker	1780–1858	59
Död- och begravningsböcker	1780–1888	113
Flyttningensbetyg och flyttningenslängder	1793–1929	4 328
Bouppteckningsinstrument	1780–1928	145
Näringsanmälningar	1880–1908	241
Familjeannonser	1829–1888	213
Gravstenar	1796–1929	65
Dagböcker	1799–1801, 1818–1820	62
Summa		5 950

I texten återges beläggen kursiverade och huvudsakligen i originalform.

3 TEORETISK REFERENS RAM OCH METODOLOGI

I detta kapitel tar jag upp historisk, sociologisk och onomastisk forskning som bildar den teoretiska referensramen för min undersökning av namnfraser för kvinnor i Helsingfors 1780–1930. Jag presenterar även den socioonomastiska forskningstraditionen, som mina metodologiska utgångspunkter bygger på, och beskriver de utvalda metoderna, dvs. den syntaktisk-semantiska resp. genealogisk-biografiska analysen av namnfraser.

3.1 Socioonomastiska synvinklar

Socioonomastisk forskning har **namnbruk** och **variation** som pragmatisk utgångspunkt. Det är fråga om sociolingvistisk namnforskning som omfattar alla typer av namn, bl.a. personnamn, ortnamn och kommersiella namn. Socioonomastiken studerar namnens förekomst i olika sociala och kulturella sammanhang med hänsyn till såväl variation hos namnbrukarna som variation betingad av situation (se t.ex. Ainiala 2008, Akselberg 2010). Ainiala (2008:13) nämner att många socioonomastiska studier till skillnad från traditionell onomastik utgår från muntligt material. Wahlberg (2008:94) anser det dock vara ”viktigt att ett socioonomastiskt synsätt tillämpas även på material från äldre tid”.

Enligt Ainiala (2008:3-4) har socioonomastisk personnamnsforskning ofta fokus på namngivningsgrunder och namnmode, medan socioonomastisk ortnamnsforskning handlar om namnkunnande, dvs. hur många och vilka slags namn personer av olika åldrar, yrken och kön vet och använder i sin hemtrakt. Akselberg (2010:25–26) lyfter även upp den strukturella variationen som en socioonomastisk forskningsuppgift. Han nämner Van Langendoncks (2007, se nedan) undersökning som exempel och menar att variationen i namnkombinationer kan visa skillnader i omtal mellan såväl män och kvinnor som mellan högre och lägre socialgrupper.

På 1970-talet uppmanade Kurt Zilliacus (1973:22–23) i sin artikel *Kulturen och namnskicket* namnforskarna att studera namn ”som kulturfenomen och utgående från den kulturbärande befolkningens synvinkel försöka fastställa vad namngivarna har velat

säga med namnen och hur de har valt att göra det”. Sociologiska namnstudier av Slotte & Zilliacus & Harling (1973) betraktas som ett pionjärbete inom den finländska ortnamnsforskningen (se även Ainiala & Saarelma & Sjöblom 2008:75). I sin doktorsavhandling har Terhi Ainiala (1997) grundligt redogjort för ortnamnskicket utveckling i två finska byar under tvåhundraårsperioden från 1790-talet fram till 1990-talet. Under senare tid har den socioonomastiska ortnamnsforskningen inriktats på urbana namn (t.ex. Ainiala 2006).

Inom personnamnsforskningen hade Carl-Eric Thors (1959) och Ivar Modéer (1964) redan tidigare i sina utförliga studier kommit fram till att den sociala variationen spelat en viktig roll i namnskicket utveckling (jfr Blomqvist 2006:21, 76–101). Förutom att delvis olika typer av namn har föredragits av olika socialgrupper har såväl namngivningen av barn som antagandet av tillnamn visat sig följa ett mönster där nymodigheter sprider sig från de högre samhällskikten till de lägre. Som exempel på senare socioonomastisk personnamnsforskning kan nämnas att Eero Kiviniemi (1982) på finskt håll analyserat variationen i förnamnskicket under hundraårsperioden 1880–1980, medan Linnea Gustafsson (2002) i en doktorsavhandling ur ett socialt perspektiv studerat nya dopnamn och namngivningsmönster i Skelleftebygden i norra Sverige 1791–1890. Dessutom visar Anita Schybergson (2009:136–147) i sin doktorsavhandling att namngivningen av finländska fartyg 1838–1938 ur socioonomastisk synvinkel följer ett likadant mönster som namngivningen av personer.

Wahlberg (1999, 2008:93), som tagit i bruk termen namnfras (se definitionen i avsnitt 1.5), kan på basis av sitt material ur 1600-talets domböcker från Uppsala konstatera att ”en persons sociala ställning ofta återspeglas i de olika kombinationer av titel, förnamn, släktnamn och binamn som används”. Ryman (2008a, 2008b) ser namnfraserna som koncentrerade texter. Enligt honom bör en analys av ett representativt material av namnfraser belysa individerna och samhället. En namnfras har ju valts ut för att representera en person i ett visst sammanhang. Ryman (2008a:112), som bedriver ett forskningsprojekt där han undersöker hur individer omtalas under fornsvensk och äldre nysvensk tid, har ett övergripande mål att analysera ”hur status, kön, situation och texttyp inverkar på namnfrasernas utformning”.

Även tidigare har kombinationer av namn dock varit föremål för socioonomastisk forskning. I sitt österbottniska material från perioden 1780–1930 har Blomqvist

(1988:21) systematiskt studerat variationen i hela namnkomplex (se definitionen i avsnitt 1.5) ”med utgångspunkt i variablerna kön, källa, tid och social grupp”. Hennes syfte har varit att redogöra för det officiella släktnamnskicket utveckling bland allmogen genom att analysera namnkomplex och deras syntaktiska struktur. I sitt material ur kyrkböckerna och mantalslängderna har Blomqvist (1988:91) påträffat 25 olika typer av namnkomplex, t.ex. FÖRNAMN + PATRONYMIKON, FÖRNAMN + PATRONYMIKON + GÅRDSNAMN eller HEMMANSNAMN + titel + FÖRNAMN + annat/andra TILLNAMN.

En liknande utgångspunkt har Willy Van Langendonck (2007:306–320, se även Akselberg 2010:25–26) som i sin tur studerat variationen betingad av kön och socialgrupp i inofficiella namnkombinationer i flamska dialekter. Hans material, som gäller 1900-talet, omfattar olika kombinationer med två fält, nämligen FÖRNAMN + TILLNAMN, FÖRNAMN + BINAMN och BINAMN + TILLNAMN samt TITEL + PERSONNAMN och ADJEKTIV + PERSONNAMN.

Med Blomqvists (1988), Wahlbergs (1999), Van Langendoncks (2007) och Rymans (2008a, 2008b) undersökningar som förebild, bygger mitt metodologiska tillvägagångssätt på en socioonomastisk analys av namnfraser för kvinnor i Helsingfors 1780–1930. I synnerhet tar jag ställning till variationen i titel- och tillnamnsbruket betingad av tid, civilstånd, socialgrupp och källa. (Närmare om metoden se avsnitt 3.3 nedan.)

3.2 Variation i kvinnors namnbruk i familjen och i samhället

Benämningen av kvinnor är ett i hög grad tvärvetenskapligt ämne där såväl förhållandena i familjeinstitutionen som kvinnans sociala och rättsliga ställning under olika tider spelar in. Namnen avspeglar ju det omgivande samhället, dess normer och attityder. För mig har i synnerhet Kai Häggmans (1994) undersökning om det helsingforsiska handelshuset Wasenius varit aktuell. Hans forskning belyser nämligen de förändringar i borgarfamiljen på 1800-talet vilka torde återspegla sig i den samtida sociala variationen i tillnamnsbruket bland de gifta kvinnorna.

Häggman (1994:86–97) konstaterar att ståndsfamiljerna på 1800-talet kännetecknades av en stor ålderskillnad mellan makarna. Den betydligt äldre och

väletablerade mannen skulle instruera och uppfostra den unga och oerfarna hustrun. Det kunde förekomma, visar Häggmans (1994:101) undersökning, att mannen rentav ville ändra på hustruns identitet genom att be henne ta i bruk ett annat, för honom behagligare förnamn. Enligt Häggman (1994:62) hade borgarhustrun emellertid en viktig, indirekt roll i affärerna på 1800-talet. Hon representerade sitt barndomshem och förde med sig förmögenhet eller nya släktingar som kanske kom att vara viktiga affärskontakter. I Sverige har Anita Göransson (1990:535–538) till och med kommit fram till att borgarna i Norrköping systematiskt ingick kusinäkterskap under förra hälften av 1800-talet. Hon menar att det var en strategi för att bevara och utöka egendomen inom släkten. I arbetarfamiljerna uppskattades däremot hustruns arbetsförmåga och under hela 1800-talet var hon ofta några år äldre än sin man (Markkola 1994:48–55).

I takt med industrialiseringen och moderniseringen minskade släktens betydelse och familjen i den moderna bemärkelsen blev till. Av Häggmans (1994:46–58) undersökning framgår att handelshuset fram till mitten av 1800-talet hade varit en större ekonomisk och social enhet, där värdfolket, kontoristerna, bokhållarna och tjänstefolket bodde under samma tak, men under 1800-talets senare hälft separerades företaget efterhand från det privata livet. Utvecklingen återspeglas även i mantalslängderna. Enligt Häggman (1994:52–53) påträffas handelshusets drängar och lärlingar antecknade i dem med sina tillnamn, dvs. som självständiga individer, första gången 1852 – pigorna däremot först på 1870-talet. Häggman (1994:176–182) redogör också för hur borgarna från och med 1840-talet i stället för hushållet började tala för kärnfamiljen som den bästa grogrunden för barn. Kärnfamiljen skulle bestå endast av mamma, pappa och barnen, vilket betydde en avsevärd inskränkning i husmoderns verksamhetsfält. Medan hon tidigare hade ansvarat för de vardagliga behoven för hela kollektivet, var hennes huvudsakliga uppgift nu att uppfostra barnen i den slutna familjekretsen. (Se även Göransson 1990.)²⁰

I sin omfattande undersökning om herrskapsfolk i Finland visar Kaarlo Wirilander (1982:212–228) att gränserna mellan de högre stånden mot slutet av 1800-talet började försvinna samtidigt som klyftan till de lägre stånden fördjupades. Borgerskapet umgicks i tjänstemannakretsar och blandäkterskap förekom mellan adliga och ofrälse. Bland

²⁰ Ur juridisk synvinkel har den gifta kvinnans ställning i Finland behandlats av Pylkkänen 1992.

annat Häggmans (1994:98) material tyder visserligen på att det inte var lika acceptabelt för kvinnorna att gifta sig neråt, vilket ledde till ett ökat antal ogifta döttrar i högreståndsfamiljerna.²¹ För att dessa ogifta kvinnor inte skulle bli en belastning för släktingarna utan kunna försörja sig tilläts de så småningom från och med 1860-talet inträda på arbetsmarknaden som lärarinnor, sjuksköterskor, postfröknar och andra slag av kontorister.²² I adelskretsar påträffas dock s.k. stiftsfröknar eller -jungfrur (jfr avsnitt 4.1.4). Att inte ingå äktenskap var enligt Riitta Jallinoja (1984:139–142) för flera kvinnor på 1800-talet ett medvetet val som möjliggjorde ett självständigt liv. Men ingen av de ogifta kvinnorna i Häggmans (1994:100) material föreföll vara nöjd med sin livssituation. Dessutom, påpekar Anne Ollila (1998:94–105), bodde de ogifta kvinnorna ytterst sällan ensamma på 1800-talet. De första lärarinnorna anser hon ofta ha haft familj i och med att de tog hand om en äldre mor, syskonbarn, fosterbarn osv.

Ollila (1998:83–85) framhåller att kärnfamiljen på 1800-talet var ett ideal men att endast en liten del av folket kunde leva upp till det. Pirjo Markkola (1994:69–90) har visat att arbetarfamiljerna i Tammerfors långt in på 1900-talet var tvungna att dela på sina trånga rum på grund av såväl bostadsbristen som låga inkomster. Markkola (1994:101–105) tillägger dessutom att arbetarhustrun inte kunde ägna sig bara åt hemmet och barnen utan hon skulle också tjäna pengar, för mannens lön räckte sällan till att försörja familjen. Att det nya familjeidealet först nådde just borgarna förklarar Häggman (1994:224) med medelklassens strävan efter en bättre ställning i samhället. Han menar att de som ville nå uppåt var mest öppna för nya idéer. (Se även Johannesson 1983:37–38.) Den stora ålderskillnaden mellan makarna anser Häggman (1994:88) ha bidragit till att en modell som betonar mannens maktställning i familjen så lätt accepterades (jfr Jallinoja 1984:145).

Kvinnans möjligheter till utbildning i det finländska samhället förbättrades småningom efter att myndigheterna på 1860-talet börjat grunda flickskolor. Men fram till början av 1900-talet öppnades vägen till universitet och andra högskolor främst via privata samskolor och efter särskild anhållan. Marie Tchetschulin, dotter till en rysk affärsman i Helsingfors, fick avlägga studentexamen 1870 och blev Finlands första kvinnliga student, medan den sedermera kända pedagogen Emma Irene Åström som första kvinna fick inskrivas vid Helsingfors universitet 1873. År 1901 var redan en

²¹ Om en liknande utveckling i Sverige, se Carlsson 1983.

²² Om postfröknar, se Pohls 1994 och om lärarinnor, se Ollila 1998; se även Florin 1993.

fjärdedel av studenterna vid universitetet kvinnor. (Se t.ex. Meinander 2006:136.) Många av de utbildade kvinnorna, bl.a. Annie Furuhjelm och Lucina Hagman, medverkade för kvinnans bättre ställning i samhället genom att vara aktiva inom kvinnorörelsen (se Uppslagsverket Finland Band 2 2004:136–137, 251). Ett viktigt mål nåddes i samband med lantdagsreformen 1906 då Finland först i Europa införde den kvinnliga rösträtten och valbarheten (Uppslagsverket Finland Band 3 2005:218–219). Den socialdemokratiska politikern Miina Sillanpää, som gjorde vägande insatser till förmån för yrkesarbetande kvinnor och ogifta mödrar, var andra socialminister under perioden 1926–1927. I den posten var hon Finlands första kvinnliga minister och den andra i hela världen. (Uppslagsverket Finland Band 4 2006:430.)

3.2.1 Titel som social markör i namnfraser för kvinnor

Med det kvinnliga titelbruket anges såväl civilstånd som social kontext. Titlar som man under historiens lopp har använt för att beteckna ogifta kvinnor är *piga*, *jungfru*, *mamsell* och *fröken*. I SAOB (1953: P 803–804) får man upplysning om att beteckningen *piga* ursprungligen användes om ogift kvinna i allmänhet eller om kvinnlig tjänare i ett hushåll eller på en lantgård. Men enligt V. E. V. Wessman (1939:8) föredrog tjänsteflickorna i 1860-talets Helsingfors beteckningen *tjänarinna* som ansågs stå högre på den sociala rangskalan, medan beteckningen *piga* hade fått en alltför lantlig karaktär. I Entzenbergs (2003:88) öländska material ersätts *pigorna* med *tjänarinnor* eller med mera specificerade yrkestitlar vid 1900-talets början. Wessman (1939:9) påpekar också att alla stadsflickor redan på 1700-talet kunde tituleras *jungfru* även om titeln tidigare hade tillhört endast ogifta kvinnor av högre börd (se även SAOB 1934: J 263–264). Enligt Ingers (1964:235, 237 n. 23) syftar namnfrasen *Jungfrun Elna* i en skånsk lanthandlares kassabok förd åren 1864–1874 på hushållerskan på en herrgård eller annan större egendom. Mycket negativ prägel har däremot beteckningarna *kåna* (= *kona* 'kona')²³ och *qwinnsperson*²⁴ som bl.a. Pylkkänen (1990:57) påträffat i samband med lägermålsfall i sitt 1600-talsmaterial.

²³ Enligt SAOB (1937: K 2071) används uttrycket ”dels i förb. med adjektivbestämning som betecknar dålig egenskap, dels ensamt i pregnant anv: dålig, särsk. lättfärdig l. sedeslös kvinna”.

²⁴ Enligt SAOB (1938: K 3412) syftar beteckningen *qwinnsperson* på ”kvinna av lägre l. mera obestämd samhällsställning: ”fruntimmer” (förr ofta övergående i bet.: fallen kvinna)”.

På 1700-talet ledde behovet att skilja sig från de lägre socialgrupperna till att adelsdamer började kallas *fröken* och borgardöttrar *mamsell* (SAOB 1942: M 162–163). Denna tydliga distinktion i titelbruket mellan adeln och borgerskapet har även Railo (1999:264–265) påträffat i Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker från sekelskiftet 1800. I ett fall förefaller dagboksförfattaren ha varit något osäker på titulaturen. Dottern till biskopen i Borgå kallar hon både *Fröken Cygnea* (JMC:31) och *mamsell Cygnea* (JMC:34). I Ingers (1964:235, 238 n. 25) material förekommer två namnfraser med beteckningen *mamsell*, nämligen *Mamsell Elise Topp* och *Mamsell Ida Topp*. De daterar sig från 1869 och avser antagligen familjemedlemmar till *Sergeant Topp* som framträder i samma källa.

Så småningom försvann titeln *mamsell* jämte de franska varianterna *mademoiselle* och *demoiselle*, medan titeln *fröken* vann terräng och kunde användas också om ofrälse ogifta kvinnor. I ett brev den 29 augusti 1870 skriver den österbottnische studenten Henrik Vegelius i Esse prästgård i Henriksborg så här:²⁵

– Vid denna tid har Frökentiteln börjat begagnas åt ogifta fruntimmer, dock icke ännu av allmogen; även många av de gamla vilja icke förmås att utbyta mot denna titel den fordna förvrängningen ”mamsell”, af det franska mademoiselle; –

Beteckningen *fröken* kom att alltjämt behålla sin finare klang. Wessman (1939:13) uppger att när unga kvinnor kring sekelskiftet 1900 flyttade från landsbygden till Helsingfors, började de bära både hatt och titeln *fröken*.²⁶ I inofficiella sammanhang i småstaden Vimmerby i Sverige var det enligt Ålander (1944:204) vanligt att benämna ogifta kvinnor med bara förnamn och tillnamn om yrkesbeteckning eller frökentitel inte kom i fråga.

²⁵ I sin helhet har brevet publicerats i Jakobstads tidning den 17 augusti 1978 under rubriken Brevet i skorstensmuren. På finska har det återgetts av Hellevi Arjava (2007:77–78).

²⁶ Hatten som statussymbol förekommer tydligt också i Bo Lönnqvists doktorsavhandling *Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920* (1972:148).

Bild 11. ”Erikssonin plikat”, ”Flickorna Eriksson” Aino och Anna Elovaara. Atelier City, Helsingfors, 1914.

Med titlarna *fru* eller *madam* till- eller omtalades enligt Wessman (1939:13–14) gifta kvinnor i officiella sammanhang från och med 1600-talet. SAOB (1926: F 1587–1588) anger att beteckningen *fru* ursprungligen användes i betydelsen ’härskarinna’, sedan unnades titeln också hustrur till sådana män som bar titeln *herr* dvs. furste, riksföreståndare eller riddare, men redan på 1600-talet kunde alla adelsdamer (även änkor) tilltalas med ordet *fru*. Men adliga hustrur var berättigade att framhäva sitt grevliga eller friherrliga ursprung genom att även som gift använda sin bördstitel. Kirsi Vainio-Korhonen (2008:61), som studerat det adliga livet i 1700-talets Finland, nämner att Sophie Creutz med högadlig familjebakgrund fortsatte att bära sin grevinnetitelt efter äktenskapet med Lars Glansenstierna av lägre rang 1772. Enligt Vainio-Korhonen (2008:147–148) fick hon också behålla sin adliga status även om maken förlorade sin efter att ha dömts för landsförräderi 1789.

Enligt SAOB (1942: M 8–9) förlorade också det franska ordet *madam* så småningom i värde och ersattes på 1800-talet helt av titeln *fru* som vid den tiden hade spritt sig längre ner på den sociala rangskalan. Kvar i språkbruket, påpekar Wessman (1939:14), blev *madam* endast i vissa benämningar på näringsidkerskor av lägre rang som

tvättmadam, *fiskmadam* och *torgmadam*. Som sådan kunde den även syfta på änkor eller äldre ogifta kvinnor (SAOB 1942: M 9). Railo (1999:265) säger att det inte förekommer någon benämning *madam* i Munsterhjelm's dagböcker. Ett belägg har jag dock lyckats finna, nämligen *bullers madam* (JCM:44) som syftar på hustrun till *inspektorn Anders Buller*.

En gift kvinna (eller änka) kallades även *hustru*, men då avsågs enligt SAOB (1932: H 1513–1515) en kvinna i lägre social ställning än den som kunde kallas *fru*. Ordet *hustru* betecknar 'gift kvinna i förhållande till sin man' och förekommer således ofta i sammansättningar som *arbetar(e)hustru*, *bagar(e)hustru*, *soldathustru* osv. I Munsterhjelm's dagböcker är *Sundila hustrun* en bondkvinna i grannskapet som har fått sin namnfras efter gården hon är ingift i (Railo 1999:261–262), men i inofficiella sammanhang kom även andra benämningar i fråga.

Wessman (1939:14–15) konstaterar att man långt in i vår tid använde benämningen *mor* för gifta allmogekvinnor. Enligt SAOB (1945: M 1223) används benämningen i betydelsen *husmoder*, *fru(n) i huset* eller *matmoder* ”med avseende på äldre l. folkliga förhållanden, särskilt på landsbygden” och förekommer även i sammansättningar som *familje-*, *nämndemans-*, *prost-* och *prästmö(de)r*. Railo (1999:262, 265) nämner att Jacobina Charlotta skriver om *Lundströms mor* och *bullers mor* och avser med dem hustrun till *Lundström* resp. *Buller* (jfr ovan). Hustrun till drängfogden kallar hon *fodmor*.

Enligt Ålander (1944:202–203) var avledningar på *-ska* bildade till mannens efternamn i bruk bland de lägre sociala skikten ännu kring sekelskiftet 1900. Han förklarar vidare att de användes även om de högre skiktens medlemmar för att ersätta *fru*-titeln. Högreståndspersonerna själva lär dock inte ha utnyttjat denna möjlighet. I Jacobina Charlottas text förekommer *nemndemanskan* och *möllnerskan* samt *bullerskan*, *käiisskan* och *nyströmskan* som namnfraser för bondhustrur (Railo 1999:263).²⁷

²⁷ Se även inofficiella beteckningar för hustrur och änkor i Ingers (1964:234–235) skånska material.

3.2.2 Från patronymika till släktnamn

I sina utförliga antroponymiska studier har Modéer (1964:119) kommit fram till att fasta släktnamn överhuvudtaget var ytterst sällsynta i Sverige under medeltiden. De förekom oregelbundet och bara i några adelsätter, men det normala var att även en frälseman kallades endast med förnamn och patronymikon. Hos kvinnorna var släktnamnen ett ännu senare fenomen än hos männen. På basis av medeltida dokument har både Modéer (1955:55–62) och Hildebrand (1961:211–212, 215–216) kunnat konstatera att de ogifta kvinnorna ofta benämndes efter fadern och de gifta kvinnorna efter maken. Bara undantagsvis kunde andra benämningssätt förekomma.²⁸

I Finland följde kronans skrivare i stort samma benämningssätt som i moderlandet. Som exempel på namnfraser för änkor ger Blomqvist (1993:205, 2006:109) *hustrv Johanno {dativ}, som nu ær Henricx Tawasst hustrv* (1453) och *hustru Elin i Suidia, Biörn Rualdssons æpterleffuerska* (1494). Med förnamn + patronymikon i hennes material anges exempelvis två abedissor i Nådendals kloster: *Birgitta Jonis dotter* (1477) och *Anna Jönisdotter* (1486). Högre upp på rangskalan har hon stött på utförligare identifikationer som *Elin Magnus dotter, Cristiern Frilles æpterleffua* (1472) och *Kaderin Haquons dotter, Peder Swaerdz oterleffua* (1472). Hustrunamnen är enligt Blomqvist (1993:206; 2006:110) däremot svåra att spåra i finländska dokument. Ett belägg har hon, nämligen *gamble Dolleskan* som vittnade i en tvist om en kålgård i Åbo 1477.

Hans Gillingstam (1971:208) konstaterar att det var först under 1500-talets senare hälft som de svenska kvinnorna började använda släktnamn och tillägger att döttrar tidigare hade burit patronymika även om fadern redan hade tagit i bruk släktnamn. Till de tidigaste beläggen på att en kvinna skrivs med släktnamn, men i feminin form, hör *Sara Kenicia*, dotter till biskop Petrus Kenicius, som Ryman (2002:312) påträffat i en

²⁸ I Kalmar tänkebok har Modéer (1955:57) påträffat ett par fall där såväl patronymikon som makens namn fogats till kvinnans dopnamn och i sitt material ur Arboga stads tänkebok har Agneta Sundström (2004:128) en namnfras där beteckningen *hustru* efterföljs av förnamn och patronymikon. Enligt Modéer (1955:55–62) bar dottern aldrig faderns eller hustrun mannens tillnamn i oförändrad form. Förutom till faderns dopnamn bildades patronymika även till faderns tillnamn, t.ex. *Katarina Glysingsdotter*. I de s.k. hustrunamnen stod mannens dopnamn, tillnamn eller yrkesbeteckning i genitiv, t.ex. *elseby michels* och *elizabeth sutarins*. Hustrun kunde också bära mannens tillnamn med en feminin avledning, t.ex. med det lågtyska suffixet *-ska*. Sålunda kunde hustrun till en krögare heta *anna krögerska*. (Se avsnitten 1.5 och 3.2.2.) Enligt Sundström (2004:128) verkar det däremot vara utmärkande för Arboga stads tänkebok att kvinnor även kunde anges med makens binamn oförändrat, t.ex. *hwstrv Elin Portzøll*.

bröllopsskrift från år 1625. När Utterström (1976:71) studerat Stockholms stads mantalslängd för år 1676 har hon kommit till att det nästan enbart är adelsdamer, tyska kvinnor och löskonor som där anges med tillnamn.

Liksom tidigare bland männen spred sig släktnamnen också bland kvinnorna från adeln neråt. Ännu på 1800-talet fanns det individer som i handlingarna saknade släktnamn, men det förefaller som om de oftare var kvinnor än män. I vigsellängderna för den österbottniska socknen Replot under perioden 1780–1810 har Blomqvist (1988:105) bland de totalt 148 fallen påträffat 43 kvinnor men bara 30 män som benämns endast med förnamn och patronymikon. Hon menar att männen i Replot var snabbare på att ta i bruk släktnamn, eller åtminstone tillämpades det nya modet tidigare på män än kvinnor.

Fast detaljerna i övergången från patronymika till fasta *son*-namn ännu till stor del förblir oklara, är forskarna eniga om att detta huvudsakligen skedde på 1800-talet, då landsbygdens befolkning överhuvudtaget började anta släktnamn (se t.ex. Noreen 1913:6, Modéer 1964:126, Mikkonen & Paikkala 2000:22). I Finland blev *son*-namnen dock aldrig så frekventa som i Sverige (Modéer 1964:130–131, Blomqvist 1989b:101–103). Att svenskarna i stor utsträckning började använda patronymika som släktnamn förknippas Tegnér (1882:11) med franska revolutionen och den självständighetskänsla som den medförde. *Son*-namnen representerade ju gamla svenska traditioner. (Om utvecklingen från patronymika till fasta släktnamn i Danmark och Norge se Kousgård Sørensen 1984, 1985, Meldgaard 1984, Sannrud 1994.)

I en tidigare undersökning (Nakari 1999) forskade jag i några släkter med namnet *Eriksson* för att kunna se när övergången från ett patronymikon till ett fast släktnamn skett i dem. Enligt de uppgifter som jag fick fram ur kyrkböcker och mantalslängder samt genom intervjuer var det under 1900-talets första decennium som fasta *son*-namn antogs i dessa släkter. I Vittis i sydvästra Finland blev *Eriksson* den finskspråkiga arbetskarlen *Augusts* fasta släktnamn år 1907. I Helsingfors antog den svenskspråkiga handlanden *Erik August Eriksson* sitt patronymikon som släktnamn vid ungefär samma tid, förmodligen år 1906, då familjen återvände till Helsingfors efter att ha vistats några år i Helsinges socken. Men det äldsta belägget i mitt material hittade jag i Heinola där släktnamnet *Eriksson* antogs under perioden 1871–1876 i den finskspråkiga brandvakten *Johan Michels* familj. Det var också vanligt att patronymika blev fasta

släktnamn under emigrationsåren i Amerika. Så skedde även för den åländska skepparen *Carl Eric Ericsson* som flyttade till New York på 1880-talet. Att *Ericsson* hade blivit ett fast släktnamn kunde konstateras av att änkan efter *Carl Eric*s död återvände till Finland och upptogs med namnet *Eriksson* i mantalslängden över Terjärv socken i Österbotten för år 1896.²⁹

För kvinnor var patronymika enligt Roland Otterbjörk (1964:91) närmast en ren skriftspråksföreteelse. Ingers (1964:233, 237 n. 21) förklarar vidare att det i talspråk användes omskrivningar såsom *Anders Åkessons Kjersti* för skriftspråkets *Kjersti Andersdotter* (se även Blomqvist 1984:23). Att skriftspråkets *Nilsdotter* byttes ut mot det mera gångbara *Nilsson* anser Ingers (1964:237 n. 24) ofta ha skett när man skrev in sig vid en skola eller anmälde sig till konfirmationsundervisning, i västra Skåne redan på 1870-talet. Enligt Brylla (1998:237) tjänade de danska kvinnorna möjligtvis som förebilder för ett sådant mönster.

I början förefaller övergången från patronymika till fasta släktnamn i Norden dock ha förorsakat en viss förvirring. Till exempel i Ingers (1964:235, 237 n. 24) material syftar namnfraserna *Anna Nils Dotter* (belagd 1864 och 1868) och *Anna Nilsson* (belagd 1866) på en och samma person. Astrid Weel Sannrud (1994, se även Brylla 1998:236–237) betraktar en del av de kvinnliga *sen*-namnen i Fredrikstad i Norge år 1865 som övergångsformer som varken är primär- eller sekundärpatronymika. Ofta är dessa övergångspatronymika bildade till faderns förnamn med ändelsen *-sen*. Samma företeelse har Entzenberg (2002:162, 2003:94) kunnat se i sitt material från Öland. Ytterligare visar Entzenbergs (2002:161) material att det i synnerhet var pigorna och bondedöttrarna som antecknades med patronymika på *-dotter* samt att dessa patronymika levde kvar längre på landsbygden än i staden. I staden Borgholm började antalet namn på *-dotter* minska 1886, medan de i socknen Böda ännu 1905 utgjorde den vanligaste tillnamnstypen.

²⁹ För mer upplysning om immigranternas namn se Blomqvist 1980.

3.2.3 Från flicknamn till giftasnamn

”Om gift kvinna under 1500- eller större delen av 1600-talet bär ett tillnamn, är detta icke det, som tillkommer hennes make, utan hennes eget, om hon är av så hög börd, att hon äger ett adligt namn, eljest nyttjar hon sin faders förnamn i genitivform med -dotter tillfogat”, skriver Märta Björnbom Romson i *Svensk juristtidning* år 1921 (jfr Kangas 1991:21). Som exempel på att kvinnorna behöll sina släktnamn efter giftermålet anger Modéer (1964:132) att *Ebba Brahe* var gift med *Jakob De la Gardie*. I Tenala i västra Nyland har Blomqvist (1993:208, 2006:111) stött på en gravsten rest över *prosten Isak Ericson och hans maka Karolina Hacklin* som dog 1878 resp. 1873. Enligt Paikkala (1989:14) är det inte heller alltför ovanligt att finska bondhustrur så sent som på 1910-talet benämns med sitt flicknamn i handlingarna.

Seden att en gift kvinna antog makens släktnamn skall ha uppstått i Frankrike. Enligt Hildebrand (1961:215) nådde det nya modet först de borgerliga kretsarna i Sverige i slutet av 1700-talet, men vanligt blev bruket först på 1800-talet. Men i sitt material från Uppsala har Ryman (2002:328–329) några enstaka fall redan från 1600-talets slut. Bland dessa finns två ofrälse kvinnor gifta med adelsmän och en borgardotter gift med en professor, vilket i någon mån överensstämmer med Hildebrands (1961:215) tanke att denna sed först förekom i sådana äktenskap där mannen hade högre social ställning än hustrun. De tyska namnen *Edenberg*, *Brehmer* och *Gartman* bland dessa fall tyder även på en stark utländsk anknytning.

Ryman (2002:56) återger också en uppgift av Arne Jarrick och Johan Söderberg (1994:131) om en märklig utveckling i Stockholm. De kan dock inte presentera någon riktigt god förklaring till att andelen giftasnamn i födelse- och dopböckerna för Storkyrkoförsamlingen är högst åren 1720–21, medan den därefter minskar starkt och 1780–81 kan bara ett fall noteras. En möjlighet skall, enligt dem, ha varit att dessa kvinnor i början av 1700-talet inte ännu hade tagit i bruk något egentligt släktnamn och benämndes hellre med makens släktnamn än med sitt eget patronymikon. Det kan även ha varit prästen som tyckte så.³⁰ I Blomqvists (1988:109) undersökning ökar antalet österbottniska allmogehustrur antecknade med flicknamn i Replots födelseböcker

³⁰ Till exempel Sandström (1985:38) och Panelius (1987:92) har noterat att olika präster bokförde tillnamn på olika sätt.

kraftigt under perioden 1871–1900 och hon undrar om kapellanerna här tillämpat ett likadant schema som i början av 1800-talet användes om prästhustrur och soldatdöttrar eller om de menat att flicknamnen skall läsas med ett underförstått ”född”.³¹

Stöd för att uppkomsten av giftasnamnen inte var något högreståndsfenomen får man från Finland. I kommunionböckerna för Borgå socken på 1770-talet har Panelius (1987:102) påträffat snickaren Gottfrid *Heideman* och hans hustru Helena *Heideman* i Illby. Ur borgarklassen nämner Blomqvist (1993:208, 2006:111) *Handlanden Backman och hustru Margr. Backman* och *Mant. Comiss. Hr Lars Abr. Kekonius o. Fru Marg. Kekonia* som var dopvittnen 1785 i Björneborg. I Blomqvists (1988:110–111) studie av österbottniska tillnamn finns de tidigaste beläggen på giftasnamn hos soldathustrur och -änkor, t.ex. *Anna Michels dr Trumpet*, änka efter soldaten *Johan Trumpet* i vigselboken för år 1787. Valtavuo-Pfeifers (1996:34) exempel ur kyrkböcker för Fredrikshamn visar att giftasnamnen först togs i bruk inom det högre borgerskapet, men redan från och med 1797, då en bagarhustru benämns med sin mans tillnamn, började de sprida sig även till andra samhällsklasser.

I och med att man började använda giftasnamn uppstod dock behovet att på något sätt kunna ange vilken släkt hustrun tillhörde. Då tog man i bruk participet *född* åtföljt av flicknamn. Sannolikt var det i synnerhet högreståndskvinnorna som ville framhäva sin härkomst. SAOB:s (1926: F 2221) äldsta belegg på detta är ur en bouppteckning från 1786, men Blomqvist (1988:109–110, 1993:209, 2006:112) har hittat flera exempel som är ännu äldre, t.ex. *Lowisa Fontell född Birkholtz* som var fadder vid ett dop i prästgården i Replot 1783 samt *Lieutenantskan Schytz född Skragge*, *Fru Öfwerstinnan Mannerskantz född Taube*, *Fru Öfwerstinnan Ankarsvärd född Friherrinna von Segebaden* och *Fru Lieutenantskan Klick född Friherrinna Armfeldt* som var faddrar vid ett dop på Prästkulla i Tenala 1785. Även till den finska landsbygden i Savolax lär seden ha kommit redan under 1800-talets första decennier. Paikkala (1989:14) nämner exempelvis att hustrun till viceprästen Åkerman i Kiuruvesi år 1827 antecknades som *fru Lyra*, men från och med 1829 som *fru Åkerman född Lyra*. Av de sammanlagt fem födelseannonser som ingick i Hufvudstadsbladet under år 1865 har Schulman (1991:154–155) i tre annonser påträffat också moderns flicknamn. Däremot konstaterar

³¹ Om anvisningar hur häradskrivarna skulle anteckna folk se avsnitt 1.4.

hon att moderns flicknamn på 1880-talet helt fallit bort ur texten och att det i de 30 födelseannonserna år 1945 i regel noteras bara om familjen bor utomlands.

3.2.4 Namnbruk som uttryck för makt och identitet

Kvinnans underordnade ställning i samhället återspeglas i de offentliga handlingarna av att hon ofta identifierades genom en mansperson. Mannen, som betalade skatt och också annars representerade familjen utåt, antecknades med det fullständiga namnet, medan kvinnan omtalades som hans hustru, dotter, mor, änka, piga osv. (Se även avsnitt 1.4.) Även i inofficiella sammanhang har det varit vanligt att relatera kvinnan till en man, till och med så att hennes namn inte alls angetts.

I sin undersökning återger Byrman (1998:43–44) en rikssvensk tidningsnotis från slutet av 1700-talet som omfattar namnfraserna *Torparedottren Anna Gustafsdotter och hussarn Wunderlings Hustru, Elisabet von Putkammer* och pekar på det patriarkaliska sättet att identifiera kvinnor genom dem närstående män. I Ingers (1964:234) material ur en lanthandlares kassabok från åren 1864–1874 hittar man bl.a. följande beteckningar för hustrur: *Mor Nils Jöns, John Anders hustru* och *Ola Anders qvinna*. Enligt Anneli Mäkelä (1989:29) kan man i regel säga att ju ofullständigare kvinnan benämns, desto mera patriarkaliskt är samhället. Ett fullständigt namn i dokumenten skall dock inte alltid tolkas som ett tecken på kvinnans självständighet. På 1600-talet, påpekar Pylkkänen (1990:55), kunde det ju även betyda att kvinnan hade låg social ställning och inte hörde till något hushåll.

I Norden kom seden att hustrun antog mannens släktnamn, paradoxalt nog menar Brylla (2001:16), att vinna terräng samtidigt som kvinnans frigörelseprocess med t.ex. inträde på arbetsmarknaden började. Enligt David Gaunt (1997:12), som undersökt familjens utveckling i Europa, hör giftasnamnen sannolikt ihop med medelklassens nya familjeideal och tidens patriarkala ideologi (jfr avsnitt 3.2). Att kvinnan antog mannens släktnamn efter giftermålet nämner Mäkelä (1986:131) som den synligaste symbolen för kvinnans underordnade ställning. Ryman (2002:57) påpekar dock att också hustrunamnen i äldre tid utmärkte kvinnans beroende av mannen. Ole Degn (1984:306, jfr Brylla 2001:15) ifrågasätter kärnfamiljens roll i uppkomsten av giftasnamn i Danmark men ser dem som ett uttryck för att man ville skilja privatsfären från det offentliga genom att markera vem man gifte sig med. Som ett slags prestigefenomen

skall bruket senare ha spridits från de övre samhällsskikten till de lägre. Valtavuo-Pfeifer (1996:35) hävdar att de första kvinnorna, som tog i bruk giftasnamn i Fredrikshamn, ville såväl betona sin samhörighet med familjen som framhäva sitt i många fall tyska eller svenska kulturella arv (se Ryman 2002:56, Valtavuo-Pfeifer 2004:91).

Ett exempel på kvinnans namnbyte vid giftermål i början av 1800-talet bjuder nationalskalden Runebergs hustru på. Merete Mazzarella (2007) har undersökt Fredrika Runebergs författarskap i skuggan av den berömda maken. I boken återger Mazzarella (2007:76–77) delar av ett brev daterat 14 februari 1831 där Fredrika skriver till sin väninna:

”Af underskriften ser Du, och har väl troligen äfven hört det, att jag förändrat namn och förhållanden. Den 23 januari var vår Bröllopsdag.–.”

I namnbruket följde Fredrika således med sin tid. Som titel för sin bok har Mazzarella (2007:33) ändå valt *Fredrika Charlotta född Tengström. En nationalskalds hustru*, eftersom Fredrika enligt henne i väsentliga avseenden förblev en Tengström livet ut. Författaren anser att en avgörande del av Fredrikas identitet byggde på familjebakgrunden där hon var brorsdotter till Jakob Tengström, Finlands första ärkebiskop. ”Hade hon levt i dag hade hon aldrig bytt namn när hon gifte sig”, konstaterar Mazzarella (2007:30).

Fredrika dog den 27 maj 1879, två år efter sin man, och nekrologerna noterade henne först och främst i egenskap av änka. Det faktum att Fredrikas namn står på baksidan av Runebergs gravsten anser Mazzarella (2007:274) också symbolisera hennes underordnade ställning i äktenskapet. Av Nationalbibliotekets digitala tidningsarkiv framgår att namnfrasen i Fredrikas dödsannons, som den 28 maj 1879 ingick i Helsingfors Dagblad (HD 28.5.1879), omfattar matroniell titel, förnamn, giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född*:

Tillkännagifves att *Professorskan Fredrika Charlotta Runeberg född Tengström* stilla afled i Helsingfors tisdagen den 27 Maj 1879 kl. 5 f. m., i en ålder af 71 år 8 månader.

I en annons om jordfästningen i samma tidning dagen därpå (HD 29.5.1879) hade flicknamnet utelämnats:

De vilka önska följa *professorskan Fredrika Runeberg* till hennes sista hvilorum underrättas härmedelst att jordfästningen försiggår å begravningsplatsen i Borgå Fredagen den 30 Maj klockan ½ 12 f. m. straxt efter ordinarie bantågets ankomst.

Ur dagens synvinkel ter sig systemet som påbjuder hustrun att anta mannens släktnamn i hög grad könsdiskriminerande. När vår namnlagstiftning höll på att moderniseras på 1980-talet, skrev Blomqvist (1987:151) att kvinnan skulle ges ”den naturliga, mänskliga rättigheten att få behålla sitt flicknamn vid giftermål om hon så önskar”. I början av 1900-talet kunde man dock ha en annorlunda syn på saken. Att den fornkarelska hustrun behöll sitt släktnamn anser Väinö Voionmaa (1969:504) ha varit ett uttryck för hennes främlingskap i det nya hemmet (se även Pyllkänen 1988:91). Juristen O. Hj. Granfelt (1939:318–319) anser att 1929 års äktenskapslag hävdar ”kvinnans likställdhet med mannen och hennes självständighet i äktenskapet”. Han säger vidare att hustrun genom att ingå äktenskap erhåller ”rätt till mannens släktnamn”. Tanken bakom detta torde, enligt Kangas (1991:23), ha varit att kvinnan härigenom klättrade uppåt och fick samma sociala status som maken. Bara i undantagsfall ansågs nämligen hustrun vara den fördelaktiga parten (se även avsnitt 3.2).

Vid skilsmässa kunde kvinnan visserligen förlora denna rätt till mannens släktnamn (se avsnitt 1.5). Kangas (1991:24) nämner att debatten i samband med förberedelser inför äktenskapslagen fick moralistiska drag. Man tyckte nämligen att kvinnan inte på några villkor borde få behålla mannens släktnamn, om hon visade sig vara skyldig till skilsmässan. Man kan fråga sig om alla frånskilda kvinnor ens skulle ha velat behålla sitt giftasnamn. Av konsthistoriker Anna Kortelainens (2006:286, 314) undersökningar framgår det exempelvis att den finska författarinnan *Hilja Onerva Lehtinen* (1882–1972) från Helsingfors efter skilsmässan från sin make skogvaktaren *Väinö Streng* 1908 övergår till att också i vissa privata sammanhang använda sitt författarnamn *L. Onerva*, även om hon officiellt fortfarande bär giftasnamnet *Streng*.³²

Hur många och vilka kvinnor var sedan de som ännu på 1900-talet var emot den allmänna trenden och vägrade byta till mannens tillnamn? Man kan gissa att det förutom adliga hustrur är några konstnärer. När det gäller okonventionella namnval i Finland kommer man att tänka på konstnärsparet *Venny Soldan-Brofeldt* och *Juhani Aho*. Medan författarmaken bytte ut *Brofeldt* mot det finska *Aho*, fortsatte hustrun och bildkonstnärinnan att använda sitt flicknamn kombinerat med hans tidigare släktnamn. I Sverige har Entzenberg (2005, 2007) undersökt kända kvinnors val av släktnamn i

³² För allmänheten är hennes senare relationer i konstnärskretsar dock mera kända. Hon hade nämligen förhållande med författaren *Eino Leino* och ingick sitt andra äktenskap med kompositören *Leevi Madetoja*.

modern tid och kommit fram till att släktnamnsbruket hos kvinnliga akademiker, politiker, författare, skådespelare och konstnärer inte uppvisar någon enhetlig linje utan flera möjligheter utnyttjades. Ett exempel, som Enzenberg (2005:123) lyfter fram, på kvinnans fasthållande av sitt släktnamn som ogift är konstnärinnan Sigrid Hjertén som efter att 1911 ha ingått äktenskap med den i samtiden mer berömde konstnären Isaac Grünewald fortfarande signerade alla sina tavlor med släktnamnet *Hjertén*. Hennes namnval respekterades dock inte alltid av omgivningen utan exempelvis i de flesta recensioner omtalades hon enligt det patriarkaliska mönstret som Fru Grünewald.

Trots att namngemenskapen för äkta makar i historiskt perspektiv inte har någon lång tradition förefaller det vara ett mönster som är svårt att bryta. I en undersökning av den finländska släktnamnlagens tillämpning under år 1986 visade Blomqvist (1989a:137) att den stora majoriteten av de vigda paren, dvs. 92,1 %, valde mannens släktnamn som familjens gemensamma namn. I 7,6 % av dessa äktenskap ville hustrun dock använda ett dubbelnamn. Katariina Kemppainens (1993:103) undersökning omfattar fyra år, från början av 1986 till slutet av 1989, och visar inte några större förändringar i procent. Det är först ett tiotal år senare som Kangas (1998:75) kan konstatera att det ur statistisk synvinkel skett en märkbar förändring. År 1997 valde nämligen ”bara” 77 % av makarna namngemenskap till förmån för mannens släktnamn. Andelen dubbelnamn av dessa fall var ca 8 %. Befolkningsregistercentralens senaste statistik³³ visar att 75,7 % av makarna 2010 valde mannens släktnamn som sitt gemensamma namn. Av kvinnorna i dessa fall bar 68,85 % enbart mannens släktnamn och 6,88 % dubbelnamn. Sitt eget släktnamn bevarade 22,64 % av makarna, medan bara 1,51 % valde kvinnans släktnamn som sitt gemensamma namn och av männen i dessa fall bar 0,12 % dubbelnamn.

Från Sverige rapporterade Ericsson (1986) att situationen var likadan efter den nya personnamnslagens ikraftträdande: de flesta följde fortfarande den patriarkaliska modellen, men det har visat sig ha blivit vanligare att kvinnor använder mellannamn (jfr dock Peterson 1987). I den senaste studien av gifta pars efternamnsval i Sverige visar Entzenberg (2004:38–39) att det gemensamma namnet inte längre självklart behöver vara mannens. Av de femtio Uppsalapar i hennes undersökning bär visserligen en klar majoritet på 90 % gemensamt efternamn, men 12 % har utnyttjat möjligheten att ta

³³ Tillgänglig på adressen <http://www.vaestorekisterikeskus.fi/default.aspx?id=279>.

kvinnans efternamn som sitt gemensamma namn och 4 % har valt ett namn som ingendera parten tidigare burit.

Enligt Pylkkänen (1988:93) är dubbelnamnen idag det första steget mot ett självständigt namnval för vanliga kvinnor, medan de tidigare användes endast av konstnärer, karriärkvinnor och andra kända personer. Förutom att vara en kompromiss mellan att behålla sin identitet och att med ett enda släktnamn sammanbinda familjen kan dubbelnamnet i ett tvåspråkigt samhälle ytterligare ha en speciell funktion, konstaterar Blomqvist (1987:153). Det första namnet kan nämligen avslöja vilket modersmål man har, medan det andra namnet visar vilken språkgrupp man är ingift i. Som tidigare nämnts (avsnitt 1.5) motsvaras våra dubbelnamn innehållsmässigt av mellannamn i Sverige. Formellt sett utgör dubbelnamnet emellertid ett släktnamn, medan mellannamnet inte hör ihop med efternamnet. Brylla (2002:61–65) konstaterar att företeelsen mellannamn uppfattats som besvärlig av både allmänhet och myndigheter. Henrik Bruun Williams (2004) redogör för personliga erfarenheter av vilka praktiska problem som kan uppstå vid bruket av mellannamn i dagens Sverige.

Likaså förefaller sättet att med participet *född* markera vilken släkt man tillhör av födseln ha samband med förändringar i namnbruket. En genomgång av födelseannonserna i *Hufvudstadsbladet* och *Vasabladet* under en månads tid från den 9 september till den 9 oktober 2002 tyder på att hustrur åter har börjat framhäva sin härkomst. I 43 av de totalt 93 annonserna bär föräldrarna gemensamt släktnamn. I 18 fall har modern valt att ange sitt flicknamn föregånget av participet *född*. I annonserna ökar detta naturligtvis informationsvärdet, men den moderniserade namnlagstiftningen har måhända också fått kvinnorna att bli mera medvetna om sitt namnval.

Barnet har alltid i första hand fått sitt tillnamn efter fadern, medan namngivning efter modern har tytt, såsom Brylla (1998:234) påpekar, på kvinnans låga status.³⁴ Metronymika hade nämligen, åtminstone sedan medeltiden, en nedsättande karaktär.³⁵

³⁴ I källorna från 1600-talet och 1700-talets första decennier har Utterström (1985:66–76) påträffat några norrländska borgare med tillnamn (t.ex. *Bryggman*, *Ruuth* och *Ahlman*) tagna från kvinnosidan. I dessa fall är det fråga om förmögna borgarsläkter som eventuellt följde en gammal tradition där gårdsnamn kunde gå på kvinnosidan (jfr t.ex. Blomqvist 1988:218–220).

³⁵ En del forskare har diskuterat om metronymika under medeltiden har antytt hög börd och således varit s.k. pretentionsnamn. Enligt Peterson (1979) kunde en adelsman under den tidigare medeltiden få sitt namn efter modern ifall hon var rikare och förnämre än fadern. Brylla (1998:233) anser bruket av metronymika som statussymbol vara helt möjligt, medan Kousgård Sørensen (1984:123–144) inte kan finna något exempel på detta i sitt danska material. Däremot nämner han faderns tidiga död som den

De var oftast tecken på att barnet hade fötts utom äktenskapet eller att fadern hade lämnat familjen. Det var även möjligt att modern i stället för fadern var den som dominerade i familjen, vilket inte ansågs vara passande. (Se Otterbjörk 1964:108, Peterson 1985:26, Blomqvist 1988:134.) Också i fråga om släktnamn var den allmänna principen hos oss ända till 1970-talet att barn födda inom äktenskapet hade rätt till faderns namn, medan utomäktenskapliga barn fick nöja sig med moderns namn. Enligt Pylkkänen (1988:92) ansågs det gemensamma namnet vara ett privilegium som garanterade att hustrun och barnet kom i åtnjutande av mannens samhällsliga ställning.

På senare tid har Brylla (1997:31) noterat några exempel på nybildade tillnamn i jämlikhetens tecken. I Sverige har flera par i samband med giftermål ansökt om ett efternamn som är en kombination av deras tidigare namn, t.ex. *Aspersand* av *Sandell* och *Asplund*, *Holmstjerna* av *Holm* och *Stjerna*, *Holmensköld* av *Holm* och *Sköld* samt *Sköldenströmer* av *Sköld* och *Enström*. Förutom som uttryck för jämlikhetssträvanden ser Brylla (1997:32) dessa kombinationsnamn även som markeringar att man inträder i en ny ställning. Dyliga nybildningar, där makar tar en led av den enas tillnamn och en annan led av den andras, förekommer även i Finland. På senaste tid har följande fall annonserats i *Officiella tidningen*: *Ahtiainen* + *Korhonen-Ahtiainen* > *Korttainen*, *Kankaanpää* + *Kainulainen* > *Kainunkangas* (113/2.10.2006), *Juutinen* + *Hintikka* > *Juutikka* (139/1.12.2006) och *Helle* + *Liesivuori* > *Helteenvuori* (1/3.1.2007). Trenden förefaller att fortsätta. Dagstidningen *Helsingin Sanomat* berättar i en artikel den 23 mars 2009 om ett par som i samband med giftermålet bytte sina tidigare släktnamn *Reinikainen* resp. *Mäkinen* till ett nybildat tillnamn *Reinimäki*. Motiveringen var att båda makarna på detta sätt fick bevara något eget samtidigt som familjen fick ett gemensamt namn.

En annan ur jämställdhetssynpunkt viktig fråga är släktnamn på *-dotter*. I dagens Sverige får man bära *Bertilsdotter* eller *Ingridsdotter* som släktnamn, men denna möjlighet har närmast bara kvinnor utnyttjat, eftersom folk har svårt att betrakta ändelsen *-dotter* som ett könsneutralt suffix (Andersson 1980:397–399, 1984:116–119, Peterson 1985:27–28). Andersson (1984:118) ger ett exempel på en pojke som var född 1983 och som efter modern fick släktnamnet *Persdotter*. Namnet byttes ut mot *Gudrunson* enligt moderns ansökan hos Patent- och registreringsverket. Enligt Ericsson

viktigaste orsaken till bruket av metronymika under medeltiden. (Se även Modéer 1955:49, Otterbjörk 1964:90–91.)

(1983:147) har det dock inte varit de svenska lagstiftarnas avsikt att återinföra det gamla systemet med patro- och metronymika, där namnen växlade från generation till generation.

I Finland blev frågan om släktnamn på *-dotter* aktuell 1992 då namnämnden fick en ansökan där man ville ta det gamla patronymikonet *Ersdotter* i bruk som släktnamn. Ansökan avlogs av såväl namnämnden som Nylands länsstyrelse som Högsta förvaltningsdomstolen. Likaså förkastades senare också *Evertsdotter* och *Mattsdotter*. Namnämndens medlem Marianne Blomqvist (1993:231) anmälde avvikande åsikt eftersom släktnamn på *-dotter* enligt henne borde ha godkänts både för den nordiska traditionens och för jämställdhetens skull även hos oss. Paikkala (2004:545) nämner att det dröjde ända till 1995 innan två fall, nämligen *Ersdotter* och *Stefansdotter*, kunde påträffas i Finland och att det år 2000 fortfarande var endast dessa två släktnamn på *-dotter* som fanns i befolkningsregistret hos oss.

3.3 Metodbestämning

Den av Zilliacus (1966, se även Ainiala & Saarelma & Sjöblom 2008:70–75) skapade syntaktisk-semantiska analysmodellen utgår från ortnamns struktur och namngivningsgrunder. Namnen betraktas ur namnbrukarens synvinkel och som en del av en större helhet, ett namnsystem som t.ex. ortnamnen i en by eller en socken bildar. I den syntaktisk-semantiska analysen delas namnen först i syntaktiska beståndsdelar och sedan analyseras dessa namnleder med avseende på form och semantiskt innehåll. Idén bakom denna analysmodell är att man för att kunna tolka namn ska beakta både strukturen och semantiken. När det gäller namnfraser är det emellertid inte de enskilda namnens utan namnkombinationernas struktur och semantik som studeras.

Grammatiskt hör namnfraser till definitiva nominalfraser med egennamn som huvudord, t.ex. *min ljuva Maria, den snälle Albin med sina många skrupler, lille Martin* eller *den där Eklund*. Enligt SAG (1999:3 § 17) följer de schemat:

Definitivt attribut + Deskriptivt attribut + Egennamn + Efterställt attribut.

Som exempel på nominalfraser med fast apposition anger SAG (1999:3 § 71–73) bl.a. *professor Svensson, min bror Per, fru Svensson, min vän kyrkoherde Svensson* och *Nisse målare*. Som oböjda titelsubstantiv i konstruktioner där den fasta appositionen

ingår i en nominalfras används framför allt *herr, fru, fröken, kung, drottning, prins, greve*; akademiska, militära och kyrkliga titlar som *doktor, överste* och *kyrkoherde* samt vissa andra titlar som *amanuens*. Dessutom kan *herr* i ålderdomligt eller formellt språkbruk konstrueras med annan titel, t.ex. *herr borgmästaren* och *herr doktor*. Som exempel på namnkonstruktioner med titelsubstantiv i bestämd form anger SAG (1999:2 § 20) bl.a. *hembiträdet Stina, familjen Svensson* och *de två fruarna Johansson*. (Se även Viinikainen 2010:39–43.)

Wahlberg (1999) har studerat hur personer av olika ålder, kön och samhällställning benämndes och identifierades i domböcker för Uppsala på 1600-talet genom att kategorisera namnfraserna enligt innehållet i fem grupper: namnfraser med enbart namn som *Claus Eden* och *Algot*, namnfraser med titel som *doktor Johan Loccenius* och *mäster Simon Wolimhaus*, namnfraser med yrkesbeteckning som *Joen bältare* och *Peder Eriksson boktryckare*, namnfraser med adressangivelse som *Joen Larsson skräddare i Fjärdingen* och *Mats Simonsson på Klostergatan* samt namnfraser som relaterar till andra personer som *hustru Emerentia Johan Olofssons vid Gallret*, *Anders Perssons hustru på Vårfru kyrkogård*, *gamle Per Olofssons piga vid Dragarbron* och *Mats Nils dotter vid Dragarbron*.

I sitt material ur vittneslängder från 1300-talet har Ryman (2008b:382–384) indelat namnfraserna dels efter bestämningarnas art, dels efter antalet element i enställiga namnfraser som *Sighvater*, tvåställiga namnfraser som *Magnus i Thællerydhum*, *Iønis Mathiasson*, *Ødhbiorn Rike*, *Karl smidher* och *Laurens jute* resp. treställiga namnfraser som *Ion Thorbiornason i Myklaby* och *Niklas Godhe i Kivistom*. En speciell typ av namnfraserna, dvs. kungsfraserna (se avsnitt 1.5 ovan), har Ryman (2008c: 155–158) delat upp i huvudelement som kan passas in i ett schema med fyra fält: FÖRSTE + HÆRRA + NAMN + KONUNG. I sitt medeltida material har Ryman (2008c:155–156) kunnat urskilja fem huvudtyper av utvidgade kungsfraser. Kärnan i fyra av dem utgörs av fälten HÆRRA och NAMN som kan kombineras med det efterställda KONUNG och det framförställda FÖRSTE. I den femte typen utesluts fältet HÆRRA. Även om somliga kungsfraser inte direkt passar in i schemat kan de beskrivas med utgångspunkt från detta. De innehåller nämligen samma element men vänder på ordningen. Patronymikon, som drottning Margareta ibland omtalas med, betraktar Ryman (2008c:156) som en bestämning inom NAMN-fältet.

Min analys av Helsingforsmaterialet under perioden 1780–1930 baserar sig på frekvensberäkningar av olika namnfrastyperna vid vissa skärningsår samt beskrivning av variationen i namnfrasernas struktur och semantiska innehåll. Först indelas materialet i de utvalda källorna enligt namnbärarnas civilstånd, sedan kategoriseras namnfraserna enligt vilka element de består av i 13 huvudtyper och vidare i 115 underkategorier. Den kronologiska variationen i namnfrasernas struktur, dvs. de olika kombinationerna av titlar, förnamn, patronymika/metronymika och tillnamn, presenteras i form av tabeller, medan namnfrasernas semantiska innehåll, i synnerhet vilken socialgrupp de avser, analyseras i den kommenterande texten. Den större helhet till vilken namnfraserna anknyter sig är omtal av kvinnor i officiella sammanhang i urban miljö.

Eftersom min materialanalys utgår från samma princip, dvs. sambandet mellan studieobjektets struktur och semantiska innehåll, som den ovan nämnda av Zilliacus (1966) för ortnamnsforskning skapade analysmodellen har jag valt att precisera min metod som *syntaktisk-semantisk* analys av namnfraser. Metoden är såväl *kvalitativ* och *kvantitativ* som *synkronisk* och *diakronisk*. I fallstudierna, dvs. analysen av namnfraser för kvinnor i de två utvalda släkterna, har jag tillämpat en *biografisk-genealogisk* metod.

3.3.1 Syntaktisk-semantisk analys

I SAOB (1905: C 251) lyder definitionen på termen *civilstånd*: ”den ställning som en person intager till familjeinstitutionen, dvs. huruvida han (hon) är ogift, gift, änking (änka) l. frånskild”. Mot den bakgrunden indelar jag namnfraserna i fyra kategorier enligt namnbärarens civilstånd i den syntaktisk-semantiska analysen av Helsingforsmaterialet, dvs. att namnfraser på ogifta, gifta och frånskilda kvinnor samt änkor huvudsakligen behandlas skilt för sig. När det gäller materialet ur gravskrifter och dagböcker har jag dock valt att behandla gifta kvinnor och änkor som en enda grupp.

Civilståndet avgörs i första hand på basis av titeln. Men en del namnfraser saknar denna markör och då måste kategoriseringen ske på andra grunder. I kyrkböcker från 1700- och 1800-talet är dylika fall sällsynta och för det mesta oproblematiska. Av formuleringen i flyttningsbetygen framgår det exempelvis om personen är till äktenskap

”ledig” eller ”icke bunden”. (Om osäkra fall vid kategoriseringen se avsnitt 3.3.3 nedan.)

I min undersökning följer namnfraserna för kvinnor schemat:

∞ + TITEL + NAMN + TITEL.

Symbolen ∞ är en indikation på att den gifta kvinnan benämns tillsammans med maken, såsom i fraserna *Professoren och Riddaren af St^t Wladimir Ordens Fjerde Class Herr Magister Fredric Wilhelm Pipping och Dess Fru Engla Christina Florin* (flb 1828) och *Grufarbetaren Fredric Träskman och dess Hustru Henrica Mariasdotter Lindahl* (flb 1858). Då får maken bära en fullständigare namnfras med yrkestitel och eventuell bördstitel, medan hustrun står som bihang och får sin sociala status via honom. Men kvinnan kan även relateras till maken eller någon annan genom sin egen titel, t.ex. *afledne arkitekten Alms änka, Fru Maria Amalia Neuman* (flb 1828) eller *Jungfru Anna Sophia Björklund syster till Sadelmak. Björklund* (flb 1828). Syntaktiskt sett ingår mannens namnfras i kvinnans namnfras i dessa fall. Titeln (t) står vanligtvis antingen före eller efter namnet, men det förekommer även fall med både framförställd och efterställd titel. (Se SAG 1999:3 § 73.) Inom båda fälten kan titlarna också vara flera i rad (se avsnitt 1.5 ovan).

NAMN-fältet kan bestå av förnamn (FÖN) + patronymikon/metronymikon (PA/ME) + tillnamn (TN). Den gifta eller frånskilda kvinnans samt änkans tillnamn kan ofta närmare preciseras som flicknamn (FN) resp. giftasnamn (GN). Om jag inte kunnat ta ställning till om ett namn är ett flicknamn eller ett giftasnamn använder jag den övergripande termen tillnamn. Ifall både flicknamnet och giftasnamnet anges i samma namnfras föregås flicknamnet ofta av ordet *född* (f), medan giftasnamnet mycket sällan föregås av ordet *gift* (g). Ibland ställs *född*-elementet även framför patronymikon. Ordningen mellan elementen inom NAMN-fältet varierar.

I materialet finns även sådana fall där kvinnans namnfras ingår i en annan namnfras såsom i frasen *fru Forselias son Jacob* (dbb 1780) . I synnerhet gäller detta mödrar till avlidna barn i såväl dödböcker som dödsannonser. Dessa namnfraser för kvinnor behandlar jag på samma sätt som de övriga namnfraserna. I mitt material påträffas sammanlagt 115 olika namnfrastyper för kvinnor vilka i tabell 3a presenteras i ett

schema komprimerat till 13 huvudtyper. Typerna 1–8 förekommer under hela undersökningsperioden, medan typerna 9–13 gäller omvända namnfraser och blir aktuella först från och med 1888 då registreringen delvis förändras. Den senare modellen gäller död- och begravningsböcker för 1888 och flyttningslängder 1888–1930.

Tabell 3a. Schema över namnfraser i materialet komprimerat till 13 huvudtyper.

I fr.o.m. 1780	benämns tillsammans med maken	titel	förnamn	fars- l. morsnamn	tillnamn	fars- l. morsnamn/ tillnamn/ "född"/ "gift"	titel	antalet belägg
1	-/∞	t						58
2	-/∞	-/t	FÖN					211
3	-/∞	-/t/tt	FÖN	PA/ME			-/t	242
4	-/∞	-/t/tt	FÖN	PA/ME	TN	-/PA	-/t	103
5	-/∞	-/t/tt			TN			76
6	-/∞	-/t/tt	FÖN		TN		-/t/tt	2 192
7	-/∞	-/t/tt/ttt	FÖN		-/GN/FN	fFN/fPA/gGN	-/t	147
8	-/∞	t	FÖN		TN	TN		7
II fr.o.m. 1888	fars- l. morsnamn	tillnamn	tillnamn/ "född"/ "gift"	förnamn	fars-l. morsnamn	tillnamn/ "född"/ "gift"	titel	
9	PA/ME			FÖN			-/t	86
10	-/PA	TN	-/TN/fFN	FÖN	-/PA/ME	-/TN/gGN	-/t/tt	623
11		GN/FN/fFN	-/fFN/fPA/GN	FÖN		-/fFN/fPA/gGN	-/t/tt	234
12		TN		FÖN			-/t/tt	1 935
13		TN	-/TN	FÖN		-/TN	-/t/tt	36
Summa								5 950

De sammanlagt 115 olika namnfrastyper som ingår i den syntaktisk-semantiska analysen presenteras i Tabell 3b. Som exempel på varje namnfrastyp har jag valt det tidigaste belägget eller ett av de tidigaste beläggen ur materialet 1780–1930.

Tabell 3b. Exempel på de 115 namnfrastyperna i materialet.

Namnfrastyp	Exempel ur materialet	Antalet belägg
1a. t	<i>Const: Blåfieldts Ea</i> (dbb 1780)	20
1b. ∞ + t	<i>Volontairen Carl Appelgren med sin hustru</i> (flb 1795)	38
2a. t + FÖN	<i>Pigan Christinas dotter</i> (dbb 1780)	17
2b. ∞ + t + FÖN	<i>Tim. Mickael Westerberg – Hustru Catharina</i> (fdb 1780)	192
2c. ∞ + FÖN	<i>Skom H. Nyström – Anna C.</i> (fdb 1798)	2
3a. FÖN + PA	<i>Anna Hans Dotter</i> (bpt 1780)	8
3b. ∞ + FÖN + PA	<i>Stockh: Wachtm. Matts Thomss: – Christina Henrics dotter</i> (vgb 1780)	1
3c. t + FÖN + PA	<i>Pigan Maria Sigfrids dotter</i> (vgb 1780)	176
3d. ∞ + t + FÖN + PA	<i>Forman Carl Backman – Hu Anna Jacobs dotter</i> (fdb 1780)	35
3e. tt + FÖN + PA	<i>Tim. Abrah. Nymalm och dess Trolofv Brud Pig. Maja ErsDr</i> (vgb 1798)	9
3f. FÖN + PA + t	<i>Maria Helena Adolfsdr, Hushållerska</i> (vgb 1858)	7
3g. t + FÖN + ME	<i>Pigan Anna Maria Majasdotter</i> (flb 1858)	5
3h. tt + FÖN + ME	<i>Tjenstepigan Jungfru Eva Maria Mariaedotter</i> (flb 1858)	1
4a. t + FÖN + PA + TN	<i>Siömans Enkan Maria And:dr Antéen</i> (vgb 1780)	84
4b. ∞ + FÖN + PA + GN	<i>Timmerman Eric Welin – Margreta Anders Dotter Welin</i> (fdb 1798)	1
4c. FÖN + PA + TN	<i>Anna Maria Pehrs dr Bartils</i> (flb 1828)	2
4d. tt + FÖN + PA + TN	<i>Op. Pigan Helena Jacobsdr Öster</i> (flb 1828)	1
4e. ∞ + t + FÖN + PA + FN	<i>Fäktemestare vid K. Alexanders Universitet Herr Joachim Otta – Fru Hedvig Johansdotter Appelström</i> (flb 1828)	4
4f. t + FÖN + PA + GN	<i>f.d. Sadelm. Enk. Maria Henr. dr Wilkman</i> (flb 1828)	3
4g. t + FÖN + PA + FN	<i>Skarpsk. Enkan Maria Stina Hansdotter Grönlund</i> (flb 1858)	2
4h. FÖN + PA + TN + t	<i>Henrika Henriksdr Helenius, piga</i> (dbb 1858)	2
4i. ∞ + t + FÖN + ME + FN	<i>Grufarbetaren Fredric Träskman och dess Hustru Henrica Mariasdotter Lindahl</i> (flb 1858)	1
4j. t + FÖN + ME + TN	<i>Jfru Karolina Mariasdr Printz</i> (flb 1888)	2
4k. t + FÖN + PA + TN + t	<i>ju Maria Andsdri Keinänen, gift i Amerika</i> (flb 1888)	1
4l. t + FÖN + TN + PA	<i>Palvelia Anna Walborg Klemetti (Kallentr)</i> (flb 1908)	1
5a. t + TN	<i>fru Forselias son Jacob</i> (dbb 1780)	4
5b. ∞ + t + FN	<i>Tulln: Johan Nyström – Hustru Bohm</i> (fdb 1780)	2
5c. ∞ + FN	<i>Hand. C. Etholén – Neukirk</i> (fdb 1798)	1
5d. t + GN	<i>Enckan Orädder</i> (bpt 1798)	60
5e. tt + GN	<i>Fru Pastorskan Seleni</i> (TW 1818–1820)	6
5f. tt + TN	<i>Fru Häradsh: Holmberg</i> (TW 1818–1820)	3
6a. ∞ + t + FÖN + FN	<i>Majorn och Ridd: J: G: Wrangell – Frihnan Ulrica Stakelberg</i> (fdb 1780)	507
6b. ∞ + FÖN + FN	<i>Fiskaren Sundberg – Catharina Antrovia</i> (fdb 1780)	3
6c. t + FÖN + TN	<i>Jungf: Christ. Charl: Stigzelia</i> (vgb 1780)	1 073
6d. t + FÖN + FN	<i>dess Encka Anna Rosenbohm</i> (bpt 1780)	52
6e. FÖN + FN	<i>Anna Rosenbohm</i> (bpt 1780)	2
6f. FÖN + GN	<i>Brita Degerman</i> (bpt 1780)	105
6g. t + FÖN + GN	<i>hustru Maria Selander</i> (flb 1794)	77
6h. FÖN + TN	<i>Christina Remander</i> (flb 1799)	141

6i. tt + FÖN + TN	<i>Borgare Dotteren Jungfru Anna Lovisa Östman</i> (flb 1828)	36
6j. t + FÖN + TN + t	<i>Jungfru Anna Sophia Björklund syster till Sadelmak. Björklund</i> (flb 1828)	20
6k. ∞ + tt + FÖN + FN	Ledamoten i kejsarl. Senaten för Finland, verkliga Statsrådet och Riddaren Högvälborne Herr Friherre Axel Gustaf Mellin och <i>dess Fru, Friherrinnan Magdalena Wilhelmina de Carnall</i> (flb 1828)	8
6l. tt + FÖN + FN	<i>afledne arkitekten Alms änka, Fru Maria Amalia Neuman</i> (flb 1828)	6
6m. FÖN + FN + t	<i>Maria Sophia Lundqvist, gift med nu afskedade Soldaten Georg Sandberg</i> (flb 1828)	5
6n. ∞ + tt + FÖN + GN	Conditorn Herr Florian Catanij och <i>dess Hustru Fru Ingrid Helena Catanij</i> (flb 1828)	1
6o. tt + FÖN + GN	<i>Fru Capitainskan Marie von Baumgarten</i> (flb 1828)	6
6p. ∞ + t + FÖN + GN	handlanden M. G. Sirelius och <i>dess hustru Eva Sirelius</i> (HT 1829)	3
6q. ∞ + tt + FÖN + FN + t	Stabskaptenen vid Frigenieur Korpsen för Wäg och Watten Kommunikationerne i Finland Herr Nikolai Appelberg och <i>dess maka Fru Emilie Augusta Berner (dotter till framlidne Kaptenen Anders Georg Berner)</i> (flb 1858)	1
6r. t + FÖN + FN + t	<i>Handtverkaren vid 7de Arbetsequipaget Iivan Kabaroffs hustru Eva Karolina Häggblom, dotter till timmermannen Häggblom i Helsingfors</i> (flb 1858)	2
6s. FÖN + TN + t	<i>Hedvig Sofia Ernstedt, Tjenstjungfru</i> (vgb 1858)	85
6t. FÖN + TN + tt	<i>Katarina Charlotta Wirenius, Prostdtr, ogift</i> (dbb 1858)	6
6u. FÖN + GN + t	<i>Johanna Wilhelmina Kylander Muraregesällshustru</i> (ngm 1880)	51
6v. FÖN + GN + tt	<i>Alida Sofia Lindroos Enka och Gårdsegarinna</i> (ngm 1880)	1
7a. t + FÖN + GN + fFN	<i>hustru Christina Tingstedt, född Mellnius</i> (flb 1793)	68
7b. ∞ + t + FÖN + fFN	Contracts Probst och Kyrko Herden i Hfors Fredric Collin – <i>Fru Anna Margreta, född Borgström</i> (fdb 1798)	15
7c. t + FÖN + GN + fPA	<i>dess Encka Maria Lönbeck född Johansdotter</i> (bpt 1798)	1
7d. tt + FÖN + GN + fFN	<i>Fru Lagmanskan Anna Catharina Antell, född Engman</i> (flb 1828)	7
7e. ∞ + t + FÖN + GN + fFN	Kyrkoherden i Haliko och Angelniemi Församlingar, Magister Carl Anders Ignatius – <i>hans i lifstiden kära maka Jeanette Fredrique Ignatius, född Saurén</i> (HT 1829)	2
7f. FÖN + GN + fFN	<i>Maria Margaretha Pacius * Schumacher</i> (SB 1854)	35
7g. ∞ + tt + FÖN + fFN	Referendariesekreteraren Baron Karl Johan Carpelan och <i>dess Fru Friherrina Sofia Fredrika Karolina, född Lybecker</i> (fdb 1858)	2
7h. ∞ + ttt + FÖN + GN + fFN	Öfversten och Riddaren Wälborne Herr Carl Gustaf Mortimer von Krämer – <i>Herr Öfverstens äkta maka Fru Öfverstinnan Anna von Krämer, född Foropoff</i> (flb 1858)	1
7i. t + FÖN + fFN	<i>Afledne Timmermannen Fredrik Lindgréns Enka Anna Lowisa, född 1817 Helenius</i> (flb 1858)	3

7j. tt + FÖN + fFN	Framlidne Referendarie Sekreteraren Theodor Langenskjölds enka Fru Gustava Magdalena, född Gripenberg (flb 1858)	1
7k. FÖN + GN + fFN + t	Emilia Charlotta Lönnqvist född Fagerlund waktmästarehustru (nmg 1880)	2
7l. FÖN + GN + fPA + t	Hedvig Lovisa Paischeff född Isaksdotter Handelsbokhållareenka (nmg 1880)	1
7m. t + FÖN + FN + gGN	prostedr Signe Elise Kyrkstedt, gift Blomqvist (flb 1908)	6
7n. t + FÖN + gGN	Senator Edv. Hjelts dr Ingrid Elisab., gift Fraser (flb 1908)	1
7o. t + FN + gGN	Typografhu Holmberg, gift Sundblad (flb 1908)	1
7p. FÖN + TN + TN + gGN	Ruth Ester Rosendahl-Kuitunen, vihittynä Baumert (flb 1929)	1
8a. t + FÖN + GN + FN	Underofficiers Enkan Eva West l. Stendahl (flb 1858)	1
8b. t + FÖN + TN + TN	arbdar Edla John (Köning) (flb 1888)	3
8c. t + FÖN + FN + GN	Hu Maria Sofia Björkholm (Björklund) (flb 1888)	1
8d. ∞ + t + FÖN + TN + TN	Työm. Kustaa Reinhold Pietilä ja vö Hilma Lehtovaara (Landen) (fdb 1908)	1
8e. t + FÖN + TN + FN	Lääketeienkand vö Alex. (Penttinen) Wathen (flb 1908)	1
9a. PA + FÖN + t	Andersdr, Maria, jfru (flb 1888)	80
9b. ME + FÖN + t	Serafiadorter Hilma ju (flb 1888)	4
9c. PA + FÖN	Svenintytär, Hilma Maria (flb 1909)	2
10a. PA + TN + FÖN + t	(Johansdotter), Skähl, Hulda Sofia ju (flb 1888)	2
10b. TN + FÖN + PA + t	Willman, Serafina Mattsdr ju (flb 1888)	490
10c. TN + FÖN + PA	Haglund, Maria Lisa Mattsdotter (flb 1888)	64
10d. TN + FÖN + ME + t	Rydberg, Maria Lisa Mariasdr ju (flb 1888)	21
10e. FN + FÖN + PA + t	Tikka, Wilhelmina Mickelsdotter, enka (flb 1888)	1
10f. FN + FÖN + PA + GN + t	Alatalo, Lena Stina Danielsdr, Hulko hu (flb 1888)	2
10g. GN + fFN + FÖN + PA + t	Nöjd, f. Smelén Ida Lovisa Johansdr hu (flb 1888)	7
10h. GN + FÖN + PA + t	Sergejeff, Edla Karolina Eriksdr soldhu (flb 1888)	9
10i. GN + FÖN + PA + tt	Björn, Greta Johansdotter, arbhü gift (dbb 1888)	2
10j. TN + FÖN + ME	Kari, Aina Adolfinä Idantr (flb 1908)	7
10k. TN + TN + FÖN + PA + t	Pihlajamäki (Hassinen) Emmi Juhontr. palvelija (flb 1909)	1
10l. TN + TN + FÖN + PA	Ham (eli Hamu), Vilhelmina Kaarlenr. (flb 1909)	1
10m. GN + FÖN + PA + fFN + t	Hagman, Vilhelmina Tuomaantr. o. s. Tynninen Leski (flb 1928)	3
10n. FN + FÖN + PA + gGN + t	Kahi, Eeva Antinr nyt Pirinen vö (flb 1928)	11
10o. FN + FÖN + ME + gGN + t	Tiihonen, Aili Ester Amandanr nyt Taxell vö (flb 1929)	1
10p. GN + FÖN + ME + t	Vesanen, Miina Miinantr leskivö	1
11a. GN + fPA + FÖN + t	Thomasson, f. Andersdr, Lena enka (flb 1888)	1
11b. GN + FÖN + fPA + tt	Eriksson, Aurora, f. Johansdr, hyrkusk, gift (dbb 1888)	1
11c. GN + fFN + FÖN + t	Heimbürger, f Geitell, Rosalia Fredrika Margr: Vilhelmina, gift (dbb 1888)	119
11d. GN + fFN + FÖN + tt	Achrén, f Bäckström, Maria Wilh: hu gift (dbb 1888)	4
11e. GN + FÖN + fFN + t	Julkunen, Anna Maria, f. Åberg, enka (flb 1888)	50
11f. FN + FÖN + gGN + t	Majanen, Ida Maria nyt Rikberg, vihitty (flb 1928)	2
11g. FN + FÖN + gGN	Kahi, Eeva vih. Pirinen (flb 1928)	51
11h. fFN + GN + FÖN + t	f. Sigfrids – Hilden Sighild Elisab. hu (flb 1928)	5
11i. fFN + GN + FÖN	f. Österberg – Nordström, Elin Wilhā (flb 1929)	1
12a. TN + FÖN	Jokinen, Erika (flb 1888)	127
12b. TN + FÖN + t	Lundell, Edla Amalia Cecilia, ogift (dbb 1888)	1 619
12c. TN + FÖN + tt	Bäckström, Johanna Kristina, fröken, ogift (dbb 1888)	10

12d. FN + FÖN + t	<i>Ullner, Constance Maria, Frånskiljd hu</i> (flb 1888)	34
12e. GN + FÖN + t	<i>Lindström, Eva Ulrika, smedenka</i> (dbb 1888)	138
12f. GN + FÖN + tt	<i>Lindros, Eva Maria, klockrinhu gift</i> (dbb 1888)	6
12g. FN + FÖN + tt	<i>Saari, Varma eronnut vo part. apul.</i> (flb 1829)	1
13a. FN + FÖN + GN + t	<i>Röman, Hulda Sofia (Strömberg) hu</i> (flb 1888)	2
13b. TN + FÖN + TN + t	<i>Laava, Liisa Johansson ju</i> (flb 1888)	4
13c. FN + FÖN + GN	<i>Kanerva, Wendla Johanna Johansson</i> (flb 1908)	1
13d. TN + TN + FÖN	<i>Roinela, (Helenius), Toini Anna Maria</i> (flb 1908)	3
13e. TN + TN + FÖN + t	<i>Jalava, (Johansson) Hilda Maria Ompelijatar</i> (flb 1908)	25
13f. TN + TN + FÖN + tt	<i>Svärd Tiiainen, Evelina Gift hu</i> (flb 1909)	1
Summa		5 950

∞	benämns tillsammans med maken
f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
g	”gift”
GN	giftasnamn
ME	metronymikon
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

3.3.2 Biografisk-genealogisk analys

Materialanalysen följs av två fallstudier där jag undersöker vilka namnfraser som i officiella dokument kommit till användning för kvinnor i de utvalda släkterna. Genom att tillämpa *en biografisk-genealogisk metod* (se Utterström 1985:13–14, Blomqvist 1988:21–22) försöker jag spåra när och i vilken livssituation dessa kvinnor första gången registrerats med fast tillnamn i stället för farsnamn på *-dotter*. Avsikten är således att komplettera och levandegöra den statistiska helhetsbilden av utvecklingen med studier av vissa enskilda fall (se Ryman 2002:34). En dylik metod där man genom att studera enskilda personers liv beskriver den samhällseliga utvecklingen kallar historieforskarna *mikrohistorisk* (se t.ex. Ollila 1998:10–11, 2000:13).

3.3.3 Kategoriseringsproblem

Eftersom materialet från början av 1900-talet är omfattande och till stor del består av förteckningar, kan vissa problem uppstå vid kategoriseringen. Ett problem gäller avsaknaden av titel. I sitt material ur domböcker från 1600-talet har Anu Pylkkänen (1990:54–65) t.ex. påträffat både ogifta och gifta kvinnor utan titel. Men om talspråket i en svensk småstad kring sekelskiftet 1900 nämner A. T. Ålander (1944:203–204) däremot att namnfraser med enbart förnamn plus efternamn i synnerhet gällde ogifta kvinnor. Dessutom vet man att det ur kyrkans synvinkel var väsentligt att på ett eller annat sätt notera om personen t.ex. vid flyttning redan var gift och inte kunde ingå äktenskap på den nya orten. Mot den bakgrunden utgår jag från att om förutom förnamn bara ett tillnamn och/eller patronymikon resp. metronymikon anges, t.ex. *Hilja Gustafsdotter Henriksson* (utflyttade 1908), antyder det en ogift kvinna. Om namnfrasen däremot tydligt omfattar både flicknamnet och giftasnamnet, t.ex. *Elin Alfhild Elisif Sylvén, f. Regnell* (utflyttade 1908), hör den till kategorin gifta kvinnor. Det är ändå inte helt uteslutet att en dylik namnfras även skulle kunna syfta på en änka. Vissa senare förteckningar där titlar inte alls eller väldigt sparsamt anges har jag därför lämnat utanför analysen, eftersom namnfraser inte på ett tillförlitligt sätt har kunnat kategoriseras enligt civilstånd. Detta gäller förteckningar över de utflyttade personerna i Helsingfors norra svenska församling och Sörnäs finska församling under perioden 1928–1929.

Ett annat problem är att vissa titlar kan tolkas på två sätt. Med både *hustru* och *fru* kan förutom gifta kvinnor även änkor avses (se avsnitt 3.2.1). Att en del änkor i juridiska källor från 1600-talet bär beteckningen *hustru* har såväl Pylkkänen (1990:62) som Wahlberg (1999:113) påvisat. Men då gifta kvinnor hade en annan ställning inom familjen och inför kyrkan än ogifta kvinnor och änkor, skulle man tro att dessa grupper i kyrkböckerna hållits isär. Angående flyttningsbetyg ger Kjellmans (1849:275) handbok följande råd:

– Om mannen hvarken varit eller är gift, kallas han ”ungkarl”; har han varit gift, men hustrun är död, kallas han ”enkling”; qvinnan benämnes likaledes, antingen ”icke-gift bonde- (torpare m.m.) dotter” eller ”enka”. –

I mitt material ur huvudkällorna ingår också ett stort antal kvinnor som bär beteckningar som *enka*, *enkefru*, *skräddar* *Ea* osv. I jämförelsematerialet hämtat ur privata och andra

källor överlappar titlarna för gifta kvinnor och änkor i någon mån, men civilståndet kommer då ofta fram på annat sätt. Ytterligare kan namnfrasen omfatta en titel som står i strid med den övriga namnfrasen, t.ex. *fröken Olga Hartell, gift Springst* (Helsingfors odelade församling, utflyttade januari 1908). Dessa fall, som förekommer i förteckningar över utflyttade personer 1908 och 1909, för jag till kategorin gifta kvinnor och tolkar dem så att kvinnan strax före flyttningen gift sig men identifieras fortfarande som brud.

En och samma person kan även stå för flera belägg i materialet, vilket ger möjligheten att studera den eventuella individuella variationen i namnfraser. Detta gäller framför allt flyttningslängder från början av 1900-talet där kvinnan som flyttat från en församling till en annan antecknats under något olika namnfraser av olika präster. Identiska namnfraser har dock räknats som ett belägg exempelvis i dagbokstexter där en viss person kan omtalas tiotals gånger. Variationen i ortografin har inte heller beaktats, utan t.ex. namnfraserna *Fru norring* (JCM:12), *fru nårring* (JCM:20) och *Fru Nårring* (JCM:67) har sammanförts till ett belägg. Däremot är exempelvis *Fru Pastorskan Seleni* (TW:76) och *Fru Seleni* (TW:93) två olika belägg.

4 ANALYS AV HELSINGFORSMATERIALET 1780–1930

I detta kapitel analyserar jag det officiella Helsingforsmaterialet 1780–1930. Med hjälp av frekvensberäkningar av olika namnfrastyper samt syntaktisk-semantiska analyser av namnfrasens struktur och innehåll i de utvalda officiella källorna beskriver jag variationen betingad av tid, civilstånd och socialgrupp i kvinnornas namn- och titelbruk under 150 år.

4.1 Namnfraser för kvinnor i kyrkböckerna för Helsingfors 1780–1930 enligt civilstånd

I den syntaktisk-semantiska analysen av det kyrkliga materialet indelar jag samtliga namnfraser i fyra kategorier enligt namnbärarens civilstånd, dvs. att namnfraser på ogifta, gifta och frånskilda kvinnor samt änkor behandlas skilt för sig.

4.1.1 Namnfraser för ogifta kvinnor i födelse- och dopböcker 1780–1929

Av de sammanlagt 724 namnfraserna för mödrar till nyfödda barn i födelse- och dopböcker i mitt material tillhör 124 ogifta kvinnor (se avsnitt 2.1.1). Som av tabell 4 framgår identifieras de flesta, dvs. 85, mödrar till oäkta barn med en namnfras bestående av titel + förnamn + tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**).³⁶ Patronymikon i stället för tillnamn (**3c. t + FÖN + PA**) bär 4 ogifta kvinnor varav det senaste fallet *Tvätterskan Ida Sofia Karlssondr* från 1888 tyder redan på en övergång till ett fast *son*-namn och kan eventuellt tolkas som övergångspatronymikon³⁷, medan patronymikon och tillnamn (**4a. t + FÖN + PA + TN**) bara förekommer en gång 1908. Utan patronymikon eller tillnamn (**1a. t, 2a. t + FÖN**) påträffas bara 3 ogifta kvinnor i materialet. Tillnamn på *-son* antecknas från och med 1888 för de ogifta mödrarna i födelse- och dopböckerna. Bland de 21 ogifta mödrarna med en namnfras omfattande tillnamn i 1888 års material

³⁶ Även Blomqvists (1988:111–112) exempel ur det österbottniska materialet visar att fästekvinnor och kvinnor som föder utomäktenskapliga barn i allmänhet antecknas med ”fullständiga” namnfraser.

³⁷ Se t.ex. Sannrud (1994), Entzenberg (2002, 2003).

förekommer två dylika fall: *ogifta Ida Adamsson* och *Bokb:dr* [Bokbindaredotter] *Alexandra Karolina Erikssn* (fdb 1888).³⁸

År 1798 identifieras en 34-årig piga genom sin arbetsgivare som *Pig. Caisa hos Fru Lindros*, medan två ogifta mödrar 1888 förblir helt anonyma i och med att de anges som *onämnd lutheran* resp. *okänd lutheran*. Två tillnamn (**8b. t + FÖN + TN + TN**) bär däremot två fabriksarbeterskor i Sörnäs finska församling 1908 som efter sitt finska tillnamn *Lehtola* resp. *Laine* inom parentes har det eventuellt tidigare svenska tillnamnet *Stenström* resp. *Enroos*.³⁹ I de sammanlagt 9 fall som har anknytning till mannen (**6a. ∞ + t + FÖN + FN, 6k. ∞ + tt + FÖN + FN**) är det fråga om föräldrar som är trolovade, t.ex. *Målaregesällen Frans Konstantin Lohm och dess trolofvade brud, Kakelugnsmakaregesällesdottren Amalia Mathilda Grönlund* (fdb 1858). I dessa fall bär kvinnorna naturligtvis fortfarande sitt flicknamn.

³⁸ Jfr gifta kvinnor i avsnitt 4.1.5 nedan.

³⁹ Under historiens lopp har Finland genomgått två omfattande kampanjer för att förfinska tillnamn. Den första av dem ägde rum 1906 och hade samband med den allmänneuropeiska nationalismen. Då var det huvudsakligen bildade människor samt upplysta bönder och yrkesfolk som ändrade sina namn. Den andra namnbytesvågen, som skedde under åren 1935–1937, gällde däremot alla socialgrupper. Mestadels tog sig namnbytet uttryck i förfinskning av svenska namn. Ungefär 100 000 människor förfinskade sina namn vid vardera namnbytesvågen. (Närhi 1987, 1989, 1996:65–79, se även Blomqvist 1988:33–34, Paikkala 2004:502–530.)

Tabell 4. Namnfraser för ogifta kvinnor i födelse- och dopböcker för Helsingfors januari och februari 1780, 1798, 1828, 1858, januari 1888 och 1908 samt december 1929.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	1888	1908	1929	Summa
1a. t	–	–	–	–	2	–	–	2
2a. t + FÖN	–	1	–	–	–	–	–	1
3c. t + FÖN + PA	–	–	1	2	1	–	–	4
4a. t + FÖN + PA + TN	–	–	–	–	–	1	–	1
6a. ∞ + t + FÖN + FN	–	–	–	–	1	5	1	7
6c. t + FÖN + TN	2	1	5	18	17	38	4	85
6h. FÖN + TN	–	–	–	–	3	16	–	19
6i. tt + FÖN + TN	–	–	1	–	–	–	–	1
6k. ∞ + tt + FÖN + FN	–	–	–	1	–	1	–	2
8b. t + FÖN + TN + TN	–	–	–	–	–	2	–	2
Summa	2	2	7	21	24	63	5	124

FN	flicknamn
FÖN	förnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Socialt representerar mödrar till oäkta barn under perioden 1780–1929 de lägre skikten. I ett fall år 1828 framhävs moderns utsatta position med två titlar (**6i. tt + FÖN + TN**): *Pig: Kurhushjonet*⁴⁰ *Maria Lindman*. Fram till 1858 är beteckningen ”piga” mest frekvent, men därefter försvinner denna titel till förmån för bl.a. ”ogifta” och ”tjänarinna”. Industrialiseringen för med sig yrkesbeteckningen ”fabriksarbeterska” i 1908 års material.

4.1.2 Namnfraser för ogifta kvinnor i lysnings- resp. vigselböcker 1780–1858

För ogifta kvinnor uppvisar materialet ur lysnings- resp. vigselböckerna (se avsnitt 2.1.2) 5 namnfrastyper. Som av tabell 5 framgår bär de flesta brudarna tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**, **6i. tt + FÖN + TN**, **6s. FÖN + TN + t**) i Helsingfors under perioden 1780–1858, medan namnfraser som omfattar patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**, **3f.**

⁴⁰ Enligt SAOB (1938: K 3238) är *Kurhus* ”(avdelning av) sjukhus för behandling av könssjukdomar”.

FÖN + PA + t är sällsynta med 6 belägg. I sitt material ur vigselböckerna för Replot i Österbotten under perioden 1780–1810 har Blomqvist (1988:105) påträffat något fler kvinnor än män som fortfarande benämns med endast förnamn + patronymikon. Beläggen i mitt material tyder på en liknande utveckling i Helsingfors. Bland brudparen förekommer nämligen endast 3 fall där brudgummen bär *son*-namn, dvs. eventuellt patronymikon. Däremot bär ingen av brudarna övergångspatronymikon eller fast tillnamn på *-son*.

Tabell 5. Namnfraser för ogifta kvinnor i lysnings- resp. vigselböcker för 1780 samt januari och februari 1798, 1828 resp. 1858.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	Summa
3c. t + FÖN + PA	1	2	–	–	3
3e. tt + FÖN + PA	–	1	–	–	1
3f. FÖN + PA + t	–	–	–	2	2
6c. t + FÖN + TN	5	13	7	–	25
6i. tt + FÖN + TN	–	–	1	–	1
6s. FÖN + TN + t	–	–	–	15	15
Summa	6	16	8	17	47

FÖN förnamn
 PA patronymikon
 t titel
 TN tillnamn

Vigselböcker för 1700-talet

I vigselboken för 1780 anges 6 par där kvinnan ingår sitt första äktenskap. *Timmerman Johan Mellenius med pigan Maria Sigfrids dotter* är det enda fallet under kategorin ”ogifta kvinnor” där bruden bär patronymikon i stället för tillnamn (**3c. t + FÖN + PA**). I de övriga fallen upptas bruden med namnfrasen titel + förnamn + tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**) som *forman Eric Berg med pigan Brita Christina Nyman, Borgaren Joh: Eklund med Jungfru Ewa Helena Dahlman och Repslagare Mästaren Johan Henric Röö med Jungfru Maria Landin*⁴¹. I de två vigslar som inträffar i familjer med latiniserade

⁴¹ Det sistnämnda paret är gift i januari 1781 men anges i vigselboken för 1780 (se avsnitt 2.1.2).

tillnamn, vanligtvis prästfamiljer, bär bruden den feminina formen av faderns tillnamn på *-us*: kyrkoherden *Magister herr Abr: Miod (ifr. Nago) med Jungf: Christ. Charl: Stigzelia* och *V: Pastoren Petter Aweman med Jungfru Eva Elisabet Stichæa*.⁴²

I vigselboken för Helsingfors år 1798 förekommer 16 par där det är fråga om första äktenskapet för bruden. Tretton av de ogifta kvinnorna registreras med tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**), medan för tre ”pigor” anges endast patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**, **3e. tt + FÖN + PA**). Bland de 16 ogifta kvinnorna påträffas 7 ”jungfrur”, 5 ”pigor” och 2 ”hushållerskor”. I ett fall bär bruden två titlar (**3e. tt + FÖN + PA**): *Tim. Abrah. Nymalm och dess Trolofv Brud Pig. Maja ErsDr.* I 1798 års material tycks beteckningen *fröken* fortfarande vara avsedd enbart för adliga kretsar och den förekommer bara en gång: *Överst Lieutn. och Ridd. Gustaf Wilh. Conradi och fröken Cathar. Charl. Salsvärd.* I detta skede kallas brudar till borgare och tjänstemän i sin tur för ”jungfrur”.⁴³

Vigselböcker för 1800-talet

Ingen av brudarna i lysningsboken för Helsingfors i januari och februari år 1828 anges med patronymikon utan de bär alla tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**, **6i. tt + FÖN + TN**). Bland de 8 ogifta kvinnorna förekommer 2 ”pigor”, 2 ”tjenstejungfrur”, 1 ”bondedotter” och 1 ”muraredotter”. Två titlar (**6i. tt + FÖN + TN**) bär *Bond. dottr. Pig Maria Elis: Westerlund* som är brud till *Coopv. Sjom. Carl Gustaf Brunér*. Den utförligaste titeln förekommer i fallet *Majoren vid Kejslerliga 2ra Finska Skarpskytte Bataillon, Carl Gustaf Stjernwall och framlidne Werkliga Stats Rådet G. M. Krooks dotter Sophia Carolina Krook*.

Bland de 17 ogifta kvinnorna i vigselboken för Helsingfors i januari och februari 1858 påträffas 5 ”tjenstejungfrur”, 4 ”hushållerskor”, 4 ”jungfrur”, 1 ”tjenstepiga”, 1 ”piga”, 1 ”smedsdotter” och 1 ”underofficersdotter”. Två av dem benämns utan tillnamn (**3f. FÖN + PA + t**): *Maria Helena Adolfsdtr, Hushållerska* (brud till *Abraham Grönroos, dreng*) och *Maria Marg. Andersdtr, Tjenstejungfru* (brud till *Ivan Ivanoff, Underofficerare*).

⁴² Prästdöttrar med släktnamn har Blomqvist (1993:207, 2006:111) påträffat i födelseboken för Vasa kring 1700.

⁴³ Om titel som social markör se avsnitt 3.2.1.

4.1.3 Namnfraser för ogifta kvinnor i död- och begravningsböcker 1780–1888

Materialet ur död- och begravningsböckerna (se avsnitt 2.1.3) omfattar 8 namnfrastyper för ogifta kvinnor i Helsingfors under perioden 1780–1888. Som av tabell 6 framgår börjar tillnamnen (**6c. t + FÖN + TN**) förekomma i dessa namnfraser från och med 1798.

Tabell 6. Namnfraser för ogifta kvinnor i död- och begravningsböcker i Helsingfors för 1780 samt januari och februari 1798, 1828, 1858 resp. 1888.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	1888	Summa
1a. t	1	–	–	–	–	1
2a. t + FÖN	2	1	–	–	–	3
3c. t + FÖN + PA	1	–	1	2	–	4
4h. FÖN + PA + TN + t	–	–	–	1	–	1
6c. t + FÖN + TN	–	2	4	8	2	16
6t. FÖN + TN + tt	–	–	–	5	–	5
12b. TN + FÖN + t	–	–	–	–	9	9
12c. TN + FÖN + tt	–	–	–	–	4	4
Summa	4	3	5	16	15	43

FÖN förnamn
PA patronymikon
t titel
TN tillnamn

Död- och begravningsböcker för 1700-talet

I mitt material ur dödböckerna för 1700-talets Helsingfors framträder de ogifta kvinnorna ofta som mödrar till oäkta barn. År 1780 påträffas fraserna *Pigan Maria Ersdrs Son* och *Pigan Christinas dotter*, i januari och februari år 1798 fraserna *Pigan Anna Stina Normans lilla flicka*, *Pigan Ulrica Törnros lilla dotter* och *Pig. Maja Lisas oäkta dotter Carolina Charlotta*. Av de fyra ogifta kvinnorna i 1780 års material relateras de övriga två till arbetsgivaren: *fru Forselias piga Hedvig* och *hand: Pett: Heidenstrauchs pig.*

Död- och begravningsböcker för 1800-talet

I 1800-talsmaterial är ungefär hälften eller 17 av 36 de ogifta kvinnorna mödrar till oäkta barn. Oftast är det kvinnor med låg social ställning som drabbats av detta öde. Bland dem påträffas 11 ”pigor”, 2 ”ogifta” och 1 ”qvinnsperson”, men även 1 ”perukmakaredotter”, 1 ”stadsfogdedotter” och 1 ”ackuschörka”⁴⁴. De flesta av de 17 ogifta mödrarna i dödböckerna för Helsingfors i januari och februari år 1828, 1858 resp. 1888 identifieras, förutom titel och förnamn, med tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**) som i frasen *Pig. Maria Raketts dödfödde Gossebarn* (dbb 1828). Endast i tre fall anges modern med patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**): *Qp. Ulrika Ersdotters oägta son Carl Adam* (dbb 1828), *pig. Mathilda Mattsdtrs oäkta barn* och *pig. Anna Lisa Johansdotters oäkta barn* (dbb 1858).

De övriga 19 ogifta kvinnorna ur dödböckerna för 1800-talets Helsingfors är avlidna och registreras alla med tillnamn (**4h. FÖN + PA + TN + t, 6t. FÖN + TN + tt, 12b. TN + FÖN + t, 12c. TN + FÖN + tt**). Ytterligare bär en av dem patronymikon och tillnamn (**4h. FÖN + PA + TN + t**): *Henrika Henriksdtr Helenius, piga* (dbb 1858). I flera fall förekommer två titlar (**6t. FÖN + TN + tt, 12c. TN + FÖN + tt**), varav den ena används för att ange samhällsställning och den andra civilstånd, t.ex. *Klara Vilhelmina Littson, Generalsdtr. ogift* (dbb 1858) och *Wahlström, Anna Lovisa, fröken, ogift* (dbb 1888). Namnfraserna som *Katarina Charlotta Wirenius, Prostdtr, ogift* och *Ulrika Ahlgrén, piga, ogift* (dbb 1858) antyder att åldern inte spelar någon roll i benämningen, utan äldre ogifta kvinnor namnges på samma sätt som unga döttrar eller tjänsteflickor. Den förra av de nyssnämnda kvinnorna har nämligen avlidit vid 81 och den senare vid 71 års ålder.

⁴⁴ SAOB (1898: A 41) ger definitionen ”barnmorska”.

4.1.4 Namnfraser för ogifta kvinnor i flyttningsbetyg och flyttningslängder 1793–1929

För de ogifta kvinnornas del finns det mest variation i namnfraserna i materialet ur flyttningsbetyg (se avsnitt 2.1.4). Detta material omfattar nämligen 34 olika namnfrastyper. Som tabell 7 visar, består den frekventaste namnfrasen fram till mitten av 1800-talet av titel + förnamn + tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**), medan namnfrasen bestående av tillnamn + förnamn + titel (**12b. TN + FÖN + t**) är den oftast förekommande under senare delen av undersökningsperioden.

Tabell 7. Namnfraser för ogifta kvinnor i Helsingfors flyttningsbetyg 1793–1802, 1828, 1858 och 1888 samt januari 1908 resp. 1909, januari 1928 resp. 1929 samt december 1929.

Typ av namnfras	1793– 1802	1828	1858	1888	1908– 1909	1928– 1929	Summa
1b. ∞ + t	–	–	–	1	–	–	1
2a. t + FÖN	–	3	3	2	–	–	8
3c. t + FÖN + PA	2	46	68	22	1	–	139
3e. tt + FÖN + PA	–	3	5	–	–	–	8
3g. t + FÖN + ME	–	–	5	–	–	–	5
3h. tt + FÖN + ME	–	–	1	–	–	–	1
4a. t + FÖN + PA + TN	–	23	41	12	2	–	78
4c. FÖN + PA + TN	–	1	–	–	1	–	2
4d. tt + FÖN + PA + TN	–	1	–	–	–	–	1
4j. t + FÖN + ME + TN	–	–	–	2	–	–	2
4k. t + FÖN + PA + TN + t	–	–	–	1	–	–	1
4l. t + FÖN + TN + PA	–	–	–	–	1	–	1
6c. t + FÖN + TN	2	213	309	243	36	–	803
6h. FÖN + TN	1	3	1	2	1	–	8
6i. tt + FÖN + TN	–	7	17	5	2	–	31
6j. t + FÖN + TN + t	–	5	6	6	–	–	17
6s. FÖN + TN + t	–	–	–	1	–	–	1
8b. t + FÖN + TN + TN	–	–	–	1	–	–	1
9a. PA + FÖN + t	–	–	–	73	5	–	78
9b. ME + FÖN + t	–	–	–	4	–	–	4
9c. PA + FÖN	–	–	–	–	2	–	2
10a. PA + TN + FÖN + t	–	–	–	2	–	–	2
10b. TN + FÖN + PA + t	–	–	–	153	124	181	458

10c. TN + FÖN + PA	–	–	–	2	49	13	64
10d. TN + FÖN + ME + t	–	–	–	6	8	6	20
10j. TN + FÖN + ME	–	–	–	–	6	1	7
10k. TN + TN + FÖN + PA + t	–	–	–	–	1	–	1
10l. TN + TN + FÖN + PA	–	–	–	–	1	–	1
12a. TN + FÖN	–	–	–	3	49	75	127
12b. TN + FÖN + t	–	–	–	649	321	421	1391
12c. TN + FÖN + tt	–	–	–	1	2	–	3
13b. TN + FÖN + TN + t	–	–	–	1	1	1	3
13d. TN + TN + FÖN	–	–	–	–	1	–	1
13e. TN + TN + FÖN + t	–	–	–	–	7	–	7
Summa	5	305	456	1192	621	698	3277

FÖN	förnamn
ME	metronymikon
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Flyttningsbetyg 1793–1802

Av de 5 ogifta kvinnorna i flyttnings- och hinderlöshetsbetygen för Helsingfors under perioden 1793–1802 benämns 2 med namnfrasen titel + förnamn + tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**): *Jungfru Lovisa Bruse* (flb 1793) och *Mademoisellen Maria Elisabet Dittmar* (flb 1801). Utan titel med namnfrasen förnamn + tillnamn (**6h. FÖN + TN**) står *Christina Remander*, medan tillnamn saknar *Qp Sara Cajsa Petters dr* och *Pigan Stina Olofs dr* (flb 1799) vilkas namnfras består av titel + förnamn + patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**).

Flyttningsbetyg 1828

Av de 305 ogifta kvinnorna i 1828 års flyttningsbetyg benämns 3 helt utan något tillnamn eller patronymikon, dvs. med en namnfras bestående av endast titel + förnamn (**2a. t + FÖN**): *för detta Sjötullvaktmästaren Liljeroos Döttrar Maria Carolina och*

Anna Margaretha (födda 1800 resp. 1804 i Sulkava) samt *Lo:garf*.⁴⁵ *Mestaren Rönnbäcks der Eva* (född 1816 i Åbo). Även om fadern bär tillnamn är det möjligt att dottrarna hittills har klarat sig utan. I materialet förekommer nämligen även dylika fall där tillnamnet upprepas, t.ex. *Sjöman Hermolins dotter Maria Helena Hermolin* (född 1798 i Åbo).

Med titel, förnamn och patronymikon (**3c. t + FÖN + PA, 3e. tt + FÖN + PA**) benämns 49 ogifta kvinnor. De består av 35 ”pigor”, 4 ”bonde-” och 2 ”torparedöttrar”, 1 ”rusthållare-”, 1 ”fiskare-” och 1 ”mölnaredotter”, 1 ”hushållerska” samt några enstaka kvinnor av lägre rang. I två fall visar prästens anteckningar att det har blivit aktuellt med ett tillnamn. Ovanför *Pigan Gustava Mårtens Dotter* (ifrån Sådsvik född 1806 i Esbo) har han skrivit *Grundström* och efter *Pigan Eva Axelsdotter* (född 1802 i Borgå) har han fogat ”som vill heta *Lönnfors*”. Likadan är den sociala fördelningen bland de 25 ogifta kvinnor som bär patronymikon och tillnamn (**4a. t + FÖN + PA + TN, 4c. FÖN + PA + TN, 4d. tt + FÖN + PA + TN**), endast med den skillnaden att det bland dem även påträffas tre *jungfrur*.

Av de totalt 409 kvinnor som benämns i Helsingfors flyttningsbetyg 1828 hör 305 till gruppen ogifta. Över hälften av dem kallas ”pigor”, ”pigflickor” osv. De mera specificerade yrkestitlarna är få: 7 ”hushållerskor”, 2 ”tjenste pigor”, 1 ”kammarjungfru” och 1 ”spinnskole elev”. För 42 ogifta kvinnor definieras den sociala ställningen däremot genom faderns yrke eller status som t.ex. *Sadelmak. Dotter Ulrica Charlotta Hedman* (född 1806 i Nådendal). En av dem får dessutom bära *jungfru*-titeln: *Borgare Dotteren Jungfru Anna Lovisa Östman* (född 1805 i Raumo). Som enbart *jungfrur* betecknas 42 av de ogifta kvinnorna medan de finare kretsarna representeras av 16 ”mademoiseller”, 8 ”demoiseller” och 4 ”mamseller”. Längst ner på den sociala rangskalan befinner sig 3 ”inhysingar”, 2 ”qvinor”, 1 ”qvinsperson”, 1 ”inhyses⁴⁶ qp”, 1 ”inhyses qvinna” och en ”inhyses flicka”.

De 16 fall där flera titlar anges omfattar kvinnor med både hög och låg samhällsställning. Namnfrasen *Demoiselle Lovisa Henriette Trapp, Dotter till Commerce Rådet Christian Trapp och dess numera aflidna Fru Anna Sophia Lundgren*

⁴⁵ Antagligen avses här ”logarvare”. Enligt SAOB (1941: L 1007) är *lo* ”garvarbark” och med verbet *logarva* avses att ”garva med lo; äv. allmännare: garva med växtgarvämmen”.

⁴⁶ Enligt SAOB (1933: I 532) används uttrycket *inhyses* ”i fråga om det förhållande att ngn bor i hus l.å ägor som tillhör(a) annan person”.

(född 1811 i Åbo) framhäver den högborgerliga familjebakgrunden och *Pigan muraremästare dottren Lena Gretha Backman* (f. 1794 i Karis) visar att det inte är fråga om vilken tjänsteflicka som helst utan dottern till en respekterad yrkesman, medan *Qvinnspersonen, Pigan Gustava HenricsDotter* (född 1805 i Tenala) kanske inte uppfört sig helt klanderfritt. Däremot är det osäkert vilken socialgrupp de fyra ogifta kvinnorna utan någon titel (**4c. FÖN + PA + TN**, **6h. FÖN + TN**) tillhör (jfr dock avsnitt 3.2.1).

Flyttningsbetyg 1858

Av de 456 ogifta kvinnorna i Helsingfors flyttningsbetyg 1858 bär 73 patronymikon i stället för tillnamn (**3c. t + FÖN + PA**, **3e. tt + FÖN + PA**). Största delen av dem (44 belägg) betecknas som ”pigor”. Därtill kommer några ”tjenstepigor”, ”bondedöttrar”, ”torparedöttrar” och dylika på samma sociala nivå. Av någon orsak står ett av patronymikonen på finska även om dokumenten på den tiden ännu uteslutande skrevs på svenska: *Pigan Maaria Ristiina Heikintytär* (sv. ’Henriksdotter’, född 1831 i Kangasala). Något osäker tycks prästen ha varit om *Pigan Anna Lovisa Nicodemidotter* (född 1834 i Laukkas) skall bära tillnamn eller inte. Ovanför patronymikonet har han nämligen skrivit *Grönroos*. Patronymikon och tillnamn (**4a. t + FÖN + PA + TN**) förekommer 41 gånger. Här är det också till största delen fråga om ”pigor” och dyl. med undantag av två ”jungfrur”.

Till och med 6 av de ogifta kvinnorna i 1858 års material bär metronymikon (**3g. t + FÖN + ME**, **3h. tt + FÖN + ME**) och de är piggflickor som flyttat till Helsingfors från den omkringliggande landsbygden i Nyland, Tavastland och Åboland: *Pigan Anna Maria Majasdotter* (född 1840 i Pukkila), *Pigan ifrån Woistis gård Erika Maja-Stinasdotter* (född 1840 i Lampis), *Pigflickan Eva Lovisa Evasdotter* (född 1843 i Heinola), *Pigan Lena Maria Lenasdotter* (född 1838 i Asikkala), *Fosterdottren Carolina Charlotta Heddassdotter* (född 1843 i Koskis) och *Tjenstepigan Jungfru Eva Maria Mariaedotter* (född 1841 i Hollola).⁴⁷ Tre av de ogifta kvinnorna bär vare sig

⁴⁷ I Blomqvists (1988:134) österbottniska material har tolv olika metronymika belagts och de bärs alla av söner och döttrar födda utanför äktenskapet. På basis av sökning i Genealogiska samfundets databas förefaller detta även gälla metronymika i mitt material. Det skulle dock krävas grundligare studier för att kunna bekräfta saken.

patronymikon, metronymikon eller tillnamn (**2a. t + FÖN**) men de identifieras genom fadern eller båda föräldrarna som *Afl. Kapellmästaren Josef Twarjanskijs och Fru Lovisa Charl. Jahns sons dotter Olga Rosalie* (född 1840).

I Helsingfors flyttningsbetyg 1858 upptas 604 kvinnor av vilka 456 är ogifta. Av dessa ogifta kvinnor anges långt över hälften fortfarande vara ”pigor” och ett hundratal får sin sociala ställning bestämd genom fadern. Förutom ett trettiotal ”tjenstepigor”, ”tjensteflickor” och ”tjenstejungfrur” hör yrkestitlarna till undantagen: 4 ”fabriksarbeterskor”, 2 ”hushållerskor”, 1 ”hushållsmamsell”, 1 ”sömmerska”, 1 ”ackuschörskan” och 1 ”accoucheurs elev”. *Jungfru*-titeln har inte flera än 17 belägg. Dessutom förekommer 12 ”demoiseller”, 3 ”mademoiseller” och 1 ”mamsell”.

Den förnämaste titeln får tre adelsdöttrar bära: *Fröken Fredrika Adolfinna Henriette von Kramer dotter till framlidne Majoren Nils Adolf von Kramer* (född 1825 i Esbo), *Stiftsfröken*⁴⁸ *Wilhelmina Sofia Carpelan* (född 1799 i Lojo) samt *Framlidne Majoren och Riddaren Johan Wilhelm Gripenbergs dotter Stifts fröken Charlotta Wilhelmina Gripenberg* (född 1795 i Tenala). Lägst i anseende i 1858 års material står tre *spinhushjon*⁴⁹ och två *lägrade pigor*. Med två titlar kan personen förflyttas antingen uppåt som *Tjenstepigan Jungfru Erika Elisabeth Cedergrén* (född 1837 i Pemar) eller neråt som *Pigan Qvinspersonen Benedicta Charlotta Gustafsdotter* (född 1827 i Pernå) på den sociala rangskalan.

Flyttningslängder 1888

Materialet för år 1888 består av två födelselängder som ser något olika ut. I förteckningen över de utflyttade personernas namn och stånd står i regel titeln först och patronymikonet eller tillnamnet sist i namnfrasen (namnfrastyperna **1–8**), medan det i förteckningen över de inflyttade personernas namn och stånd är tvärtom (namnfrastyperna **9–13**).

⁴⁸ *Stiftsfröken* eller *stiftsjungfru* definierar SAOB (1989: S 11655) som ”ogift dotter till adelsman inskriven i jungfrustift”. Enligt SAOB (1934: J 262) är *jungfrustift* i sin tur en stiftelse där ogifta döttrar till adelsmän ”åtnjuta bostad och underhåll eller varifrån pensioner utbetalas till dem”. Se även avsnitt 3.2.1.

⁴⁹ SAOB (1984: S 9706) definierar beteckningen *spinnhus* som ”ett slags straff- l. förbättringsanstalt för män l. barn l. (i sht) kvinnor (dömda för lösdriveri l. otukt l. bettleri o.d.), vilka (väsentligen) sysselsattes med spinning”.

Av de ogifta kvinnorna i flyttningsbetygen 1888 bär 102 av totalt 1 192 inget tillnamn. Över hälften (73 belägg) av kvinnor antecknade med endast titel + förnamn + patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**) eller patronymikon + förnamn + titel (**9a. PA + FÖN + t**) anges vara ”jungfru”, medan 3 ”jungfru” och 1 ”piga” antecknas med endast metronymikon + förnamn + titel (**9b. ME + FÖN + t**). Det är således inga ”fröknar” eller förvärvsarbetande kvinnor som saknar tillnamn, inte heller döttrar till fäder med ett speciellt yrke. För *af. Forstmästr. A. F. Edelmanns dr Ines Maria* och *afl. Slagtr Klas Lukanders dotter Emilia Maria* var det onödigt att ange patronymikon eller tillnamn, eftersom faderns namn framgår av titeln.

I 170 fall ingår patronymikon och tillnamn (**4a. t + FÖN + PA + TN, 4k. t + FÖN + PA + TN + t, 10a. PA + TN + FÖN + t, 10b. TN + FÖN + PA, 10c. TN + FÖN + PA + t**) och i 8 fall metronymikon och tillnamn (**4j. t + FÖN + ME + TN, 10d. TN + FÖN + ME + t**).⁵⁰ På det ännu något vacklande tillnamnsbruket tyder kanske också fallen *arbd. Edla John (Köning)* med namnfrasen titel + förnamn + tillnamn + tillnamn (**8b. t + FÖN + TN + TN**) bland de utflyttade resp. *Laava, Liisa Johansson ju* med namnfrasen tillnamn + förnamn + tillnamn + titel (**13b. TN + FÖN + TN + t**) bland de inflyttade.

Bland de ogifta kvinnor som 1888 flyttat till eller från Helsingfors förefaller *jungfru*-titeln, som förkortas *jfru* eller *ju*, redan så gott som helt ha slagit igenom. Den bärs nämligen av 911 kvinnor, medan t.ex. *piga* bara har 72 och *fröken* 48 belägg. Ett tjugotal identifieras genom faderns yrke som *sjömansdr* och *prestedr*, men framför allt noterar man att kvinnornas egna yrkesbeteckningar fortfarande är sällsynta. Förutom de ovan nämnda ”pigorna” jämte ett fåtal ”tjenarinnor” o.d. förekommer endast 2 ”folkskollärarynnor”, 2 ”sömmerskor”, 2 ”arbeterskor” (förkortat *arb.*), 1 ”modist”, 1 ”bufetmamsell”, 1 ”deja”, 1 ”mejerska” och 1 ”mejeri elev”.

Fem av de tretton kvinnor som här antecknats med två titlar (**4k. t + FÖN + PA + TN + t, 6i. tt + FÖN + TN, 6j. t + FÖN + TN + t, 12c. TN + FÖN + tt**) är sådana som förutom *jungfru* även bär beteckningen *gift* eller *vigd*, vilket antagligen betyder att de i förteckningen framträder i egenskap av brud. Den som flyttat tillsammans med mannen har däremot blivit anonym (**1b. ∞ + t**): *Trädgårdsmäst Alfr. Rundqvist m. brud*. I förteckningen över de utflyttade personernas namn och stånd år 1888 har prästen gjort

⁵⁰ Se Blomqvist (1988:96, 113–117, 212, 224–226); se även avsnitt 1.5.

en skillnad mellan svensk- och finskspråkiga personer så att t.ex. svenskans *jungfru* och *fröken* motsvaras av finskans *neitsy* (46 belägg) resp. *neito* (42 belägg) eller *neiti* (2 belägg). Sju av de ogifta kvinnorna i 1888 års flyttningsbetyg saknar titel helt (**6h. FÖN + TN, 10c. TN + FÖN + PA, 12a. TN + FÖN**).

Flyttningslängder för 1900-talet

Av de 621 till eller från Helsingfors i januari 1908 resp. 1909 in- eller utflyttade ogifta kvinnorna benämns fortfarande 8 utan tillnamn med namnfraser bestående av antingen titel + förnamn + patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**) eller patronymikon + förnamn + titel (**9a. PA + FÖN + t**) resp. patronymikon + förnamn (**9c. PA + FÖN**). Bland de utflyttade påträffas *Ju Olga Maria Josefsdotter* (flb utflyttade januari 1909) och bland de inflyttade t.ex. *Henriksdotter, Amanda Sofia, Tjänarinna* (flb Sör inflyttade januari 1909).

Patronymika eller metronymika och tillnamn (**4a. t + FÖN + PA + TN, 4c. FÖN + PA + TN, 4l. t + FÖN + TN + PA, 10b. TN + FÖN + PA + t, 10c. TN + FÖN + PA, 10d. TN + FÖN + ME + t, 10j. TN + FÖN + ME, 10k. TN + TN + FÖN + PA + t, 10l. TN + TN + FÖN + PA**) förekommer fortfarande (jfr flyttningsbetyg 1888 ovan). Enligt Blomqvist (1988:117) utgjorde 1890-talet en brytningstid i bruket av patronymika som mellannamn. Efter det ska de ha uppfattats som ålderdomligt och något ruralt. I mitt material finns det dock enorma skillnader mellan församlingarna. I januari 1909 benämns exempelvis drygt hälften av de 79 inflyttade ogifta kvinnorna i Helsingfors Södra finska församling med patronymikon och tillnamn, medan endast två sådana fall förekommer bland de 49 inflyttade ogifta kvinnorna i Sörnäs finska församling. Där har prästen antagligen bara velat skilja två kvinnor som båda heter *Ida Heimonen* från varandra. Förutom tillnamn bär den ena *Tapanintr* och den andra *Paavontr*.

De elva fall i flyttningslängderna för januarimånad år 1908 resp. 1909 där personen försetts med två tillnamn (**10k. TN + TN + FÖN + PA + t, 10l. TN + TN + FÖN + PA, 13b. TN + FÖN + TN + t, 13d. TN + TN + FÖN, 13e. TN + TN + FÖN + t**) påträffas i finska församlingar och förefaller till stor del vara resultat av 1906 års kampanj för att förfinska släktnamn (jfr avsnitt 4.1.1). Efter *Roinela, Jalava, Leisiö, Oksa, Kanerva,*

Vihervaara, Wuorio, Ahti och *Helkiö* står det nämligen inom parentes *Helenius, Johansson, Lönnqvist, Olander, Kavonius, Wastén, Sneck, Knagg* resp. *Vilén*. I materialet från perioden 1928–1929 påträffas bara ett sådant fall: *Sinisalo, Alma ent. Silander, kutoja* (sv. 'f.d. Silander, väverska') (Ps utflyttade januari 1928). I Helsingfors södra finska församling och Sörnäs finska församling har prästerna ännu åren 1928–1929 flitigt antecknat också patronymika och metronymika (**10b. TN + FÖN + PA + t, 10c. TN + FÖN + PA, 10d. TN + FÖN + ME + t, 10j. TN + FÖN + ME**) i flyttningslängderna även om släktnamnsbruket i drygt åtta år varit påbjudet i lag.⁵¹

Kvinnornas inträde på arbetsmarknaden och utbildningen syns tydligt i titelbruket på 1900-talet. Väldigt sällan betecknas ogifta kvinnor längre med titlar som *matrosdotter* eller *bondedotter*. I stället bär de egna yrkesbeteckningar som *sömmerska, fabrikarbeterska, affärsbiträde* och *bankkassörska*. ”Pigor” och ”tjänstepigor” ersätts av ”tjänarinnor”, ”hushållerskor” och ”städerskor”.⁵²

Med två titlar framhävs såväl civilstånd som utbildning och yrke: *Tammelander, Astrid Elisa fröken, student* (Nsv inflyttade 1908), *Berglöf, Inez Ingeborg frök. stud.* (Nsv inflyttade januari 1909), *f. Tjen. Wilhelmina Hylse* (utflyttade januari 1908), *kassörskan, fröken Anna Lovisa Less* (utflyttade januari 1909) och *Hagman, Hilja Lyyli Juhanantr. Yliopp. Pankkivirk.* (sv. 'Juhanasdr. Student Bankkassörska') (Es inflyttade januari 1928).

Strävan efter att pedantiskt återge den riktiga sociala ställningen förefaller visserligen inte längre vara så stor som på 1800-talet. Detta kan, tycker jag, tydligt ses bl.a. i förteckningen över de till Helsingfors Norra finska församling inflyttade personerna i januari 1909 där prästen försett drygt hälften av de hundra ogifta kvinnorna uteslutande med titeln *neiti* (finskans motsvarighet till svenskans *fröken* och *jungfru*) och resten har han lämnat helt utan titel.

4.1.5 Namnfraser för gifta kvinnor i födelse- och dopböcker 1780–1929

Majoriteten av mödrarna i födelse- och dopböckerna i Helsingforsmaterialet 1780–1930 (se avsnitt 2.1.1) är gifta kvinnor som benämns tillsammans med det nyfödda barnets

⁵¹ Se Blomqvist 1988:96.

⁵² Se Entzenberg (2002:159–161).

fader. Som av tabell 8 framgår har skrivarna i dessa namnfraser rätt noggrant följt två alternativ: Den gifta kvinnan benämns tillsammans med maken och bär dels titel + förnamn (**2b.** ∞ + **t** + **FÖN**), såsom *Sockerbruksarbetaren Gustaf Boström mhru Maria Kristina* (fdb 1858), dels titel + förnamn + flicknamn (**6a.** ∞ + **t** + **FÖN** + **FN**), såsom *Postilj. Konrad Severin Sederlöf o. Hu Anna Wilhelmina Lindefors* (fdb Nsv 1908). De flesta, dvs. 9 av 10 belägg på ordet *född* åtföljt av flicknamn (**7b.** ∞ + **t** + **FÖN** + **fFN**, **7g.** ∞ + **tt** + **FÖN** + **fFN**), är från perioden 1858 framåt. Det tidigaste fallet, nämligen hustrun till kontraktsprosten och kyrkoherden i Helsingfors *Fru Anna Margreta, född Borgström*, är visserligen redan från 1798.⁵³

Giftasnamn (**4b.** ∞ + **FÖN** + **PA** + **GN**, **6g.** **t** + **FÖN** + **GN**, **6p.** ∞ + **t** + **FÖN** + **GN**) påträffas bara tre gånger. Att hustrun till *Timmerman Eric Welin* i födelseboken registreras som *Margareta AndersDotter Welin*, då hon 1798 blivit mor, kan bero på att hon som ogift inte haft något fast tillnamn (se Jarrick & Söderberg 1994:131).

Bland de tidigaste beläggen från 1780 identifieras 4 av 12 mödrar med enbart titel utan något som helst namn (**1b.** ∞ + **t**). Som moder till såväl *Skrädd: Nils Bjornclous*, *Bundtmak: Flodbergs*, *Borgaren Eric Olins* som *Besök: Alexander Dettlofs* nyfödda barn anges nämligen endast *Hustru N: N:*. Det enda fallet där den gifta kvinnan står ensam (**6g.** **t** + **FÖN** + **GN**) i födelseboken gäller ett dödfött barn 1858 och då lyder frasen: *Drengen Karl Magnus Enholms hustru Maria Enholm födde å accouchementshuset ett lifl.[liflöst] gossebarn.*⁵⁴

Patronymika (**3b.** ∞ + **FÖN** + **PA**, **3d.** ∞ + **t** + **FÖN** + **PA**, **4b.** ∞ + **FÖN** + **PA** + **GN**) förekommer sällan men påträffas så sent som 1908 i två finska församlingar. Som föräldrar i Sörnäs finska församling (Fdb Ss januari 1908) anges *Työm.* (sv. 'Arbetskarl') *Herman Emanuel Salmi ja vo* (sv. 'och hu') *Aleksandra Juhontytär* (sv. 'Johansdotter'), *Kaupp.* (sv. 'Handlande') *Johan Erland Ylöstalo ja vo* (sv. 'och hu') *Hanna Antintytär* (sv. 'Andersdotter') och *Kirvesm.* (sv. 'Timmerman') *Kustaa Adolf Pihamaa ja vo* (sv. 'och hu') *Hilda Susanna Vihtorintytär* (sv. 'Viktorsdotter'), i Norra finska församlingen (Fdb Ps januari 1908) *Nahkuri* (sv. 'garvare') *Karl Edvard Jokinen ja vo* (sv. 'och hu') *Matilda Vilhelmina Juhontr* (sv. 'Johansdr') och *meijerityöm.* (sv.

⁵³ Blomqvists (1988:109) tidigaste belägg på ordet *född* åtföljt av flicknamn i Replots födelseböcker är från 1804 och gäller sacellanen Wänmans hustru *Maria Elisabet född Holsti*.

⁵⁴ I Blomqvists (1988:108) ovan nämnda material är de flesta namnlösa kvinnor sådana som fött dödfödda barn, t.ex. *Bonden Carl Carlsson Galts Döfödda flickebarn* 1820.

'mejeriarbetare') *Johan Viktor Lindroos ja v_o* (sv. 'och h_u') *Eva Maria Jeremiasdotter*. Att patronymikonet i det sistnämnda fallet anges på svenska beror förmodligen på att hustrun är svenskspråkig.⁵⁵

Samtidigt, dvs. i 1908 års material, påträffas de första gifta kvinnorna med tillnamn på *-son*. Bland de 278 föräldrapar i 1908 års material bär modern i 12 fall *son*-namn:

Arb. Johan Wilhelm Olin mh_u Anna Matilda Davidsson (Fdb Ssv januari 1908)
Montör Johan Fredrik Winqvist mh_u Gurli Brynhilde Axelsson (Fdb Ssv januari 1908)
Maskinsättar Gustaf Henrik Helin mh_u Ella Elvira Gustafsson (Fdb Ssv januari 1908)
Sånglär. Jakob Edvard Hedman mh_u Ida Kristina Jansson (Fdb Ssv januari 1908)
Typ. [Typograf] Henrik Teodor Johansson mh_u Emma Alva Erika Andersson (Fdb Sör januari 1908)
Sjöm. Johan Edvard Rosqvist mh_u Olga Michelsson (Fdb Sör januari 1908)
Dr. Leonard Alexander Björkroth mh_u Ida Vilhelmina Johansson (Fdb Sör januari 1908)
Tallirenki (sv. 'Stalldräng') *Rikhard Viktor Lindevall ja v_o* (sv. 'och h_u') *Maria Wilhelmina Fredriksson* (Fdb Es januari 1908)
Maal. (sv. 'Målare') *David Koskinen ja v_o* (sv. 'och h_u') *Olga Matilda Karlsson* (Fdb Ss januari 1908)
Jarrum. (sv. 'Bromsare') *Oskar Laaksonen ja v_o* (sv. 'mh_u') *Elviina Amanda Jansson* (Fdb Ss januari 1908)
Työm. (sv. 'Arbetare') *Robert Gustafsson ja v_o* (sv. 'och h_u') *Sofia Charlotta Karlsson* (Fdb Ps januari 1908)
Stationamies (sv. 'Stationskarl') *Karl Amos Nordblad ja v_o* (sv. 'och h_u') *Alexandra Vilhelmina Jahansson* (Fdb Ps januari 1908)

I födelse- och dopböckerna börjar fäder, med undantag av ett fall 1780⁵⁶, förekomma, om än i liten utsträckning, med *son*-namn från och med 1828 och ogifta mödrar från och med 1888 (se avsnitt 4.1.1 ovan). När det gäller *son*-namn hos män kan man dock inte utan närmare genealogiska utredningar avgöra om de är patronymika eller fasta tillnamn.

⁵⁵ I Blomqvists (1988:107) österbottniska material ur Replots födelseböcker under motsvarande tidsperiod går det stora flertalet lagvilda hustrur under endast förnamn eller förnamn + patronymikon.

⁵⁶ Som föräldrar till en nyfödd son anges *Stockh:Wachtm. Matts Thomss:* och *Christina Henricsdotter* (fdb januari 1780).

Tabell 8. Namnfraser för gifta barnaföderskor i födelse- och dopböcker i Helsingfors januari och februari 1780, 1798, 1828, 1858 resp. 1888, januari 1908 samt södra svenska resp. finska församling december 1929.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	1888	1908	1929	Summa
1b. ∞ + t	4	1	–	–	–	1	–	6
2b. ∞ + t + FÖN	1	4	27	57	80	19	–	188
2c. ∞ + FÖN	–	2	–	–	–	–	–	2
3b. ∞ + FÖN + PA	1	–	–	–	–	–	–	1
3d. ∞ + t + FÖN + PA	2	1	–	3	1	5	–	12
4b. ∞ + FÖN + PA + GN	–	1	–	–	–	–	–	1
5b. ∞ + t + FN	1	–	1	–	–	–	–	2
5c. ∞ + FN	–	1	–	–	–	–	–	1
6a. ∞ + t + FÖN + FN	2	3	8	11	32	247	54	357
6b. ∞ + FÖN + FN	1	1	–	1	–	–	–	3
6g. t + FÖN + GN	–	–	–	1	–	–	–	1
6k. ∞ + tt + FÖN + FN	–	–	–	–	–	2	–	2
6p. ∞ + t + FÖN + GN	–	–	–	–	–	–	1	1
7b. ∞ + t + FÖN + fFN	–	1	–	–	1	3	3	8
7g. ∞ + tt + FÖN + fFN	–	–	–	2	–	–	–	2
8d. ∞ + t + FÖN + TN + TN	–	–	–	–	–	1	–	1
Summa	12	15	36	75	114	278	58	588

∞	benämns tillsammans med maken
f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Även om de flesta gifta kvinnorna i födelse- och dopböckerna i egenskap av mödrar anges med flicknamn ännu 1929, bär många faddrar giftasnamn redan i slutet av 1700-talet. En genomgång av dopvittnen i födelse- och dopboken från 1780 resulterar nämligen i tio belägg på par med ett gemensamt tillnamn.⁵⁷ De representerar såväl ståndspersoner, borgerskap som arbetsfolk:

⁵⁷ Blomqvist (1988:109–110, se även avsnitt 1.4) och Leibring (2005:212–213, se även avsnitten 1.4 och 3.2.3) har i sitt österbottniska resp. värmländska material påträffat enstaka kvinnliga faddrar antecknade med giftasnamn i slutet av 1700-talet.

Majorn. Berndt Stakelberg – Friherrinnan Stakelberg, född Blomcreutz
Öfwerste Lieutenant Piper – Öfwerstlieutskan Piper
Rådm: Alexand. Sticheus – Fru Patientia Stichea
Stadsfiscalen Sannelin – Madame Sannelin
Besökaren Matts Bohm – Madame Bohm
Skrifwaren Högman – Madame Högman
Waktmästaren Seleen – Madame Seleen
Bokbindar. Schlyter – Madame Schlyter
Timmerman Forskål – Hustru Forskål
Henric Fägerwall – Hustru Maria Fägerwall

Det är således bara en adlig hustru som bär både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född*. Hur många gifta kvinnor som bland dopvittnena 1780 bär enbart flicknamn blir däremot oklart, genom att de manliga och kvinnliga faddrarna anges i skilda kolumner och då är det omöjligt att utan genealogiska studier para ihop makar med olika tillnamn.

4.1.6 Namnfraser för gifta kvinnor i död- och begravningsböcker 1780–1858

Materialet ur död- och begravningsböckerna sträcker sig från 1780 ända fram till 1888 (se avsnitt 2.1.3) och uppvisar för de ogifta kvinnorna 11 olika namnfrastyper, vilket framgår av tabell 9. Både Blomqvist (1988:110) och Leibring (2005:212) har påträffat giftasnamn i död- och begravningsböcker från 1700-talet, men i mitt relativt begränsade material på sammanlagt 30 belägg börjar de tydligt förekomma så sent som 1888.

Tabell 9. Namnfraser för gifta kvinnor i död- och begravningsböcker för 1780 samt januari och februari 1798, 1828, 1858 resp. 1888.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	1888	Summa
1a. t	6	2	–	–	–	8
5a. t + TN	–	1	–	–	–	1
6c. t + FÖN + TN	–	–	–	1	–	1
6d. t + FÖN + FN	–	1	1	–	–	2
6s. FÖN + TN + t	–	–	–	2	–	2
10i. GN + FÖN + PA + tt	–	–	–	–	2	2
11b. GN + FÖN + fPA + tt	–	–	–	–	1	1
11c. GN + fFN + FÖN + t	–	–	–	–	3	3
11d. GN + fFN + FÖN + tt	–	–	–	–	4	4
12c. TN + FÖN + tt	–	–	–	–	1	1
12f. GN + FÖN + tt	–	–	–	–	5	5
Summa	6	4	1	3	16	30

f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Död- och begravningsböcker för 1700-talet

Oavsett social ställning bär de sex gifta kvinnor som upptas i dödböckerna för Helsingfors år 1780 varken med för- eller tillnamn utan kvinnorna relateras endast till maken (**1a. t**), såsom i fallen *Rådman Bolwianders fru* och *Kyrkf:⁵⁸ Brodskis hustru*. I januari och februari år 1798 förekommer sammanlagt fyra gifta kvinnor, varav två också anges utan eget namn: *Slagt. [Slaktaren] Eklunds Hu* och *Jagtupsyningsman Brandtmans Hustru*. Den mest omfattande namnfrasen (**6d. t + FÖN + FN**) antecknas för *Borgar Wikströms Hustru Caisa L. Clay*. Självständigt, utan att någon anhörig benämns, står bara *Fru Helling*.

⁵⁸ Enligt SAOB (1939: K 3513) är ”Kyrkofogde” titel på befattningshavare som har överinseende över kyrkans l. kyrkogårdens vård o.d.

Död- och begravningsböcker för 1800-talet

Bland de döda i januari och februari år 1828 påträffas en gift kvinna: *Skrädd: Ges. Hagmans Hu Gustava Ulr. Hullstén*. I 1858 års material förekommer en av de gifta kvinnorna som mor i frasen *Soldatshrun Amalia Kristina Dumanschetskis barn*, medan de övriga två är *Emilia Charlotta Grönqvist, Waktm. hru* och *Eva Karolina Löfberg, Snickaregesällshru*.

Av de sexton namnfraserna för gifta kvinnor i 1888 års material följer 7 modellen där även flicknamnet registreras (**11c. GN + fFN + FÖN + t**, **11d. GN + fFN + FÖN + tt**), t.ex. *Achrén, f Bäckström, Maria Wilh: hu, gift*, medan 6 bara innehåller ett tillnamn (**12c. TN + FÖN + tt**, **12f. GN + FÖN + tt**) exempelvis *Forsström, Amanda Konstantia, arbhu, gift*. Ytterligare påträffas 3 namnfraser där patronymikon ingår (**10i. GN + FÖN + PA + tt**, **11b. GN + FÖN + fPA + tt**). I ett fall föregås patronymikonet av ordet *född* i namnfrasen *Eriksson, Aurora, f Johansdr, hyrkusk⁵⁹, gift*. Två fall omfattar patronymikon och tillnamn: *Björn, Greta Johansdotter, arbhu, gift* och *Nylund, Anna Lena Andersdr, arbhu, gift*. En kontroll med kommunionboken visar att dessa tre kvinnor inte burit något tillnamn som ogift. Även de övriga kvinnorna, på ett undantag när, kan påvisas bära giftasnamn. Endast *Lundgrén, Hedda Sofia, baderska, gift* förefaller bära flicknamn i stället för giftasnamn, men någon anteckning om vigseln finns inte heller att finna i kommunionboken. Möjligen har hon gift sig alldeles kort före sin död eller så har prästen gjort ett misstag i registreringen av civilståndet. Som exemplen ovan visar bär de flesta gifta kvinnor i dödböcker för Helsingfors i januari och februari år 1888 två titlar. Man tycks ha haft för vana att klart ange civilståndet, även om det oftast redan framgår av titeln framför.

⁵⁹ Sannolikt avseende att hon var gift med en hyrkusk. I både *Folkvännen* (24.1.1888) och *Hufvudstadsbladet* (25.1.1888) står det nämligen under rubriken "Aflidna" resp. "Döde i Helsingfors svenska o. Finska evangelisk-lutherska församling" att *hyrkuskhstrn Aurora Eriksson* dött den 20 januari 33 år gammal.

4.1.7 Namnfraser för gifta kvinnor i flyttningsbetyg och flyttningslängder

Som av tabell 10 nedan framgår uppvisar materialet ur Helsingfors flyttningsbetyg (se avsnitt 2.1.4) stor variation då det gäller namnfraserna för gifta kvinnor under perioden 1793–1929. Materialet omfattar 53 olika namnfrastyper. Åren 1828 och 1858 benämns den gifta kvinnan i flyttningsbetyget oftast tillsammans med maken, medan hon i flyttningslängderna från och med 1888 registreras självständigt.

Tabell 10. Namnfraser för gifta kvinnor i Helsingfors flyttningsbetyg 1793–1802, 1828, 1858 och flyttningslängderna 1888 samt januari 1908 resp. 1909, januari 1928 resp. 1929 samt december 1929.

Typ av namnfras	1793– 1802	1828	1858	1888	1908– 1909	1928– 1929	Summa
1b. $\infty + t$	1	–	–	27	–	3	31
2b. $\infty + t + FÖN$	–	–	1	–	2	1	4
3c. $t + FÖN + PA$	1	4	–	–	–	–	5
3d. $\infty + t + FÖN + PA$	–	9	14	–	–	–	23
4e. $\infty + t + FÖN + PA + FN$	–	1	3	–	–	–	4
4i. $\infty + t + FÖN + ME + FN$	–	–	1	–	–	–	1
6a. $\infty + t + FÖN + FN$	–	50	74	–	–	–	124
6c. $t + FÖN + TN$	–	1	–	1	1	–	3
6d. $t + FÖN + FN$	–	10	8	1	–	–	19
6f. $FÖN + GN$	1	–	–	–	–	–	1
6g. $t + FÖN + GN$	–	–	–	9	–	–	9
6k. $\infty + tt + FÖN + FN$	–	4	–	–	–	–	4
6l. $tt + FÖN + FN$	–	–	1	–	–	–	1
6m. $FÖN + FN + t$	–	1	–	–	–	–	1
6n. $\infty + tt + FÖN + GN$	–	1	–	–	–	–	1
6o. $tt + FÖN + GN$	–	1	1	–	–	–	2
6p. $\infty + t + FÖN + GN$	–	–	1	–	–	–	1
6q. $\infty + tt + FÖN + FN + t$	–	–	1	–	–	–	1
6r. $t + FÖN + FN + t$	–	–	2	–	–	–	2
7a. $t + FÖN + GN + fFN$	–	1	2	8	1	–	12
7b. $\infty + t + FÖN + fFN$	–	–	3	–	–	–	3
7d. $tt + FÖN + GN + fFN$	–	1	1	–	–	–	2
7f. $FÖN + GN + fFN$	–	–	–	–	2	–	2

7h. $\infty + ttt + \text{FÖN} + \text{GN} + \text{fFN}$	-	-	1	-	-	-	1
7m. $t + \text{FÖN} + \text{FN} + \text{gGN}$	-	-	-	-	6	-	6
7n. $t + \text{FÖN} + \text{gGN}$	-	-	-	-	1	-	1
7o. $t + \text{FN} + \text{gGN}$	-	-	-	-	1	-	1
7p. $\text{FÖN} + \text{TN} + \text{TN} + \text{gGN}$	-	-	-	-	-	1	1
8c. $t + \text{FÖN} + \text{FN} + \text{GN}$	-	-	-	1	-	-	1
8e. $t + \text{FÖN} + \text{TN} + \text{FN}$	-	-	-	-	1	-	1
10b. $\text{TN} + \text{FÖN} + \text{PA} + t$	-	-	-	-	2	29	31
10d. $\text{TN} + \text{FÖN} + \text{ME} + t$	-	-	-	-	-	1	1
10f. $\text{FN} + \text{FÖN} + \text{PA} + \text{GN} + t$	-	-	-	1	-	1	2
10g. $\text{GN} + \text{fFN} + \text{FÖN} + \text{PA} + t$	-	-	-	2	1	2	5
10h. $\text{GN} + \text{FÖN} + \text{PA} + t$	-	-	-	1	-	-	1
10n. $\text{FN} + \text{FÖN} + \text{PA} + \text{gGN} + t$	-	-	-	-	-	11	11
10o. $\text{FN} + \text{FÖN} + \text{ME} + \text{gGN} + t$	-	-	-	-	-	1	1
11c. $\text{GN} + \text{fFN} + \text{FÖN} + t$	-	-	-	36	7	30	73
11e. $\text{GN} + \text{FÖN} + \text{fFN} + t$	-	-	-	1	6	27	34
11f. $\text{FN} + \text{FÖN} + \text{gGN} + t$	-	-	-	-	-	1	1
11g. $\text{FN} + \text{FÖN} + \text{gGN}$	-	-	-	-	-	51	51
11h. $\text{fFN} + \text{GN} + \text{FÖN} + t$	-	-	-	-	-	5	5
11i. $\text{fFN} + \text{GN} + \text{FÖN}$	-	-	-	-	-	1	1
12b. $\text{TN} + \text{FÖN} + t$	-	-	-	1	13	176	190
12c. $\text{TN} + \text{FÖN} + tt$	-	-	-	-	-	2	2
12d. $\text{FN} + \text{FÖN} + t$	-	-	-	-	6	23	29
12e. $\text{GN} + \text{FÖN} + t$	-	-	-	9	2	4	15
13a. $\text{FN} + \text{FÖN} + \text{GN} + t$	-	-	-	1	-	-	1
13b. $\text{TN} + \text{FÖN} + \text{TN} + t$	-	-	-	-	-	1	1
13c. $\text{FN} + \text{FÖN} + \text{GN}$	-	-	-	-	1	-	1
13d. $\text{TN} + \text{TN} + \text{FÖN}$	-	-	-	-	-	2	2
13e. $\text{TN} + \text{TN} + \text{FÖN} + t$	-	-	-	-	5	13	18
13f. $\text{TN} + \text{TN} + \text{FÖN} + tt$	-	-	-	-	1	-	1
Summa	3	84	114	99	59	386	745

∞	benämns tillsammans med maken
f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
g	”gift”
GN	giftasnamn
ME	metronymikon
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Flyttningsbetyg 1793–1802

De 3 beläggen på gifta kvinnor i flyttningsbetygen för Helsingfors under perioden 1793–1802 uppvisar 3 namnfrastyper. Utan eget namn (**1b.** ∞ + **t**) står kvinnan i frasen *Volontairen Carl Appelgren med sin hustru* (flb 1795). Med förnamn och patronymikon (**3c.** **t** + **FÖN** + **PA**), men därtill med en utförlig titel identifieras *Smeden Strömbergs i Helsingfors hu Anna Gretha Johans dr* (flb 1798). I det tredje fallet bär hustrun giftasnamn (**6f.** **FÖN** + **GN**). Som föräldrar till *Mademoisellen Maria Elisabet Dittmar* anges nämligen *Officers Cadetten vid Kongl. Artilleriet M. Dittmar och Elisabet Dittmar* (flb 1801).

Flyttningsbetyg 1828

Av de 84 gifta kvinnorna i 1828 års flyttningsbetyg benämns 66 med sitt flicknamn (**4e.** ∞ + **t** + **FÖN** + **PA** + **FN**, **6a.** ∞ + **t** + **FÖN** + **FN**, **6d.** **t** + **FÖN** + **FN**, **6k.** ∞ + **tt** + **FÖN** + **FN**, **6m.** **FÖN** + **FN** + **t**). Bland flicknamnen förekommer två något förvirrande fall, nämligen *Professoren Herr Magister Johan Jacob Tengström och dess Fru Wälborna Sofia Magdalena af Tengström* (född 1803 i Åbo) samt *Öfverste Lieutenanten, Wälborne Herr Johan Ulric Sebastian Gripenberg och dess Fru Beata Charlotta Gripenberg* (född 1797). I stället för att utgöra tidiga belägg på giftasnamn visar sig dessa fall vara äktenskap inom den egna släkten. Av Tor Carpelans (1942–65:293, 451) Ättartavlor framgår att det är fråga om adelsdamer som gift sig med sin kusin.⁶⁰

⁶⁰ Se även Göransson 1990:535–538, avsnitt 3.2 ovan.

Utan tillnamn (**3c. t + FÖN + PA, 3d. ∞ + t + FÖN + PA**) benämns 13 av de gifta kvinnorna, trots att mannen i de flesta fall redan bär tillnamn. För det mesta är det fråga om allmogekvinnor: hustrun till *spanmåls torparen, drengen, arbetskarlen* osv. Något överraskande är det kanske att även *Professor Rosenlöfs Hustru Lena Henricsdotter* saknar tillnamn. Det kan visserligen vara underförstått att hustrun bär samma tillnamn som mannen. Patronymikon och tillnamn (**4e. ∞ + t + FÖN + PA + FN**) bär endast *Fru Hedvig Johansdotter Appelström*.

Giftasnamnen på den här tiden är väldigt sällsynta. I två fall anges både giftasnamnet och flicknamnet föregånget av ordet *född* (**7a. t + FÖN + GN + fFN, 7d. tt + FÖN + GN + fFN**): *Fru Carolina Christina Borgström, född Kemmer* (född 1807 i Gamla Carleby) och *Fru Lagmanskan Anna Catharina Antell, född Engman* (född 1773 i Uleåborg). I de två fall där endast giftasnamnet anges (**6n. ∞ + tt + FÖN + GN, 6o. tt + FÖN + GN**) finns en utländsk anknytning: *Conditorn Herr Florian Catanij och dess Hustru Fru Ingrid Helena Catanij* (född 1795 i Göteborg) samt *Fru Capitainskan Marie von Baumgarten* som enligt flyttningsbetyget ”har från dess Ägtenskap med Rättmästaren *Edvard von Baumgarten* i lifvet tvänne Döttrar”.

I 1828 års flyttningsbetyg preciseras den gifta kvinnans sociala ställning genom makens yrke t.ex. på följande sätt: *Bonde-Sone-Hustrun Helena Samuels Dotter* (född 1802 i Föglö), *Spanmåls Torparen Gustaf Nemlander och Dess Hu Gustava Tjuter* (född 1793 i Esbo) eller *Vice Häradshöfdingen Herr Robert Johan Holmberg samt hans Fru Wendla Elisabeth Unonius* (född 1805 i Lovisa). I stort sett tituleras de 84 gifta kvinnorna antingen som *hustru* (48 belägg) eller *fru* (32 belägg). Allmogekvinnorna kallas i regel *hustrur*, medan högreståndskvinnorna alltid betecknas med titeln *fru*, men även med flera titlar som *fru Capitainskan Marie von Baumgarten* (född 1799 i Nyslott). Däremellan är bruket något vacklande: å ena sidan påträffas *Färgaren Enoch Lindholms Fru Maria Dahlman* (född 1796 i Ingå), å andra sidan *Skepparen och Borgaren i Helsingfors Stad Gabriel Brunströms Hu Anna Sophia Mast* (född 1810 i Esbo).

Bland de gifta kvinnorna i flyttningsbetygen 1828 finns ytterligare två som bär titeln *äkta maka*. I denna grupp har jag därtill fört *Madame Ulrica Nyman* (född 1764 i Lovisa), även om jag inte kan vara helt säker på hennes civilstånd. Eftersom *madam* som allmän beteckning för gifta kvinnor vid denna tidpunkt redan lär ha kommit ur

bruk, är det antagligen fråga om en kvinna som bedriver något slags enklare affärsrörelse. Men då kan hon visserligen också vara änka eller ogift. (Jfr avsnitt 3.2.1.) *Maria Sophia Lundqvist, gift med nu afskedade Soldaten Georg Sandberg* är i sin tur den enda vars civilstånd antecknats efter namnet.

Flyttningsbetyg 1858

I 1858 års flyttningsbetyg är det fortfarande en gängse praxis att den gifta kvinnans härkomst framhävs. Av de 114 gifta kvinnorna bär 90 flicknamn. Förutom sitt flicknamn bär tre ”hustrur” patronymikon (**4e.** ∞ + **t** + **FÖN** + **PA** + **FN**) och en ”hustru” metronymikon (**4i.** ∞ + **t** + **FÖN** + **ME** + **FN**). Med endast förnamn och patronymikon (**3d.** ∞ + **t** + **FÖN** + **PA**) benämns 14. Till dessa gifta kvinnor som alltså står utan tillnamn hör 5 ”hustrur” till ”matrosen” och 1 ”hustru” till ”murare utlärlingen”, ”barberaren”, ”waktmästaren”, ”kvartermästaren”, ”signalisten”, ”målaregesällen” resp. ”torparen” samt 2 kvinnor utan titel gifta med ”spannmålstorparen” resp. ”drenge”. Sex ”fruar” och 1 ”collegii assessorska” bär flicknamn föregånget av ordet *född*, av vilka ett fall igen tyder på kusinäktenskap eller dylikt (jfr ovan), nämligen *Under-Löjtnanten vid Lotsverket, herr Johan Wilhelm Grönberg och hans Fru Selma Lovisa, född Grönberg* (född 1829).

Både patronymikon och tillnamn saknar en gift kvinna i materialet (**2b.** ∞ + **t** + **FÖN**): *Tobaksfabrikören herr Carl Fridrich Hallberg och hans hustru Charlotta Maria*. Orsaken är måhända också här att det har ansetts vara onödigt att upprepa tillnamnet (jfr ovan). Endast giftasnamn bär två kvinnor (**6o.** **tt** + **FÖN** + **GN**, **6p.** ∞ + **t** + **FÖN** + **GN**). Från Sverige kommer *Herr Handelsman Gabriel Anton von Thiringk* och *Fru Carolina Henrica von Thiringk*. Att *Fru Kaptenskan Beata Augusta Öhmann* från St Michel benämns med enbart giftasnamnet kan bero på att det tidigare i flyttningsbetyget framgår att hon som ogift hetat *Poppius*.

De gifta kvinnorna i 1858 års flyttningsbetyg är 114. Av dem kallas 92 *hustru*, 21 *fru* och 1 *collegii assessorska*. Oftast benämns de gifta kvinnorna tillsammans med maken, t.ex. *Wiala Parkis Drängen Gustaf Johansson Stigell och dess hustru Maria Ulrika*

Ahlstedt (född 1837 i Pusula) eller *Professoren Axel Wiliam Liljenstrand och dess Fru Hilma Josefina Tallqvist* (född 1837). Också i de fall där den gifta kvinnan benämns ensam får hon i regel sin sociala ställning bestämd genom maken, t.ex. *Underläkaren vid 4de rotan af Tredje Last equipaget Kollgiiregistratorn Igor Petroffs hustru Barbara Albertina Lindström* eller *Fru Kaptenskan Maria Adelaide Wasatjerna född Boij* (född 1831). Till och med tre titlar (**7h. ∞ + ttt + FÖN + GN + fFN**) kan en högreståndskvinna vara försedd med såsom *Herr Öfverstens äkta maka Fru Öfverstinnan Anna von Krämer, född Foropoff*. I tre fall visar titeln även hustruns status som ogift: *Torp. dott. hustrun Lovisa Karolina Forsman* (född 1836 i Lojo och vigd med *drengen Otto Wilhelm Palmqvist*), *Fru Klara Gustafva Nylenius, dotter till vaccinateuren Erik Nylenius* (född 1834 i Iittis) och *Handtverkaren vi 7de Arbetsequipaget Iivan Kabaroffs hustru Eva Karolina Häggblom, dotter till timmermannen Häggblom i Helsingfors*.

Flyttningslängder 1888

Mot slutet av 1800-talet har man redan så gott som helt övergått till ett system där kvinnan antar mannens tillnamn vid giftermål, men det finns fortfarande ett tydligt behov att visa vilken släkt den gifta kvinnan kommer ifrån. I flyttningslängderna 1888 upptas fyra hustrur med sitt flicknamn, men i tre fall efterföljs det visserligen av mannens tillnamn (**8c. t + FÖN + FN + GN, 10f. FN + FÖN + PA + GN + t, 13a. FN + FÖN + GN + t**) som *Röman, Hulda Sofia (Strömberg) hu* (flb inflyttade 1888). (I kommunionboken kan man kontrollera att maken är *folkskollärare Frans Fridolf Strömberg*.) Enbart flicknamnet (**6d. t + FÖN + FN**) bär endast *Fru Maria Augusta Pettersson* (flb utflyttade 1888). Det vanligaste sättet att benämna gifta kvinnor är att anteckna både giftasnamnet och flicknamnet föregånget av ordet *född* (**7a. t + FÖN + GN + fFN, 10g. GN + fFN + FÖN + PA + t, 11c. GN + fFN + FÖN + t, 11e. GN + FÖN + fFN + t**). Ungefär hälften, dvs. 47 av de 99 gifta kvinnorna, namnges på det viset.

Med giftasnamnet som enda tillnamn (**6g. t + FÖN + GN, 10h. GN + FÖN + PA + t, 12e. GN + FÖN + t**) antecknas 19 av de gifta kvinnorna: 5 ”fruar” jämte en ”rouva” (sv. ’fru’), 5 ”hustrur”, 2 ”arbetarhustrur”, 1 ”handlarehustru”, 1 ”soldathustru”, 1

”polishustru”, 1 ”vicehäradshövdingshustru”, 1 ”underofficershustru” och 1 ”professorska”. Åtminstone i fyra fall ter sig orsaken vara att kvinnan som ogift inte har haft något tillnamn utan endast burit förnamn och patronymikon. Enligt kommunieboken har t.ex. *hustrun Vilhelmina Karlsson* tidigare hetat *Wilhelmina Henriksdotter* och *soldathustrun Edla Karolina Eriksdotter Sergejeff* har efter giftermålet bara fått mannens tillnamn tillfogat till sitt patronymikon. Ingen av de gifta kvinnorna benämns längre endast med förnamn och patronymikon och bara fyra av dem bär patronymikon och tillnamn (**10f. FN + FÖN + PA + GN + t, 10g. GN + fFN + FÖN + PA + t, 10h. GN + FÖN + PA + t**). Inga metronymika förekommer i den här gruppen. I två fall har det inte gått att reda ut namnets ursprung.⁶¹

Antalet gifta kvinnor i 1888 års flyttningslängder är 99. I denna siffra ingår även de 27 fall där kvinnan förblir anonym vid sidan om mannen såsom *Undoff Gustaf Robert Johansson mhu* eller *Timmerm. Joh. Fredr. Sandell m. fam* (flb utflyttade 1888). Av de 72 gifta kvinnor som står självständigt i 1888 års förteckningar över in- och utflyttade personer bär 15 den förnämre titeln *fru* och 3 den motsvarande finska beteckningen *rouva*, medan 30 av dem betecknas som *hustru*. Resten får tydligt sin sociala ställning bestämd genom mannen. De förses i regel med titlar som består av makens yrke och beteckningen *hustru* (i förkortat form *hu*) som *Häradsh:hu* [häradshövdingshustru], *lektorshu*, *kontoristhu*, *eldare hu* osv., men också en ”professorska” och en ”doktorinna” påträffas.

Flyttningslängder för 1900-talet

När det gäller den gifta kvinnans tillnamn i flyttningsbetyg under perioden 1908–1909 finns det stor variation i registreringen. I Helsingfors Norra svenska församling påträffas flicknamn och giftasnamn förenade med bindestreck (**13e. TN + TN + FÖN + t**) som i namnfrasen *Schubert-Kankkunen, Emilia Robertina Agatha, fru* (Nsv inflyttade januari 1909). I Helsingfors Södra svenska församling bär de flesta gifta kvinnor både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* (**11c. GN + fFN + FÖN + t, 11e. GN + FÖN + fFN + t**), såsom *Mechelin, Elisabet Valborg f. Åkerlund, senatskanslisthu* (Ssv inflyttade januari 1909). I Sörnäs svenska församling upptas de gifta kvinnorna i

⁶¹ Material ur 1800-talets flyttningsbetyg har tidigare analyserats i en pilotundersökning (Nakari 2007).

regel med sitt flicknamn (**12d. FN + FÖN + t**), men därtill anges vems hustru det är fråga om på följande sätt: *Blom, Hulda Vilhelmina, Hu till K. F. Nummelin* (Sör inflyttade januari 1909).

På finskt håll motsvarar antingen ordet *syntyjään* (s.) eller orden *omaa sukua* (o.s.) svenskans *född*. I Helsingfors Norra finska församling påträffas t.ex. *Pääkkönen, s. Olander, Tekla Matilda, v* (Ps inflyttade januari 1909) och i Helsingfors Södra finska församling *Olin, o. s. Dahlberg, Margaretha Selma Emilie, v* (Es inflyttade januari 1909), men i Sörnäs finska församling anges samtliga gifta kvinnor med ett tillnamn (**12b. TN + FÖN + t**), antagligen då ett giftasnamn. I kommunionboken kan man t.ex. kontrollera att *Alexandra Adolfinna Heinonen* (Ss inflyttade 1909) är gift med arbetskarlen *Nestor Heinonen* och har som ogift hetat *Granström*.

I vissa fall har två tillnamn antecknats utan någon speciell markering (**13b. TN + FÖN + TN + t, 13e. TN + TN + FÖN + t**) som *Kanerva, Wendla Johanna Johansson* (Ps inflyttade januari 1908) eller *Dahlström, Kirkoff, Nathalia, kontoristfru* (Nsv inflyttade januari 1909). Det torde vara fråga om flicknamn och giftasnamn eller andra tillnamn som personen tidigare använt. Åtminstone en hustru till en medicine kandidat bär jämte sitt flicknamn sin f.d. makes tillnamn inom parentes, men något nytt giftasnamn anges inte (**8e. t + FÖN + TN + FN**): *Lääkietieteenkand v Alex. (Penttinen) Wathen* (utflyttade januari 1908).

I januari 1908 resp. 1909 förefaller prästerna i Helsingfors så gott som helt ha övergått till att använda titeln *hustru* eller *vaimo* (finskans motsvarighet till *hustru*) för den gifta kvinnan. Till och med en adelsdam har fått nöja sig med denna titel, nämligen *von Törne, Ellan Augusta f: von Born hu* (Ssv inflyttade januari 1909). Från mängden bland de 59 gifta kvinnorna avviker fyra ”fruar” och en ”kontoristfru” samt somliga eventuellt nygifta kvinnor som ännu i första hand bär sin identitet som ogift som *ju Linda Alina Johansson gift Kuronen* (utflyttade januari 1909), *fr. Lydia Vartiainen, gift pastorsk. Saxén och Senator Edv. Hjelts dr Ingrid Elisab, gift Fraser* (utflyttade januari 1908). Vissa ”hustrur” får sin sociala ställning närmare bestämd, såsom *arbhu Elisabet Alfonsina Suonio* (utflyttade januari 1909), medan tre gifta kvinnor blir helt utan titel.

Materialet ur förteckningarna över de in- och utflyttade personerna 1928–1929 består av 386 belägg på gifta kvinnor vars namnfraser uppvisar 20 namnfrastyper. Det saknas uppenbarligen fortfarande ett enhetligt registreringssystem och prästernas personliga stil

spelar in i stället. Detta kommer tydligt fram av materialet när man jämför namnfraserna för personer som flyttat inom Helsingfors stad från en av de sex församlingarna till en annan och därmed påträffas två gånger i materialet. Till exempel i januari 1929 flyttar *Fallenius-Lindman, Ines Elisab. hu* (Ssv utflyttade januari 1929) från Södra svenska församlingen till Norra svenska församlingen, där hon anges som *Fallenius, Ines Elisabet hu till F. A. Lindman* (Nsv inflyttade januari 1929). En annan hustru *Rönholm, Laila Maria vigd* (Sör utflyttade januari 1929) flyttar i sin tur från Sörnäs svenska till Sörnäs finska församling (Ss inflyttade januari 1929) och får då giftasnamnet bifogat till sin namnfras (**11g. FN + FÖN + gGN**): *Rönholm, Laila Maria nyt Hakulinen vö* (sv. 'nu Hakulinen hu'). När *Lång, Seliina vihitty* (sv. 'vigd') (Es utflyttade december 1929) i december 1929 flyttar från Södra finska församling till Sörnäs finska församling får hon även bära patronymikon (**10n. FN + FÖN + PA + gGN + t**): *Lång, Seliina Samulint nyt Järvelä vö* (sv. 'Samuelsdr nu Järvelä') (Ss inflyttade december 1929).

Fram till år 1930 har titelns betydelse som social markör ytterligare minskat i förteckningarna över de in- och utflyttade personerna i Helsingfors. Det är kvinnans civilstånd som prästerna i första hand haft som uppgift att registrera. Under perioden från januari 1928 till december 1929 påträffas förutom "hustrur" även sådana gifta kvinnor som bär beteckningen *vigd* på svenska eller *vihitty* på finska. Dessutom upptas dessa vigda kvinnor i de flesta fall med sitt flicknamn, måhända som tecken på att de först nyligen bytt civilstånd.

Också i övrigt är det fortfarande vanligt, såsom exemplen ovan visar, att flicknamnet på ett eller annat sätt kommer fram. Beteckningen *fru* (jämte den finska motsvarigheten *rouva*), som ju antyder högre samhällsställning, förekommer bara åtta gånger bland de 386 beläggen, men det är ingalunda alla präster som använder titeln för att ange social tillhörighet. När *f. Sjöblom-Franzén Nanny Cecilia fru* (Ssv utflyttade december 1929) i december 1929 flyttar från Helsingfors södra svenska församling till Helsingfors södra finska församling får hon avstå från beteckningen *fru* och nöja sig med namnfrasen *Franzén, Nanny Cecilia o. s. Sjöblom Vihitty* (sv. 'född Sjöblom Vigd') (Es inflyttade december 1929).

Titlar som relaterar till maken, som i namnfraserna *von Koskull, Elna friherrinna* (Nsv inflyttade januari 1929) och *Tuomisto, Ingrid Charlotta f: Sundman, vaktm hu* (Ssv utflyttade december 1929), har blivit sällsynta. Många gifta kvinnor med eget yrke

eller egen examen påträffas inte heller i materialet från perioden 1928–1929. Till de få undantagen hör *Krook, Rakel-Maria Margareta fil. mag. fru* (Nsv inflyttade januari 1928). Man kan notera att hon dessutom bär sitt flicknamn. Men eftersom registreringen i dessa förteckningar är oerhört brokig, är det skäl att på basis av dem inte dra några slutsatser om gifta kvinnors verkliga namnbruk i samhället kort innan äktenskapslagen trädde i kraft.

4.1.8 Namnfraser för änkor i födelse- och dopböcker 1780–1929

I materialet ur födelse- och dopböcker (se avsnitt 2.1.1) ingår 11 namnfraser för änkor. Som av tabell 11 framgår registreras änkor i likhet med ogifta kvinnor (se avsnitt 4.1.1 ovan) självständigt och oftast med en namnfras bestående av titel + förnamn + tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**) som *Ea: Ulr: Lov: Björklund* (fdb 1828).⁶² I 2 fall anges både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* (**7a. t + FÖN + GN + fFN**). I det tidigaste fallet från 1798 är *Änkan Eva Christina Uddberg född Hulth* moder till ett oäkta barn. Inom parentes efter hennes namnfras står det nämligen att ”fadren sades vara” *Dykeri-Upplysningsman Carl Gustaf Löfgrén*.

Tabell 11. Namnfraser för änkor i födelse- och dopböcker i Helsingfors januari och februari 1780, 1798, 1828, 1858 resp. 1888, januari 1908 samt södra svenska resp. finska församling december 1929.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	1888	1908	1928	Summa
6c. t + FÖN + TN	–	–	1	2	3	3	–	9
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	1	–	–	–	–	1	2
Summa	–	1	1	2	3	3	1	11

f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
t	titel
TN	tillnamn

⁶² Se Blomqvist 1988:112.

4.1.9 Namnfraser för änkor i lysnings- resp. vigselböcker 1780–1858

Materialet på sammanlagt 12 belägg ur lysnings- resp. vigselböcker under perioden 1780–1858 (se avsnitt 2.1.2) omfattar 6 namnfrastyper för änkor:

Tabell 12. Namnfraser för änkor i lysnings- resp. vigselböcker för 1780 samt januari och februari 1798, 1828 resp. 1858.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	Summa
3c. t + FÖN + PA	1	–	–	–	1
3f. FÖN + PA + t	–	–	–	1	1
4a. t + FÖN + PA + TN	1	–	–	–	1
6c. t + FÖN + TN	2	2	1	–	5
6m. FÖN + FN + t	–	–	–	3	3
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	–	1	–	1
Summa	4	2	2	4	12

f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Vigselböcker för 1700-talet

De 4 par i vigselboken för Helsingfors år 1780 där bruden anges vara änka är: *forman Michael Silfwerberg med Mölnare Änkan Anna Thomæ dotter (3c. t + FÖN + PA)*, *Warfs. Timmerman And: Roman med Siömans Enkan Maria And:dr Antéen (4a. t + FÖN + PA + TN)*, *Tygwachtaren Samuel Hasselius med Borgare Änkan Johanna Jobb och Skomakare Mäst: Johan Hemberg med Änkan Maria Wikberg (6c. t + FÖN + TN)*⁶³. I vigselboken för år 1798 påträffas endast två dylika fall: *Repslag. Eric Joh. Röo*

⁶³ Det sistnämnda paret är vigd i januari 1781, men anges i vigselboken för 1780 (se avsnitt 2.1.2).

och Änkan Ulrica Danij och Drängen Mårten Bäck & Änkan Susanna Maria Sarström (6c. t + FÖN + TN).

Vigselböcker för 1800-talet

Förteckningen över ”Förelyste Brudpar i Helsingfors Stads-Församling under loppet af år 1828” omfattar 2 fall med änkor under januari- och februarimånaden: *F.d. Musikanten vid Finska Undervisnings Skarpskytte Bataillon Carl Fredr. Gahnström och Bergborrhare Enkan Christina Åstedt (6c. t + FÖN + TN)* samt *Police Uppsyningsm. Gabr. Lind och Pol. Uppsyningsmans Enkan Christina Widman född Remander (7a. t + FÖN + GN + fFN)*. Av de 4 änkorna i vigselboken för Helsingfors i januari och februari år 1858 står en utan tillnamn (3f. FÖN + PA + t): *Justina Jakobsdotter, Timmerm. Joh. Tauréns enka* (brud till *Karl Gustaf Engman, Sjöman, enkl.*). Resten benämns med sitt flicknamn (6m. FÖN + FN + t) såsom *Wilhelmina Åhl, Waktmäst. J. F. Öhmans enka* (brud till *Oskar Ulrik Timmgrén, Postiljon*).

4.1.10 Namnfraser för änkor i död- och begravningsböcker 1780–1888

Även om materialet ur död- och begravningsböckerna (se avsnitt 2.1.3) är rätt litet är variationen i namnfraserna förhållandevis stor och registreringen förefaller inte heller följa något system (se även avsnitten 4.1.3 och 4.1.6 ovan). Som av tabell 13 framgår består namnfraserna för änkor i död- och begravningsböckerna under perioden 1780–1888 av 40 belägg som fördelar sig på 11 namnfrastyper.

Tabell 13. Namnfraser för änkor i död- och begravningsböcker för 1780 samt januari och februari 1798, 1828, 1858 resp. 1888.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	1888	Summa
1a. t	8	1	–	–	–	9
2a. t + FÖN	–	1	–	–	–	1
3c. t + FÖN + PA	–	2	–	–	–	2
5a. t + TN	1	–	–	–	–	1
6c. t + FÖN + TN	–	–	3	1	–	4
6d. t + FÖN + FN	–	–	1	–	–	1
6s. FÖN + TN + t	–	–	–	4	–	4
7d. tt + FÖN + GN + fFN	–	–	1	–	–	1
10h. GN + FÖN + PA + t	–	–	–	–	1	1
11c. GN + fFN + FÖN + t	–	–	–	–	7	7
12e. GN + FÖN + t	–	–	–	–	9	9
Summa	9	4	5	5	17	40

f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Död- och begravningsböcker för 1700-talet

Den enda änka som i mitt material ur dödböckerna för 1700-talets Helsingfors bär tillnamn (**5a. t + TN**) är *fru Forselia*⁶⁴ år 1780. Att belägget ingår i fraserna *fru Forselias son Jacob* och *D_o piga Hedvig* tyder på att det är fråga om en änka. Annars torde ju fadern resp. mannen i huset ha benämnts i stället. Så gott som anonym blir däremot *En gl. änka ifr. Båkholm* som år 1780 dött sjuttio två år gammal. I två fall relateras änkan till dotterns familj, t.ex. *Siöman Lucténs Svärmod*. De övriga 5 namnfraserna för änkor år 1780 består enbart av titeln som omfattar den avlidne mannens namn, t.ex. *Hand: Isac Sunns Änkefru*. I januari och februari 1798 påträffas

⁶⁴ Jfr prästdöttrar med latiniserade tillnamn i vigselböckerna för 1700-talet i avsnitt 4.1.2.

sammanlagt 4 namnfraser för änkor. Utan eget namn (**1a. t**) framträder bara *Peruquemak. Rosenboms Änka*. Med titel + förnamn (**2a. t + FÖN**) benämns *Afledne Artilleristen Lohmans Enka Lena*, medan namnfrasen i 2 fall även omfattar patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**) som *Fiskar Änkan Hedvig Sam.dr.*

Död- och begravningsböcker för 1800-talet

I materialet ur dödboken för 1828 identifieras samtliga änkor redan med sitt eget namn, såsom *Tim. Enkan Christina Ekroth*. I ett fall där titeln även inkluderar mannens tillnamn kan man se att änkan burit sitt flicknamn (**6d. t + FÖN + FN**): *Skom. Mäst. Winbergs Ea Sara Sofia Kelin*. Flicknamn föregånget av ordet *född* (**7d. tt + FÖN + GN + fFN**) har antecknats endast för *Enkefru Stats Rådinn: Gustava Krook f. Fredensköld* med förmodligen adlig bakgrund.¹² Med titel + tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**) anges även de 2 änkor som framträder som mödrar till avlidna barn, såsom i frasen *Casseurs Enkan Wikbergs dotter Ulrika Henrika*. I 1858 års material bär alla de 5 änkorna förutom titel även både förnamn och tillnamn. Fyra av dem är av typen *Emilia Sofia Svendlin, Timmerm. enka* (**6s. FÖN + TN + t**), medan en av dem påträffas i formen *Formans enkan Charl. Nymalms oäkta barn* (**6c. t + FÖN + TN**). I dödböckerna för Helsingfors i januari och februari 1888 förekommer 17 änkor. Av dem bär 7 beteckningen *enka*, medan resten identifieras genom den avlidne mannens ställning eller yrke såsom *enkedoktorinna, smedenka* osv. Alla de 17 änkorna benämns med sitt giftasnamn, men för 7 av dem anges även flicknamnet föregånget av ordet *född* (**11c. GN + fFN + FÖN + t**). Några sociala eller språkliga grunder tycks ändå inte ligga bakom fördelningen. Här finns nämligen såväl *Virzén, f Forstén, Sofia Lovisa, enkedoktorinna* som *Mattila, f Ekoluoma, Stina, arb: enka*. I bara ett fall bär änkan patronymikon som mellannamn (**10h. GN + FÖN + PA + t**): *Rosvall, Anna Johansdr, timms enka*.

4.1.11 Namnfraser för änkor i flyttningsbetyg och flyttningslängder 1793–1929

Namnfraser för änkor förekommer i materialet ur Helsingfors flyttningsbetyg under perioden 1828–1929 (se avsnitt 2.1.4). Som av tabell 14 framgår börjar giftasnamnen vinna terräng 1828 men flicknamn föregånget av ordet *född* påträffas ännu i slutet av undersökningsperioden i denna källa.

Tabell 14. Namnfraser för änkor i Helsingfors flyttningsbetyg 1793–1802, 1828, 1858 och 1888 samt januari 1908 resp. 1909, januari 1928 resp. 1929 samt december 1929.

Typ av namnfras	1793– 1802	1828	1858	1888	1908– 1909	1928– 1929	Summa
2a. t + FÖN	–	–	–	2	–	–	2
3c. t + FÖN + PA	–	3	–	–	–	–	3
4a. t + FÖN + PA + TN	–	1	–	–	–	–	1
4f. t + FÖN + PA + GN	–	1	1	–	–	–	2
4g. t + FÖN + PA + FN	–	–	2	–	–	–	2
6c. t + FÖN + TN	–	2	–	8	1	–	11
6d. t + FÖN + FN	–	6	14	–	–	–	20
6g. t + FÖN + GN	–	2	1	12	3	–	18
6l. tt + FÖN + FN	–	2	1	–	–	–	3
6o. tt + FÖN + GN	–	–	1	–	–	–	1
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	2	9	–	–	–	11
7d. tt + FÖN + GN + fFN	–	–	3	–	–	–	3
7i. t + FÖN + fFN	–	–	1	–	–	–	1
7j. tt + FÖN + fFN	–	–	1	–	–	–	1
8a. t + FÖN + GN + FN	–	–	1	–	–	–	1
9a. PA + FÖN + t	–	–	–	1	1	–	2
10b. TN + FÖN + PA + t	–	–	–	1	–	–	1
10e. FN + FÖN + PA + t	–	–	–	1	–	–	1
10g. GN + fFN + FÖN + PA + t	–	–	–	1	–	–	1
10h. GN + FÖN + PA + t	–	–	–	4	–	3	7
10m. GN + FÖN + PA + fFN + t	–	–	–	–	–	3	3
10p. GN + FÖN + ME + t	–	–	–	–	–	1	1
11a. GN + fPA + FÖN + t	–	–	–	1	–	–	1
11c. GN + fFN + FÖN + t	–	–	–	25	5	1	31
11e. GN + FÖN + fFN + t	–	–	–	5	6	5	16

12b. TN + FÖN + t	–	–	–	9	15	1	25
12e. GN + FÖN + t	–	–	–	43	6	57	106
12f. GN + FÖN + tt	–	–	–	–	–	1	1
Summa	–	19	35	113	37	72	276

f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
ME	metronymikon
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Flyttningsbetyg 1828

Av de 19 änkor i Helsingfors flyttningsbetyg år 1828 bär 3 patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**), 8 flicknamn (**6d. t + FÖN + FN**, **6l. tt + FÖN + FN**), 2 giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* (**7a. t + FÖN + GN + fFN**) samt 3 giftasnamn (**4f. t + FÖN + PA + GN**, **6g. t + FÖN + GN**). Dessutom bär två änkor patronymikon och tillnamn (**4a. t + FÖN + PA + TN**, **4f. t + FÖN + PA + GN**). Formuleringar som *Murare Lärl. Silanders Enka Christina Ulrica Gran* (född 1785 i Uskela) eller *Afledne Assessor Julins Änka, Fru Albertina Carlbärg* (född 1765 i Uleåborg) anger tydligt vilket tillnamn som tillhör änkan. Däremot har jag varit tvungen att studera dop-, vigsel- och dödböcker för att kunna hävda att *f.d. Sadelm. Enk. Maria Henriksdr. Wilkman* (född 1793 i Hausjärvi), *Inspectors Enkan Lowisa Eklund* (född 1782 i Ingå) och *Kann Smed Enkan Helena Strömberg* sannolikt bär giftasnamn. I ytterligare 3 fall (**4a. t + FÖN + PA + TN**, **6c. t + FÖN + TN**) har spåren försvunnit och tillnamnets ursprung förblivit oklart.

Flyttningsbetyg 1858

Bland kvinnorna i Helsingfors flyttningsbetyg 1858 utgör änkor med sina 35 belägg den minsta gruppen. I benämningen av änkor förekommer här två mönster. I det ena benämns även den avlidne mannen, t.ex. *Afledne Skarpskytten Johan Fredr. Backmans Enka Ulrica Brenner* (född 1815 i Helsing). I det andra anges bara änkans titel och

namn, t.ex. *Enkan Stina Sofia Id född Dahl* (född 1826 i Nurmijärvi). Ofta ingår dock den avlidne mannens yrkesbeteckning i änkans titel som *Skarpskytte Enkan Augustina Finér* (född 1827 i Thusby). Högreståndskvinnor och förvärvsarbetande änkor kan få flera titlar, såsom *Enkefru Collegii Assessorskan Carolina Grenquist född von Burghausen* (född 1800) och *Tjenstepigan, Enkan Maria Lovisa Lax* (född 1822 i Mörskom).

Av de 35 änkor bär 17 flicknamn (**4g. t + FÖN + PA + FN**, **6d. t + FÖN + FN**, **6l. tt + FÖN + FN**), 12 giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* (**7a. t + FÖN + GN + fFN**, **7d. tt + FÖN + GN + fFN**) och 3 bara giftasnamn (**4f. t + FÖN + PA + GN**, **6g. t + FÖN + GN**, **6o. tt + FÖN + GN**). I ytterligare 2 fall är giftasnamnet underförstått (**7i. t + FÖN + fFN**, **7j. tt + FÖN + fFN**) och i ett fall anges förutom giftasnamnet även flicknamnet som alternativ (**8a. t + FÖN + GN + FN**): *Framlidne Referendarie Sekreteraren Theodor Langenskjölds enka Fru Gustava Magdalena, född Gripenberg* (född 1785 i Hauho) och *Afledne Timmermannen Fredrik Lindgréns Enka Anna Lowisa, född 1817 Helenius* (i Borgå) samt *Underofficiers Enkan Eva West l. Stendahl* (född 1811 i Asikkala). Patronymikon och tillnamn (**4f. t + FÖN + PA + GN**, **4g. t + FÖN + PA + FN**) bär 3 änkor.

Flyttningslängder 1888

Den näst största gruppen bland de till och från Helsingfors år 1888 in- och utflyttade kvinnorna utgör änkor, som är 113 till antalet. Av dem klassificeras 59 under titeln *enka*, 3 under den finska motsvarigheten *leski* och en under benämningen *leskirouva* (sv. 'änkefru'), medan resten bär även den avlidne mannens yrkesbeteckning, t.ex. *signalistenka*, *kapellans Eä*, *enkekaptenska*, *enkedoktorinna* osv.

Ungefär hälften av änkor antecknas med giftasnamn. Andelen kan dock vara ännu större eftersom det finns hela 18 fall där jag inte har kunnat få reda på om tillnamnet är giftasnamn eller flicknamn (**6c. t + FÖN + TN**, **10b. TN + FÖN + PA + t**, **12b. TN + FÖN + t**). Med säkerhet kan bara en kvinna med enbart flicknamnet (**10e. FN + FÖN + PA + t**) påträffas i denna grupp. Med både giftasnamn och flicknamn eller patronymikon föregånget av ordet *född* (**10g. GN + fFN + FÖN + PA + t**, **11a. GN + fPA + FÖN + t**, **11c. GN + fFN + FÖN + t**, **11e. GN + FÖN + fFN + t**) antecknas 32

änkor. Det förekommer även ett fall där änkan benämns med endast förnamn + patronymikon (**9a. PA + FÖN + t**): *Davidsdotter, Eva Lovisa sjöm Eq.* Det är möjligt att också maken hade saknat tillnamn, för enligt kommunionboken hette han *Otto Edvard Gustafsson*. Patronymikon som mellannamn (**10b. TN + FÖN + PA + t, 10e. FN + FÖN + PA + t, 10g. GN + fFN + FÖN + PA + t, 10h. GN + FÖN + PA + t**) bär sju änkor. Däremot förekommer inga metronymika.

Flyttningslängder för 1900-talet

Antalet änkor bland de till eller från Helsingfors i januari år 1908 resp. 1909 in- eller utflyttade personerna är 37. I denna kategori förefaller prästerna ha varit mera konsekventa i registreringen än för de ogifta och gifta kvinnorna under motsvarande tid (jfr ovan). Änkorna bär inte flera än en titel, och för majoriteten av dem anges endast ett tillnamn, antagligen då ett giftasnamn. Åtminstone i de 9 fall där personernas härkomst varit möjlig att kontrollera i kommunionboken bär änkan den avlidne mannens tillnamn (**6g. t + FÖN + GN, 12e. GN + FÖN + t**) som *Enkefru Olga Matilda Munsterhjelm* (utflyttade januari 1908), *handl. änkan Ellen Karolina Grotell* (utflyttade januari 1909) *Streng, Augusta Alexandra Kyrkoherde enka* (Nsv inflyttade januari 1908) och *Helander, Augusta Wilhelmina, enkerectorska* (Nsv inflyttade januari 1909).

Både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* (**11c. GN + fFN + FÖN + t, 11e. GN + FÖN + fFN + t**) bär 11 änkor. Detta benämningssätt förekommer endast i två församlingar och tycks inte ha några sociala grunder. Exempelvis påträffas det bland de till Helsingfors södra svenska församling inflyttade i januari 1909 såväl *Lindgren, Adolfina Elisabeth f: Fallenius enka, Axelson, Kristina Rosina f: Thulin sjökapt. Eq* som *Lindholm, Kristina Charlotta f: Sundholm arb. Eq.* Utan tillnamn (**9a. PA + FÖN + t**) framträder bara en änka i Helsingfors norra finska församling i januari 1908: *Kallentytär, Amanda, leski* (i sv. övers. *Kallesdotter, Amanda, änka*) (flb Ps inflyttade januari 1908). Patronymika eller metronymika och tillnamn har inte antecknats i dessa förteckningar under perioden 1908–1909.

I materialet för perioden 1928–1929 finns 72 änkor. Majoriteten av dem bär enbart giftasnamnet (**12e. GN + FÖN + t, 12f. GN + FÖN + tt**). Endast nio änkor har förutom giftasnamnet även försetts med flicknamnet föregånget av ordet *född* (eller finskans

omaa sukua) (**10m. GN + FÖN + PA + fFN + t, 11c. GN + fFN + FÖN + t, 11e. GN + FÖN + fFN + t**) som *Holmqvist, f: Lehtonen arb. änka* (Ssv inflyttade januari 1928). Patronymika eller metronymika och tillnamn (**10h. GN + FÖN + PA + t, 10m. GN + FÖN + PA + fFN + t, 10p. GN + FÖN + ME + t**) förekommer enbart i Helsingfors södra finska församling och Sörnäs finska församling (jfr gifta kvinnor ovan). I ett fall har med två titlar (**12f. GN + FÖN + tt**) angetts att timmermansänkan även arbetar som hushållerska: *Vuorio, Alma Kristina puusep. leski tal. hoit.* (Ss inflyttade december 1929). Även namnfraserna *von Koskull, Elna, friherrinna* (Nsv inflyttade januari 1929) och *Myllymaa, Aleksandra, työl.* (i övers. = arb.) (Ss inflyttade december 1929) har på basis av de uppgifter som framgår av kommunionboken kunnat placeras i denna kategori.

4.1.12 Namnfraser för frånskilda kvinnor i kyrkböcker 1780–1929

I hela materialet ur kyrkböckerna (se avsnitten 2.1.1–2.1.4) utgör namnfraser för frånskilda kvinnor sammanlagt bara 31. Av dem har 30 namnfraser påträffats i flyttnings- eller hinderlöshetsbetyg samt flyttningslängder och en i födelse- och dopböcker. Tabell 15 visar att frånskilda kvinnor överhuvudtaget är sällsynta fram till början av 1900-talet, medan deras antal mot slutet av undersökningsperioden ökar.

Tabell 15. Namnfraser för frånskilda kvinnor i materialet ur kyrkböcker i Helsingfors 1780–1929.

Typ av namnfras	1780	1793– 1802	1828	1858	1888	1908– 1909	1928– 1929	Summa
6c. t + FÖN + TN	–	–	–	–	1	–	–	1
6d. t + FÖN + FN	–	1	–	–	–	–	–	1
6g. t + FÖN + GN	–	1	–	–	–	–	–	1
6l. tt + FÖN + FN	–	–	1	–	–	–	–	1
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	1	–	–	–	–	–	1
10g. GN + fFN + FÖN + PA + t	–	–	–	–	1	–	–	1
11c. GN + fFN + FÖN + t	–	–	–	–	–	–	5	5
11f. FN + FÖN + gGN + t	–	–	–	–	–	–	1	1
12b. TN + FÖN + t	–	–	–	–	–	3	1	4
12d. FN + FÖN + t	–	–	–	–	1	–	4	5
12e. GN + FÖN + t	–	–	–	–	–	–	8	8
12g. FN + FÖN + tt	–	–	–	–	–	–	1	1
13a. FN + FÖN + GN + t	–	–	–	–	1	–	–	1
Summa	0	3	1	0	4	3	20	31

f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
g	”gift”
GN	giftasnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

I det kyrkliga Helsingforsmaterialet påträffas tre frånskilda kvinnor bland flyttnings- och hinderlöshetsbetygen under tioårsperioden 1793–1802. Med både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* (**7a. t + FÖN + GN + fFN**) benämns *hustru Christina Tingstedt, född Mellnius* (flb 1793), medan *hustru Maria Selander* (flb 1794) bär giftasnamn (**6g. t + FÖN + GN**) och *hustru Helena Sophia Åberg* (flb 1800) flicknamn (**6d. t + FÖN + FN**). I Helsingfors flyttningsbetyg 1828 förekommer *Coopv. Capitainen Johan Strömbergs lagligen skiljd Maka Fru Maria Lovisa Wigren*, som är född år 1800 i Åbo.

Det enda fallet i födelse- och dopböckerna, *frånskiljda gardishu Hilda Skott* (**6c. t + FÖN + TN**), är från 1888, medan de övriga 3 beläggen detta år är från flyttningslängder. Sitt flicknamn (**12d. FN + FÖN + t**, **13a. FN + FÖN + GN + t**) bär 2 av dem: *Ullner, Constance Maria, frånskiljd hu* och *Nord, Emilia Olivia, (Isaksson)*

frånsk:hu. I kommunionboken får man veta att *Constance Maria Ullner* är ”frånskiljd från sin man *fabrikdisponenten Gustaf Thodar Gullberg*” samt att *Isaksson*, som nämns inom parentes, är *Emilia Olivia Nords* tidigare giftasnamn. Där står det nämligen *Frånskiljd hu Emilia Isaksson, f. Nord*. Det tredje fallet är: *Löppönen, f. Kälviå, Wallborg Israelsdr, frånsk. hu*. Hon bär således såväl giftasnamn som flicknamn föregånget av *född* samt ytterligare patronymikon (**10g. GN + fFN + FÖN + PA + t**).

I det kyrkliga materialet för perioden 1908–1909 är de frånskilda kvinnorna fortfarande bara tre: *Vendelin, Amanda Josefina frånsk. arb. hu* (Nsv inflyttade januari 1908), *Ekström, Edla Erika, lagl. frånsk. hu* (Nsv inflyttade januari 1909) och *Enberg, Maria Wilhelmina, frånsk. hu* (Ssv inflyttade januari 1909). Men under perioden 1928–1929 har antalet frånskilda kvinnor ökat till tjugo. Bland dessa belägg förekommer både flicknamn och giftasnamn. Flicknamnen förefaller för det mesta vara återtagna efter skilsmässan (se avsnitt 3.2.4). Av kommunionboken framgår det till exempel att *Kumming, Olga Elisabeth, lagl. frånskild* (Nsv inflyttade januari 1929) efter att ha skilt sig från överläkaren *Murawieff* återtagit flicknamnet *Kumming*. Varken sitt flicknamn eller senaste giftasnamn bär däremot *Eriksson, Anna Josefina frånsk.* (Ssv inflyttade januari 1929) utan hennes tillnamn härstammar från ett tidigare äktenskap där mannen avlidit. Materialet omfattar även en handfull dylika namnfraser för frånskilda kvinnor där såväl giftasnamn som flicknamn föregånget av ordet *född* (eller det finska ordtrycket *omaa sukua*) ingår, t.ex. *Hörnström f: Stenman Lydia Amanda frånsk.* (Ssv utflyttade januari 1928).

4.2 Kvinnors personliga namnbruk

4.2.1 Variation i namnfraser för änkor i bouppteckningar 1780–1928

Av tabell 16 framgår hur de efterlevande änkorna själva skriver sig eller låter skriva sig samt vilka andra namnfraser som används för dem i de inledande texterna eller ingresserna (se avsnitt 2.1.5) till bouppteckningar i Helsingfors under perioden

1780–1928. Underskrifterna är markerade med fetare stil, de övriga namnfraserna med vanlig stil.⁶⁵

Tabell 16. Efterlevande änkors underskrifter och övriga namnfraser i bouppteckningar i Helsingfors 1780–1928.

Typ av namnfras	1780	1798	1828	1858	1888	1908	1928	Summa
3a. FÖN + PA	5	–	–	–	–	–	–	5
3c. t + FÖN + PA	5	–	–	–	–	–	–	5
4f. t + FÖN + PA + GN	1	–	–	–	–	–	–	1
6e. FÖN + FN	1	1	–	–	–	–	–	2
6d. t + FÖN + FN	1	–	–	–	–	–	–	1
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	1	–	–	–	–	–	1
6f. FÖN + GN	1	8	2	3	10	7	19	50
3c. t + FÖN + PA	1	–	–	–	–	–	–	1
5d. t + GN	–	1	–	–	3	2	5	11
6d. t + FÖN + FN	–	2	1	–	–	–	–	3
6g. t + FÖN + GN	–	1	1	3	9	3	13	30
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	4	–	–	1	4	13	22
7c. t + FÖN + GN + fPA	–	1	–	–	–	–	–	1
7i. t + FÖN + fFN	–	–	–	–	1	–	–	1
6g. t + FÖN + GN	–	–	–	–	1	–	–	1
6g. t + FÖN + GN	–	–	–	–	1	–	–	1
6u. FÖN + GN + t	–	–	–	–	–	–	2	2
6g. t + FÖN + GN	–	–	–	–	–	–	1	1
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	–	–	–	–	–	1	1
7f. FÖN + GN + fFN	–	–	–	–	–	–	2	2
2a. t + FÖN	–	–	–	–	–	–	1	1
6g. t + FÖN + GN	–	–	–	–	–	–	1	1
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	–	–	–	–	–	1	1
Underskrifter	7	9	2	3	11	7	23	62
Övriga namnfraser	8	10	2	3	15	9	36	83
Summa	15	19	4	6	26	16	59	145

f ”född”
 FN flicknamn
 FÖN förnamn
 GN giftasnamn
 PA patronymikon
 t titel

⁶⁵ Material ur bouppteckningar i Helsingfors har tidigare analyserats i en pilotundersökning (Nakari 2009).

Namnfraser för efterlevande änkor i slutet av 1700-talet

Av de sju änkor år 1780, för vilka underskrifter i bouppteckningar påträffas, skriver sig fem fortfarande med förnamn och patronymikon (**3a. FÖN + PA**). Fyra av dem, dvs. änkan efter *Sjötullbesökaren Petter Johan Lallerus*, *Mjölnaren Johan Korckman*, *Borgaren Jacob Mandelin* resp. *Borgaren och Slacktaren Simon Lönberg*, bär inte heller något tillnamn (**3c. t + FÖN + PA**) i ingressen. För den femte, änkan efter *Brandvachts Karlen Johan Krook*, används däremot även en namnfras som omfattar giftasnamnet (**4f. t + FÖN + PA + GN**), nämligen *Brandvachts Enkan Christina Pehrdotter Krook*. Den enda som förefaller ha ett helt etablerat tillnamn (**6e. FÖN + FN**) är änkan efter *tobaksrullaren Jacob Magnus Berglund*. Hon skriver sig *Anna Rosenbohm*. Också i ingressen omnämns hon utan patronymikon (**6d. t + FÖN + FN**), dvs. med namnfrasen *Encka Anna Rosenbohm*. Med giftasnamn (**6f. FÖN + GN**) skriver sig endast *Brita Degerman*, änkan efter *Fiskaren Hindric Degerman*. I ingressen benämns hon dock utan tillnamn (**3c. t + FÖN + PA**) som *Encka Brita Hindrichs dotter*.

I bouppteckningarna år 1798 skriver sig ingen av de nio änkor längre med patronymikon. Den enda som anger sitt flicknamn (**6e. FÖN + FN**) är *Margareta Berg*, änkan efter *borgaren Henric Lindström*. I ingressen får hon däremot heta *Encka Margareta Lindström född Berg*. För de övriga åtta änkor är det vanligt att de själva anger bara förnamn och giftasnamn (**6f. FÖN + GN**), men får i texten ovanför ytterligare bära sitt flicknamn föregånget av ordet *född* (**7a. t + FÖN + GN + fFN**), såsom en borgaränka som skriver sig *Chatarina Parolin* men identifieras i ingressen som *hustru Catharina Parolin född Tillman*. En sjöformansänka förefaller ha saknat tillnamn som ogift, eftersom hon identifieras som *Encka Maria Lönbeck född Johansdotter*. Två av änkor omtalas med namnfraser där bara flicknamnet ingår (**6d. t + FÖN + FN**) även om de själva använder giftasnamn (**6f. FÖN + GN**). Änkan efter viceborgmästaren och ordföranden i Kämnersrätten Sticheus skriver sig *P: C: Stichea*, men omtalas som *Enckefru Patientia Christiana Ignatia*. En borgaränka som skriver sig *M: C: Orädder* identifieras med sitt flicknamn som *Encka Maria Christina Stubbe*, men benämns även med titel och giftasnamn som *Enckan Orädder*. I endast ett fall överensstämmer tillnamnet i ingressen helt med underskriften. Det gäller en

timmermansänka som skriver sig *Maria Sarström* och som i texten ovanför identifieras enbart som *hustru Maria Sarström*.

Namnfraser för efterlevande änkor på 1800-talet

I mitt material ur bouppteckningar från 1800-talet använder samtliga änkor giftasnamn (**6f. FÖN + GN**, **6g. t + FÖN + GN**) och vanligtvis omtalas de också med detta tillnamn. Det enda fallet där underskriften helt avviker från namnfrasen i ingressen förekommer år 1828 i en bouppteckning efter *Sjömannen Carl Jacob Grönqvist*. Hustrun undertecknar sig som *Helena Grönqvist*, men står i ingressen som *Enkan Lena Rask*. De två änkor som år 1888 i ingressen får bära sitt flicknamn föregånget av ordet *född* (**7a. t + FÖN + GN + fFN**, **7i. t + FÖN + fFN**) förekommer i bouppteckningen efter *Byggmästaren Fredrik Brandt*. Den ena är den avlidnes *hustru Maria Margareta Brandt, född Wahlstén*, den andra hans avlidne broders *hustru Augusta Adolfina, född Bollström*. Samma år undertecknar sig en arbetskarlsänka som *Hulda Maria Lahin* och i texten syftas hon på som *enkan Lahin*. En enklare namnfras som enbart består av titel och giftasnamn (**5d. t + GN**) kan även påträffas om en fullständigare namnfras föregår i samma dokument. Exempelvis står änkan till *Revisorn Viktor Immanuel Smedberg* i ingressen som *hustru Augusta Sofia Smedberg*, men senare i texten konstateras *enkefru Smedberg* personligen vara närvarande i förrättningen. Den enda som i mitt material från 1800-talet anger titeln i samband med underskriften är *Enkan Maria G Henriksson* i en bouppteckning efter *förre Underofficeraren Henrik Henriksson* år 1888.

Namnfraser för efterlevande änkor i början av 1900-talet

I materialet för år 1908 förekommer sju änkor som bouppgivare och de skriver sig alla med förnamn och giftasnamn (**6f. FÖN + GN**). I fyra fall ingår ändå flicknamn föregånget av ordet *född* (eller de finska orden *omaa sukua*) (**7a. t + FÖN + GN + fFN**) i den namnfras som anges i ingressen. Två gånger påträffas även en namnfras med enbart titel och giftasnamn (**5d. t + GN**). Till exempel undertecknar sig dottern till *enkefru Anna Lovisa Blomqvist* som *Anna A. Malmberg*, men identifieras i ingressen

som *enkekaptenskan Anna Alexandra Malmberg, född Blomqvist*. När hon benämns andra gången i texten lyder namnfrasen *enkekaptenskan Malmberg*.

År 1928 anger två änkor förutom sitt giftasnamn även flicknamn (**7f. FÖN + GN + fFN**): *Julia Säde o. s. Laine* och *Johanna Maria Kemppainen o.s. Aloppeus*. I två fall ingår titeln i underskriften (**6u. FÖN + GN + t**) såsom i en bouppteckning efter en gårdskarll där änkan undertecknar sig som *Adèle Helling Brutus Martialis Hellingin leski* (i övers. = ”änkan till Brutus Martialis Helling”). De övriga nitton änkorna skriver sig med enbart förnamn och giftasnamn (**6f. FÖN + GN**). De flesta, dvs. tretton av dem får emellertid i ingressen även bära sitt flicknamn (**6g. t + FÖN + GN**) såsom änkan efter kontrollören *Karl Ivar Löfgren* som identifieras med namnfrasen *hustrun Amanda Ulrika Löfgren, född Samuelsson*. I 1928 års material benämns fem änkor ytterligare med en kortare namnfras bestående av titel och giftasnamn (**5d. t + GN**), t.ex. *Fru Lomakowsky* och *enkefru Nyström*.

4.2.2 Hur kvinnor tecknar sina namn i näringsanmälningar 1880–1908

I näringsanmälningarna 1880–1908 (se avsnitt 2.1.6) är namnfraserna hämtade ur dokument undertecknade av såväl ogifta, gifta och frånskilda kvinnor som änkor. För de gifta kvinnornas del handlar det vanligtvis om att bidra till familjens försörjning med en rätt anspråkslös verksamhet. Många vill, i likhet med en vaktmästarehustru, ”idka handel i öppen bod med hufvudsakligast landtmannaprodukter” (ngm 1880) och till exempel en timmermanshustru ansöker om att få ”drifva en mindre handelsrörelse, afsedd förnämligast för den arbetande klassens behof” (ngm 1880). Änkorna kan däremot bli större företagare, eftersom de ofta kommer att ansvara för den avlidne mannens firma. Så här skriver en änka i oktober 1888 (ngm oktober 1888):

Härmedelst får anmäla att jag i mitt namn fortsätter med det af min, den 18. September 1888, härstädes aflidne man, med legda arbetare utöfvade trädgårdsmästareyrke jemte handel med alster deraf.

Men änkorna har även egna affärsidéer, såsom en poliskonstapelsänka som vill ”inrätta en tvättinrättning” (ngm 1880), eller en sysslomansänka som ansöker om att få ”idka handel med in- och utländska mode artiklar” (ngm 1880). Flera ogifta kvinnor strävar också efter att komma in i modebranschen genom att exempelvis ”förfärdiga och

försälja fruntimmersklädningar, hattar och dylikt” (ngm 1880) eller ”idka handel med hvarjehanda sytilbehör, inhemska tyger och knappar samt annat småkram”(ngm 1880).

4.2.2.1 Ogifta kvinnor

För ogifta kvinnor uppvisar materialet ur näringsanmälningarna 6 namnfrastyper och sammanlagt 108 belägg (se tabell 17). Så gott som alla ogifta kvinnor skriver sig med tillnamn men patronymikon förekommer 5 gånger och något behov av tillnamn uppvisar åtminstone inte *Aurora Amanda Andersdotter Jungfru* (ngm 1880), när hon år 1880 under ”firma A. A. Andersdotter” vill ”uti öppen bod idka handel med alla slags lofgifna varor”.

Knappt hälften av de ogifta kvinnorna 1880 resp.1888 anger sin titel, medan denna sed i januari 1908 nästan helt försvunnit. Bland titlarna påträffas yrkesbeteckningar som *tjensteflicka*, *tjenstejungfru*, *hushållerska*, *köksa* och *sömmerska* samt sådana beteckningar som relaterar till fadern som *klockringaredotter* och *polisupplyningsmannadotter*. År 1888 förefaller beteckningen *jungfru* ha slagit igenom i dessa kretsar, för den används av tolv av de tjugoen ogifta kvinnorna som överhuvudtaget har titel. Åtta år tidigare var antalet ”jungfrur” endast tre. Med två titlar hävdar sig år 1888 *Marie Henriksson Handlandedotter*, *Sömmerska* (ngm januari 1888) och *Wilhelmina Lindberg Jungfru, medlem af Helsingfors kommun* (ngm oktober 1888). Den sistnämnda vill ”genom legda drängar med två hästar och under två skilda nummer betjena allmänheten med formanskörslor i denna stad”.

Tabell 17. Namnfraser för ogifta kvinnor i näringsanmälningar för 1880, 1888 och januari 1908.

Typ av namnfras	1880	1888	1908	Summa
3a. FÖN + PA	–	–	1	1
3f. FÖN + PA + t	1	3	–	4
6c. t + FÖN + TN	2	–	–	2
6h. FÖN + TN	23	25	17	65
6s. FÖN + TN + t	15	16	3	34
6t. FÖN + TN + tt	–	2	–	2
Summa	41	46	21	108

FÖN	förnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

4.2.2.2 Giftnamn

Det totala antalet belägg på giftnamn i materialet ur näringsanmälningarna är 70 (se tabell 18). Hela 61 av dessa hustrur skriver sig eller låter skriva sig med sitt giftnamn (6f. FÖN + GN, 6g. t + FÖN + GN, 6u. FÖN + GN + t). Däremot bär endast två hustrur en namnfras bestående av både giftnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* (7k. FÖN + GN + fFN + t). Den ena är *Emilia Charlotta Lönnqvist född Fagerlund waktmästarehustru* (ngm 1880) som 1880 ansöker om tillstånd att få "idka handel i öppen bod med hufvudsakligast landtmannaprodukter", den andra *Anna Karolina Suni föd Randell Arbetskars hustru* (ngm maj 1888) som 1888 undertecknat sin ansökan. I tre fall år 1880, två fall år 1888 och två fall i januari 1908 saknas bilagor med makens tillåtelse jämte underteckning och därför går det inte att avgöra om det tillnamn kvinnan bär är hennes flicknamn eller giftnamn (6h. FÖN + TN, 6s. FÖN + TN + t).

I både 1880 och 1888 års material omfattar de flesta namnfraserna för giftnamn även titeln, medan av de nitton namnfraserna för giftnamn i januari 1908 ingår titeln endast i 5 fall. Samtliga titlar för giftnamn i detta material innehåller mannens yrkesbeteckning, såsom *byggmästarehustru*, *handlandehustru*, *maskinisthustru* och *timmermanshustru*.

Tabell 18. Namnfraser för giftnamn i näringsanmälningar för 1880, 1888 och januari 1908.

Typ av namnfras	1880	1888	1908	Summa
6f. FÖN + GN	5	11	13	29
6g. t + FÖN + GN	2	–	–	2
6h. FÖN + TN	1	–	1	2
6s. FÖN + TN + t	2	2	1	5
6u. FÖN + GN + t	7	18	5	30
7k. FÖN + GN + fFN + t	1	1	–	2
Summa	18	32	20	70

f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
t	titel
TN	tillnamn

4.2.2.3 Änkor

De 60 beläggen på änkor i materialet ur näringsanmälningarna fördelar sig över 7 namnfrastyper (se tabell 19). I en stor del av fallen förblir det oklart om det tillnamn dessa änkor bär är deras flicknamn eller giftasnamn (**4h. FÖN + PA + TN + t, 6s. FÖN + TN + t**). Den avlidne mannens namn framgår ju nödvändigtvis inte i de bifogade intygen. I vissa fall kan formuleringen i själva ansökan emellertid ge besked om såväl civilstånd som tillnamnets art. Exempelvis meddelar *Maria Antipin* (ngm juni 1888) att hon vill fortsätta med ”viktualiehandel” under sin ”aflidne mans firma: Wasili Antipin”.

Ingen av änkorna kan påvisas bära flicknamn, men patronymikon förekommer två gånger. År 1880 uppträder *Hedvig Lovisa Paischeff född Isaksdotter Handelsbokhållareenka* (ngm 1880) och år 1888 *Anna, Isaksdotter, Kronqvist Timmermansenka* (ngm juli 1888). Sin titel anger största delen av änkorna 1880 resp. 1888 och hälften av änkorna i januari 1908. I regel är titlarna av typen *kontoristenka, sjökaptensenka* osv. Med två titlar framhäver sin ställning år 1880 *Alida Sofia Lindroos Enka och Gårdsegarinna* (ngm 1880). År 1888 påträffas det enda fallet där även den avlidne mannens namn ingår i titeln: *Eudoxia Matrosoff Enka efter Trädgårdsmästaren Ivan Matrosoff* (ngm oktober 1888).

Tabell 19. Namnfraser för änkor i näringsanmälningar för 1880, 1888 och januari 1908.

Typ av namnfras	1880	1888	1908	Summa
4h. FÖN + PA + TN + t	–	1	–	1
6f. FÖN + GN	3	2	2	7
6h. FÖN + TN	1	2	6	9
6s. FÖN + TN + t	15	4	5	24
6u. FÖN + GN + t	2	13	2	17
6v. FÖN + GN + tt	1	–	–	1
7l. FÖN + GN + fPA + t	1	–	–	1
Summa	23	22	15	60

f	”född”
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

4.2.2.4 Frånskilda kvinnor

Namnfrastyperna för de frånskilda kvinnorna i materialet ur näringsanmälningarna 1880–1908 är endast 2 (se tabell 20). Båda upptas i handlingar från 1880. Sitt flicknamn (**6m. FÖN + FN + t**) bär *Eva Kristina Adler Frånskild Handlandehustru* (ngm 1880), medan *Walborg Löppönen Kringelbagerska* (ngm 1880) fortfarande använder sitt giftasnamn (**6u. FÖN + GN + t**).

Tabell 20. Namnfraser för frånskilda kvinnor i näringsanmälningar.

Typ av namnfras	1880	1888	1908	Summa
6m. FÖN + FN + t	1	–	–	1
6u. FÖN + GN + t	1	1	–	2
Summa	2	1	–	3

FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
t	titel

Att den sistnämnda kvinnan, som vill ”baka och till salu hålla s.k. Wiborgska kringlor”, är frånskild och bär giftasnamn får man fram egentligen först när hon på nytt dyker upp i 1888 års material under namnfrasen *Walborg Löppönen Leipuri* (sv. ’Bagare’) (ngm december 1888). Då visar ämbetsbetyget att hon skilt sig från *sjöfaranden Mikko Löppönen*. Skilsmässan har sannolikt varit i kraft redan 1880. År 1878 står det nämligen i Finlands Allmänna Tidning (16.4.1878) att ”Sjömannen Michel Löppönens hustru Walborg Löppönen, född Kelwiö, har hos Rådstufwurätten anmält att hennes bemälde man öfvergifwit henne utan att derefter infinna sig till sammanlefnad med henne ---”

samt att om han efter att ha blivit efterlyst inte kommer tillbaka inom ett år blir äktenskapet upplöst.

Hennes liv liknade i många avseenden det av en änka och så förefaller hon också själv ha uppfattat situationen. År 1883 annonserar hon i *Helsingfors Dagblad* (HD 4.11.1883) på följande sätt:

Härmed får jag underrätta ärade allmänheten, att jag har flyttat mitt bageri ifrån Grönqvists gård till Alexandersgatan n: o 11, Ekroos' gård, i hvilket dagligen förfärdigas äkta Wiborgska kringlor, samt beställningar af kransar emottages med tacksamhet.
Valborg Löppönen, Enka.

Genom en annons i *Helsingfors Dagblad* 1884 (HD 31.3.1884) ger hon en bild av en självständig kvinna som kan fatta beslut och resa utomlands för att få nya erfarenheter:

Härmed tillkännagifves att mitt kringelbageri kommer att förestås av fröken Ida Dahlberg, under den tid jag är rest till Londoner expositionen. Helsingfors d. 28 mars.
Walborg Löppönen.

Att hon på nytt lämnat in en näringsanmälan 1888 förklaras med uppgifterna i en annons i *Helsingfors Dagblad* (HD 28.9.1887):

Härmed får jag underrätta en ärad allmänhet, att jag återvändt hem från mina mångåriga resor och tillverkar sjelf mina bakverk samt hoppas tillfredsställa allmänheten enligt gammal vana.

4.3 Sammanfattning

I samtliga kyrkliga källor i mitt arbete registreras ogifta kvinnor med tillnamn redan i slutet av 1700-talet. Men patronymika i stället för tillnamn förekommer också, av vilka de senaste 3 fallen är belagda i flyttningslängderna 1908–1909. Det påfallande stora antalet patronymika (eller metronymika) som mellannamn i flyttningslängderna från och med 1888 ända till slutet av undersökningsperioden kan bero på den rurala traditionen hos skrivarna i inflyttarnas hemkommun.⁶⁶

När det gäller namnfraser för gifta kvinnor i de kyrkliga källorna är registreringen mest konsekvent i födelse- och dopböckerna där flicknamn i regel antecknas ända till slutet av undersökningsperioden. Flyttningsbetygen däremot uppvisar flera namnfrastyper i benämningen av den gifta kvinnan. Hon kan förutom förnamn bära antingen patronymikon, flicknamn, giftasnamn eller giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född*. De flesta änkorna i mitt material ur kyrkböckerna bär tillnamn, medan namnfraserna med patronymikon i stället för tillnamn är få. Flicknamn

⁶⁶ Se Blomqvist 1988:117.

föregånget av ordet *född* påträffas första gången 1798 i födelse- och dopboken. Så gott som alla, dvs. 30 av 31, frånskilda kvinnor i materialet påträffas i flyttningslängderna och deras antal ökar mot slutet av undersökningsperioden. De 20 namnfraserna för frånskilda kvinnor i materialet från 1928–1929 uppvisar 6 olika namnfrastyper.

Bland de officiella källorna är både bouppteckningar och näringsanmälningar ett värdefullt material för namnforskare i och med att dokumenten även innehåller sakägarnas autografer och visar hur dessa personer velat heta i skrift. Genom att jämföra bouppgivarnas underskrifter med namnfraserna i ingresserna kan också viss information om skillnaderna mellan det inofficiella och officiella namnbruket hämtas. Av namnteckningar i näringsanmälningarna framgår i sin tur om makarna skriver sig med ett gemensamt tillnamn.

I sitt material ur bouppteckningar från Norra Älvdals nedre tingslag under perioden 1737–1799 har Katharina Leibring (2005:213) varken i underskrifter eller i ingresser påträffat någon kvinnlig bouppgivare som bär giftasnamn. I mitt material ur bouppteckningar från Helsingfors förekommer däremot hela 8 giftasnamn bland 34 änkor redan i slutet av 1700-talet (se tabell 16). År 1780 är det visserligen bara en änka som anger giftasnamnet, medan flertalet fortfarande skriver sig med förnamn och patronymikon, men år 1798 undertecknar sig de flesta, dvs. åtta av nio änkor med giftasnamn.

I ingressernas namnfraser ingår därtill ofta flicknamnet föregånget av ordet *född* (jämfte de finska motsvarigheterna) ända fram till slutet av undersökningsperioden. Här kan någon social variation inte spåras utan det förefaller snarare vara ett sätt att så fullständigt som möjligt identifiera personen i en officiell handling. Ifall änkan omtalas flera gånger i samma dokument förekommer även kortare namnfraser som enbart består av titel och giftasnamn. Detta motsvarar det privata namnbruket för högreståndskvinnor i dagbokstexter. Exempelvis använder Jacobina Charlotta Munsterhjelm detta benämningssätt för gifta kvinnor och änkor i sina dagböcker kring sekelskiftet 1800 (se avsnitt 5.3.1 nedan). Hur änkorna i Munsterhjelmns omgivning, dvs. *Moster Aminoff*, *Fru Keplera*, *Fru Lindström* och *Fru Ekmark*, själva undertecknade sig vet man dock inte.

I näringsanmälningarna under perioden 1880–1908 skriver sig majoriteten av kvinnorna med tillnamn. Undantag utgör tre fall där ogifta kvinnor i stället för tillnamn fortfarande bär patronymikon. Hos de gifta kvinnorna har giftasnamnen etablerat sig

och något större behov av att framhäva sin härkomst påträffas inte i dessa huvudsakligen småborgerliga kretsar. Förutom sitt giftasnamn anger bara en "vaktmästarehustru" och en "arbetskarlshustru" sitt flicknamn samt en "handelsbokhållareänka" sitt patronymikon föregånget av ordet *född*. I detta sammanhang saknas tyvärr material som skulle möjliggöra jämförelsen med bruket i högre kretsar. Av de två frånskilda kvinnorna som påträffas i näringsanmälningarna 1880–1908 bär den ena flicknamn och den andra giftasnamn.

5 ANALYS AV JÄMFÖRELSEMATERIALET

Eftersom namnfraserna för kvinnor i officiella dokument under perioden 1780–1930 är beroende dels av skrivtraditionen och källans art, dels av kvinnans civilstånd och sociala ställning (jfr avsnitt 1.4), har jag hämtat jämförelsematerial ur tre olika källor av mera inofficiell art, nämligen familjeannonser i tidningar, gravstenar och dagböcker (se avsnitt 2.2) i syfte att belysa hur kvinnor benämns i dokument med anknytning till familjen eller enskilda personer. Annonser och gravskrifter är visserligen avsedda för allmänheten, men personen själv eller de anhöriga har – kan man anta – fått bestämma om den tryckta resp. inristade namnfrasens form och innehåll, om än konvensen ställde vissa krav. Dagbokstexter är däremot privata anteckningar och torde således uppvisa hur personer verkligen omtalades i dagboksförfattarnas omgivning.

Det är dock inte helt uteslutet att dagböcker kontrollästes som skrivövningar. Enligt Kirsi Vainio-Korhonen (2008:50) gällde detta åtminstone brevskrivning i adelsfamiljen Creutz på 1700-talet. I inledningen till Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker (JCM:10), ur vilket jag hämtat material, frågar sig Bo Lönnqvist om den 14-åriga skribenten eventuellt använt dagboken som stöd för det som hon skulle skriva i breven till väninnan Ottiliana Adlercreutz. Å andra sidan nämner både Lönnqvist (JMC:21) och Vainio-Korhonen (2008:49) att Jacobina Charlotta Munsterhjelm's text är full av grova skrivfel, vilket, enligt min mening, talar för autenticitet.

5.1 Namnfraser för kvinnor i familjeannonser 1829–1888 enligt civilstånd

Mitt material ur familjeannonser, som totalt omfattar 213 belägg, är från perioden 1829–1888 och excerperat ur två dagstidningar, *Helsingfors Tidningar* (HT) och *Helsingfors Dagblad* (HD) (se avsnitt 2.2.1). Som väntat (se avsnitt 1.4) är familjeannonserna få år 1829 eftersom annonseringen då ännu inte hörde hemma bland vanligt folk. De flesta förekommer under rubrikerna ”Döde i Helsingfors”, ”Döde i Landsorten”, ”Wigde i Landsorten” osv. Under hela året 1829 är antalet belägg på namnfraser för kvinnor i HT sammanlagt 14. I januari månad 1866 förekommer familjeannonser om såväl döda, vigda som födda personer i HT. De anges under rubriken ”Officiella och Legala notiser”. Beläggen på namnfraser för kvinnor i dem är 42. I HD påträffas i december 1888 motsvarande information under rubrikerna ”Döde”,

”Födde”, ”Förlofvade” och ”Trolöfvade”. Varje vecka publiceras ytterligare kolumnerna ”Aflidne, förelyste och vigde i Helsingfors svensk-finska ev. lutherska församling under senast förflutna vecka” och den 31 december ”Inhemsk dödslista för år 1888”. Den sistnämnda rubriken förklaras i tidningen på följande sätt: ”Efter sedvanligt bruk anteckna vi här på årets sista dag de viktigaste dödsfall, som timat under årets lopp”. I en sådan lista bildar kvinnorna en klar minoritet. Materialet ur HD består av 157 belägg.

5.1.1 Namnfraser för ogifta kvinnor i familjeannonser 1829–1888

De olika namnfrastyperna för ogifta kvinnor som förekommer i familjeannonserna i *Helsingfors Tidningar* (HT) åren 1829 och 1866 samt i *Helsingfors Dagblad* (HD) år 1888 presenteras i Tabell 21.

Tabell 21. Namnfraser för ogifta kvinnor i familjeannonser i HT 1829 och 1866 samt HD 1888.

Typ av namnfras	1829 HT	1866 HT	1888 HD	Summa
3a. FÖN + PA	–	–	2	2
3c. t + FÖN + PA	–	3	3	6
4a. t + FÖN + PA + TN	–	–	2	2
6c. t + FÖN + TN	1	27	45	73
6h. FÖN + TN	–	–	37	37
6i. tt + FÖN + TN	–	2	1	3
6j. t + FÖN + TN + t	3	–	–	3
Summa	4	32	90	126

FÖN förnamn
 PA patronymikon
 t titel
 TN tillnamn

I materialet ur HT år 1829 förekommer fyra belägg på ogifta kvinnor, två ”fröknar” och två ”mademoiseller”. En namnfras med strukturen titel + förnamn + tillnamn (6c. t + FÖN + TN) gäller *Mademoiselle Carolina Amalia Alruz* som omnämns den 22 augusti under rubriken ”Död i Landsorten”. I de övriga tre fallen preciseras kvinnans sociala ställning ytterligare med en efterställd titel (6j. t + FÖN + TN + t) genom att även

föräldrarna nämns i namnfrasen. Under rubriken ”Wigde i Landsorten” framträder *Mademoiselle Carolina Gustafwa Kurtén, Dotter till Commissions-Landtmätaren Carl Kurtén och dess kära maka Wendla Catharina Wetter* (HT 3.1.1829) och *Fröken Wilhelmina Henrietta Ugglå, dotter till framlidne Öfwersten och Riddaren Gustaf Ugglå och dess jemväl aflidna Maka, Maria Elisabeth Dalin* (HT 3.10.1829). Under rubriken ”Död i Landsorten” står namnfrasen *Fröken Wilhelmina Charlotta, dotter till Tullförwaltaren Pehr Hågström och dess afl. kära maka Brita Olonius* (HT 23.12.1829). I 1829 års tidningsmaterial kan skillnaden mellan adelns och borgerskapets titelbruk för ogifta kvinnor således fortfarande i någon mån iakttas (se avsnitt 3.2.1).

År 1866 är variationen i namnfraserna inte stor för de ogifta kvinnornas del. Av de 32 ogifta kvinnorna bär 27 titel + förnamn + tillnamn (**6c. t + FÖN + TN**). Med två titlar (**6i. tt + FÖN + TN**) framträder *arbetskarlsdottern jungfru*

Maria Sofia Henriksson och timmermansdottren jungfru Fredrika Wilhelmina Roman (HT 4.1.1866). Utan tillnamn, enbart med titel + förnamn + patronymikon (**3c. t + FÖN + PA**) påträffas *tjenstefl. Almina Andersdotter, tjenstefl. Eva Lisa Eriksson och tjenstefl. Amanda Henriksson* (HT 4.1.1866). Däremot är flera sociala skikt representerade bland de ogifta kvinnorna i januari 1866. Beteckningarna *mademoiselle, demoiselle* och *mamsell* har ett belägg var, likaså *fröken*. ”Pigorna” är bara tre, medan tio av de trettiofyra ogifta kvinnorna bär beteckningen *tjenstefl. jungfru*. Därtill kommer *jungfru* med fyra, *tjensteflicka* med tre, *hushållerska* med tre och *sömmerska* med ett belägg. Ett oanständigt fruntimmer ingår i detta material: den avlidna *besiktningsskvinnan*⁶⁷ *Wilhelmina Gustawa Lindfors* (HT 30.1.1866). Fem av de ogifta kvinnorna relateras till fadern som *inspektorsdottren Olivia Rosenström* (HT 4.1.1866), *gårdsegaredottren Edla Sofia Winberg* (HT 9.1.1866) och *hyrkusdottren Maria Magdalena Marttila* (HT 23.1.1866).

I materialet ur HD i december 1888 förekommer de flesta beläggen på titlar för ogifta kvinnor i förteckningar över ”Aflidne, förelyste och vigde i Helsingfors svensk-finska ev. lutherska församling under senast förflutna vecka”. Det är bara *Fröken Emelie Hipping* (HD 6.12.1888) och *Fröken Laura Emilie Nervander* (HD 20.12.1888) som försetts med titel i dödsnotiser, medan civilståndet anges för ett avsevärt större antal hustrur och änkor. Därför kan man anta att de nio belägg på namnfraser för avlidna

⁶⁷ I SAOB (1904:B 1421) definieras beteckningen *besiktningsskvinna* som ”(prostituerad) kvinna som är besiktningsskyldig”.

kvinnor bestående endast av förnamn + tillnamn tillhör ogifta kvinnor. Den 20 december framträder t.ex. *Henriette Fredrique Nordensvan* utan titel i en dödsnotis, medan hon den 27 december anges i församlingens förteckning över "Aflidne" med namnfrasen *fröken Henriette Fredrika Angelika Nordensvahn*. I två dödsannonser i materialet har släktskapsbeteckningen "Syskonen" satts ut som närmast sörjande och namnfrasen för den avlidna omfattar då även titeln: *Vår älskade syster Jeanette Sumelius* (HD 14.12.1888) och *Fröken Louise Natalia Fabritius* (HD 18.12.1888). På "Inhemska dödslista för år 1888" i årets sista nummer noteras titlarna. De fem ogifta kvinnorna på listan är den ovan nämnda *Fröken Laura Nervander* som ytterligare förklaras vara "syster till den bekante professor Nervander", *Stiftsfröken Fanny Catharina Segerstråle*, *Bokhandelsföreståndarinnan, fr. A. Nordman, Garderobieren vid svenska teatern i Helsingfors Maria Lönngren* och *Stiftsfröken Johanna Ulrika Charlotta Granfelt* (HD 31.12.1888).

Enligt Bringeus (1987:85) förekommer titlar sällan i de förlovningsannonser som på 1890-talet börjar framträda i tidningar i Sverige. Detta överensstämmer med de två fall i mitt material från den 27 resp. 30 december 1888. Då annonseras under rubriken "Förlofvade" resp. "Trolofvade":

Maria Appelberg
Erkki Kovero
Lappajärvi (HD 27.12.1888)

Axel Welin
Agnes Hedenström
London, 16 dec 1888 (HD 30.12.1888)

Bland de titlar som de ogifta kvinnorna bär i 1888 års material är *jungfru* med sina nitton belägg det vanligaste. Därefter följer *arbeterska* och *fröken* med nio belägg var samt *sömmerska* och *stiftsfröken* med två belägg var. Resten av beteckningarna såsom *matrosdotter*, *filardotter*, *hushållerska* och *tjenarinna* är engångsbelägg, medan beteckningen *piga* helt saknas. Den 12 december förekommer kvinnorna undantagsvis utan titel – även i församlingens förteckning över "Förelysta" resp. "Vigda" par (jfr ovan). I 1888 års material bär fem ogifta kvinnor fortfarande patronymikon i stället för tillnamn, t.ex. *bondern Aurora Wilh:na Erlandsdotter* (HD 19.12.1888), *arbeterskan Maria Lovisa Eriksdotter* och *jungfru Sigrid Elisabeth Eriksdotter* (HD 27.12.1888). Patronymikon och tillnamn bär *arbeterskan Lisa Mickelsdotter Ilmonen* (12.12.1888 och 27.12.1888).

5.1.2 Namnfraser för gifta kvinnor i familjeannonser 1829–1888

Tabell 22 uppvisar variationen i namnfraserna för gifta kvinnor i mitt tidningsmaterial (HT och HD) från perioden 1829–1888.

Tabell 22. Namnfraser för gifta kvinnor i familjeannonser i HT 1829 och 1866 samt HD 1888.

Typ av namnfras	1829 HT	1866 HT	1888 HD	Summa
2a. t + FÖN	–	1	–	1
4a. t + FÖN + PA + TN	–	–	1	1
5d. t + GN	–	–	1	1
6a. ∞ + t + FÖN + FN	5	–	–	5
6c. t + FÖN + TN	–	1	14	15
6f. FÖN + GN	–	–	4	4
6g. t + FÖN + GN	–	–	1	1
6p. ∞ + t + FÖN + GN	1	–	–	1
7a. t + FÖN + GN + fFN	2	1	1	4
7e. ∞ + t + FÖN + GN + fFN	1	–	–	1
7f. FÖN + GN + fFN	–	2	13	15
Summa	9	5	35	49

∞	benämns tillsammans med maken
f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Av de 9 gifta kvinnorna i mitt material hämtat ur HT år 1829 benämns 4 med giftasnamn, men tre av dem bär även sitt flicknamn föregånget av ordet *född*, bl.a. *Hof-Rådinnan Helena Wilhelmina Hornstedt, född Schwarz* under rubriken ”Död i Helsingfors” (HT 5.12.1829) och *Lazarets Syslomanen, Casseuren Gustaf Adolph Ekholms ömt älskade Maka, Laura Constantia Ekholm, född Gripenberg* under rubriken ”Döde i Landsorterne” (7.1.1829). Det enda fall då kvinnan bär endast giftasnamn förekommer i en annons under rubriken ”Död i Landsorten” (HT 18.3.1829) där

handlanden *M. G. Sirelius* och dess hustru *Eva Sirelius*⁶⁸ anges som föräldrar till det avlidna barnet. På basis av tidigare undersökningar (se avsnitt 3.2.3) är det inte överraskande att det första belägget på ett gemensamt namn för makarna påträffas just i en handelsmannafamilj. Över hälften, dvs. 5 av de 9 gifta kvinnorna, identifieras fortfarande endast med sitt flicknamn, såsom i fallet *Kapitenen Ad. Aminoff och dess Fru Fredr. Wilh. Austrell* under rubriken ”Död i Landsorten”. Också här är det fråga om föräldrar till den bortgångna (HT 23.5.1829).

I januari 1866 påträffas den mest omfattande namnfrasen i hela mitt material, nämligen *kanslisten i kejsarliga senaten för Finland, Ewald Kuhlefelts älskade maka Anna Henriette Kuhlefelt, född Wasenius* (HT 31.1.1866). Utan tillnamn står däremot *sjöforman A. W. Pettersons hustru Hedwig* (HT 9.1.1866). En sådan formulering kan visserligen även antyda att den avlidna hustrun burit mannens tillnamn. Däremot kan man inte få fram om den avlidna *dränghustrun Ulrika Uitenkallios* tillnamn är flicknamn eller giftasnamn. De två namnfraser som består av förnamn + giftasnamn + flicknamn föregånget av ordet *född*, men ingen titel förekommer i en döds- resp. födelseannons. Dödsannonsen ingår i HT 18.1.1866 och har följande formulering:

Att vår lilla son, *Peter Alexander*, efter en kort sjukdom stilla afled i Gamlakarleby den 9 Januari, i en ålder af 6 och ett halft år, warden enbart på detta wis slägt och wänner tillkännagifwet.
Amelie Donner, *Alexander Donner*
född Malm

Födelseannonsen ingår i HT den 30 januari 1866 och lyder så här:

En sons födelse warden härmedelst slägt och wänner tillkännagifwet.
Emmy Enzell, *Nikolai Enzell*
född Krogerus

Det totala antalet namnfraser för gifta kvinnor i 1888 års tidningsmaterial (HD) är 35. I över hälften av beläggen relateras de gifta kvinnorna till maken, genom att de bär titlar som *arbetarehustru, handlandehustru, timmermanshustru, bleckslagarehustru* och *postiljonshustru*. Några högreståndskvinnor påträffas på ”Inhemsk dödslista för år 1888” (HD 31.12.1888): *Fabriksegaren W. v. Nottbecks maka Constance von Nottbeck, f. Grefvinna Mengden, Grefvinnan Amalia Adlerberg och Doktorinnan Stenberg*. De två

⁶⁸ Hustrun bär latiniserat tillnamn i samma form som maken. I vigselboken samt död- och begravningsboken för 1780 tilldelas kvinnor fortfarande den feminina formen på -a (se avsnitten 4.1.2 och 4.1.10 ovan).

sistnämnda visar sig bära giftasnamn. Den enda gifta kvinna som behållit patronymikonet är *inhysesustrun Sanna Liisa Henriksd:r Elenius* (HD 12.12.1888).

I materialet ur HD i december 1888 ingår fem födelseannonser. I två av dem bär modern både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född*, såsom i de tidigare exemplen ovan, medan moderns flicknamn inte anges i de övriga tre. Även i en dödsannons bär modern enbart förnamn och giftasnamn. I två fall anges föräldrarnas namnfraser inte längre vart för sig. Den 22 resp. 30 december 1888 publicerades i HD följande födelseannonser:

Ett syskonpar
Helsingfors den 21 december 1888
Sigrid och John Höckert

En flicka. Rautalampi den 21 dec. 1888.
Ella & Joh. Stenij

Elva avlidna kvinnor i denna kategori bär namnfraser som består av förnamn + giftasnamn + flicknamn föregånget av ordet *född*, t.ex. *Gustava Wilhelmina Grönroos, f. Åberg* (HD 4.12.1888). Eftersom titeln saknas är det möjligt att denna grupp även omfattar vissa änkor, men även titlar kan tolkas på flera sätt som av avsnitt 3.2.1 framgått. I femton fall förblir det däremot oklart om tillnamnet är kvinnans flicknamn eller giftasnamn.

5.1.3 Namnfraser för änkor i familjeannonser 1829–1888

Variationen i namnfraser för änkor i familjeannonser i de utvalda dagstidningarna (HT och HD) presenteras i tabell 23.

Tabell 23. Namnfraser för änkor i familjeannonser i HT 1829 och 1866 samt HD 1888.

Typ av namnfras	1829 HT	1866 HT	1888 HD	Summa
6c. t + FÖN + TN	1	3	15	19
6d. t + FÖN + FN	–	–	1	1
6f. FÖN + GN	–	–	3	3
6g. t + FÖN + GN	–	–	4	4
6h. FÖN + TN	–	–	1	1
6o. tt + FÖN + GN	–	1	2	3
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	1	5	6
7f. FÖN + GN + fFN	–	–	1	1
Summa	1	5	32	38

f	”född”
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
GN	giftasnamn
t	titel
TN	tillnamn

Såsom Tabell 23 visar påträffas det endast ett belägg på en änka i 1829 års material. Den 25 februari står under rubriken ”Död i Landsorten”: *Sämskmakar Enkan Christina Ulrica Hofdahl* (HT 25.2.1829). I januari 1866 är antalet belägg på änkor 5. Med titel + förnamn + tillnamn benämns en ”sjömansenka” och två ”arbetskarlsenkor”. Med två titlar och giftasnamn anges *enkefru kaptenskan Emelie Sofie Hedenberg* (HT 4.1.1866). Både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* bär endast *skräddareges.-enkan Christina Elisabeth Almlöf, född Erstedt* (HT 9.1.1866).

I materialet ur HD 1888 får änkor, liksom de tidigare undersökta åren 1829 och 1866, i regel sin sociala ställning bestämd genom den avlidne maken i och med att de bär titlar som omfattar mannens yrkesbeteckning, t.ex. *rusthållareenka*, *apotekareenka*, *murareenka* och *handlande enka*. I fem fall bär änkan ingen titel. Bland de femton vigda par som upptas den 12 december påträffas *mur. Viktor Koskinen o. Emma Kristina Herlin, f. Bäckman* (HD 12.12.1888). Eftersom bruden förutom sitt flicknamn även bär sitt tidigare giftasnamn antar jag att hon är änka. De övriga fyra fallen förekommer i dödsannonser, bland dem:

Att min innerligt älskade make Provinsiälläkaren Medicine o. Kirurgiedoktorn Emil Ferdinand Aspelin fridfullt afled den 10 december i sitt femtioandra lefnadsår, bittert sörjd och begråten af mig och sex barn, har jag härmed sorgen meddela slägt och vänner.

Maria Louise Aspelin (HD 12.12.1888.)

Alla änkor i materialet bär tillnamn, men i ungefär hälften av fallen är det av sammanhanget eller på basis av eventuella andra källor omöjligt att avgöra om det är fråga om flicknamn eller giftasnamn. Den enda änka som utan tvivel bär sitt flicknamn är predikanten *Paavo Ruotsalainen*s enka *Anna Lovisa Savolainen* som den 31 december noteras på den ovan nämnda listan över avlidna för år 1888. De övriga 4 änkorna bär alla giftasnamn: *Förra lärarinnan, kaptenskan Sofia Ulrika Murin, Författarinnan enkelöjtnantskan F. V. Carstens, Enkelöjtnantskan Emilie Holm. (Sista qvinliga ättlingen i adliga ätten Falckenheim)* och *Föreståndarinnan för "Hemmet för obotlige och sjuke" i Helsingfors Maria Christina Sofia Sederholm.* (HD 31.12.1888) Ett exempel på individuell variation i namnfrasen står en "enkeöfverstelöjtnantska" för. I en dödsannons den 21.12.1888 omfattar hennes namnfras både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född*:

Tillkännagifves att min innerligt älskade moder *Enke Öfverstelöjtnantskan Wilhelmina von Kræmer född von Zansen* stilla och fridfullt afsomnade den 20 december 1888 i sitt 83:dje lefnadsår. Älskad, saknad och begråten af barn, barnbarn, slägt och många vänner.
Willh. von Kræmer (HD 21.12.1888.)

I en annons publicerad dagen därpå har flicknamnet utelämnats:

Enkeöfverstelöjtnantskan Wilhelmina von Kræmers jordfästning kommer att försiggå söndagen den 23 dennes å Gamla Lutherska begravningsplatsen. Sorgetåget afgår kl. 3 e. m. från Marieg. N_o 23. (HD 22.12.1888.)

I en förteckning över "Aflidne, förelyste och vigde i Helsingfors svensk finska ev. lutherska församling under senast förflutna vecka" den 27 december lyder namnfrasen *enkeöfverstelöjtnantskan Wilhelmina Fredrika v. Kræmer* (HD 27.12.1888).⁶⁹

5.2 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Helsingfors 1796–1929

Eftersom det totala antalet belägg på gravstenar i Helsingfors 1796–1929 är begränsat, dvs. sammanlagt 65 namnfraser, har jag i Tabell 24 infört såväl gifta kvinnor som änkor. I min genomgång av materialet beaktar jag också eventuell variation betingad av civilstånd. Av de 17 beläggen från perioden 1796–1829 är 16 avskrifter av inskrifter på stenar i Gamla kyrkans skvär i Helsingfors, medan de övriga 49 beläggen är hämtade

⁶⁹ Jfr motsvarande uppgifter om Fredrika Runeberg i avsnitt 3.2.4.

från minnesstenar på Sandudds begravningsplats i Helsingfors. I analysen ingår samtliga namnfraser för gifta kvinnor och änkor som står inristade på de 49 bevarade gravstenarna i Gamla kyrkans skvär, medan materialet från Sandudd, som också gäller gifta kvinnor och änkor, är begränsat på basis av urvalet i Voitto Viros (2001) handbok (se även avsnitt 2.2.2).

Tabell 24. Namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Gamla kyrkans skvär och på Sandudds begravningsplats 1796–1929.

Typ av namnfras	1796– 1829	1830– 1859	1860– 1889	1890– 1929	Summa
6a. ∞ + t + FÖN + FN	6	5	3	–	14
6d. t + FÖN + FN	4	–	–	–	4
6f. FÖN + GN	3	2	1	5	11
6g. t + FÖN + GN	3	3	–	1	7
6l. tt + FÖN + FN	1	–	–	–	1
7a. t + FÖN + GN + fFN	–	4	2	–	6
7b. ∞ + t + FÖN + fFN	–	1	2	1	4
7d. tt + FÖN + GN + fFN	–	1	–	–	1
7e. ∞ + t + FÖN + GN + fFN	–	–	1	–	1
7f. FÖN + GN + fFN	–	2	7	6	15
7i. t + FÖN + fFN	–	–	1	–	1
Summa	17	18	17	13	65

∞ benämns tillsammans med maken
 f ”född”
 FN flicknamn
 FÖN förnamn
 GN giftasnamn
 t titel

5.2.1 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Gamla kyrkans skvär 1796–1829

De 16 beläggen på namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Gamla kyrkans skvär i Helsingfors daterar sig från perioden 1796–1829 (se avsnitt 2.2.2.). I 10 fall står kvinnans namnfras självständigt på minnesstenen, t.ex. *Fru Ulrica Lovisa Heidenstrauch* (d. 1800)⁷⁰, *E. M. Kåhlman* (d. 1819)⁷¹ och *Trädgårds Mästaren A. J. Lönnroths kära maka M. C. Bollström* (d. 1826), medan hustrun i 6 fall benämns tillsammans med mannen, t.ex. *Löjtnanten Carl Johan Nordenstam och hans hustru Maria Charlotta Standertsköld* (d. 1807) och *Statsrådet Ledamoten af Kejsrerliga Senaten för Finland Ridd. af St. Wladimirs Ord. 3:dje och St. Anna Ord. 2:dra Class Johan Magn. Krook och Dess Kära Maka Gustava Fredenskjöld* (d. 1828). Av dessa 16 gifta kvinnor och änkor benämns 11 med flicknamn och 5 med giftasnamn. Det äldsta belägget, *fru M. E. W.* (d. 1796), visar sig också vara det tidigaste exemplet på giftasnamn. Enligt Impola (1987: 65–66) är det nämligen *Maria Elisabeth Wahlberg*, dotter till *handlanden Johan Forselius* och hustru till *byggnadskonduktören*⁷² *Olof Niklas Wahlberg* som döljer sig bakom initialerna. I det yngsta belägget i Gamla kyrkans skvär, som även Blomqvist (1993:207–208, 2006:111) nämner, bär änkan sitt flicknamn: *framl. Majoren och Ridd. Johan G. Focks Enka Friherrinnan Ulrica Beata Reh binder* (d. 1829).

5.2.2 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor på gravstenar i Sandudds begravningsplats 1829–1929

I mitt material på 49 belägg från minnesstenar på Sandudds begravningsplats i Helsingfors från och med år 1829 benämns 8 kvinnor fortfarande med sitt flicknamn, 13 bär giftasnamn som enda tillnamn, medan de övriga 28 gifta kvinnorna och änkorna även identifieras med flicknamn föregånget av ordet *född*. Det yngsta fallet där hustrun benämns med flicknamn förekommer i namnfrasen *Löjtnanten och Riddaren Gregori*

⁷⁰ Enligt Impola (1987:68–69) var hon hustru till *handlanden Petter Heidenstrauch*.

⁷¹ Enligt Impola (1987:62–64) är det fråga om *Eva Maria Kåhlman*, hustru till *vagnmakaren Erik Johan Kåhlman*.

⁷² SAOB (1937: K 2092) definierar ordet *konduktör* även som ”arbetsledare vid byggnadsvärk; tillsyningsman vid (större, offentlig) byggnad; (biträdande) arkitekt”.

Tigerstedt och Hans Maka Sophia Carolina Donner (d. 1863), medan participet *född* påträffas första gången i namnfrasen *Intendentskan C. S. Engel född Barth* (d. 1831)⁷³. I 13 fall är hustruns namnfras sammanbunden med makens namnfras och hon identifieras som hans ”maka” eller ”hustru”. I 36 fall står kvinnans namnfras, med eller utan titel, självständigt på gravstenen, såsom *Graefin N. Steinheil* (d. 1829)⁷⁴ och *Ulrica Fahlström* (d. 1843)⁷⁵. Två titlar bärs av *Enke Fru Kammar Rådinnan C. M. Nyberg född Löfman* (d. 1845), medan det enda fallet där mannens namnfras ingår i titeln är *Bagaremästaren Fredr. Edv. Ekbergs maka Eleonora Wilhelmina född Östermalm* (d. 1865). Den vanligaste namnfrastypen i mitt material från Sandudd omfattar emellertid ingen titel utan bara förnamn och giftasnamn samt flicknamn föregånget av ordet *född* (**7f. FÖN + GN + fFN**), t.ex. *Hilma Eleonora Svanström f. Palmqvist* (d. 1925). Enbart med initialerna anges *J. V. Snellmans* hustru *Johanna Lovisa* som dog 1857. På hennes gravsten står inristat: ”*J. L. S. Död vid 29 års ålder från make och fem barn. Renhjärtad och öm.*”⁷⁶

5.3 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor i dagböcker

I de två utvalda dagbokskällorna, Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801 (JCM) och Timotheus Wahlberg's dagböcker 1818–1820 (TW), har jag särskilt velat studera tillnamnsbruket hos gifta kvinnor och änkor och i vad mån giftasnamnen i början av 1800-talet etablerat sig i det privata namnbruket (se även avsnitt 2.2.3). Tabell 25 uppvisar således de sammanlagt 60 namnfraser för gifta kvinnor och änkor som omfattar tillnamn eller patronymikon. Vardagliga benämningar ingår inte i materialet men de kommenteras kortfattat i analysen nedan.

⁷³ Hustru till den tyske arkitekt som står bakom många monumentala byggnader i Helsingfors centrum (Viro 2001:49).

⁷⁴ Enligt Viro (2001:50) var hon hustru till *Greve Fabian Steinheil*, guvernör över Finland.

⁷⁵ Hon dog vid 74 års ålder och var hustru till *gårdsägaren Martin Fahlström* vars födelseår 1754 enligt Viro (2001:48) hör till de tidigaste på denna begravningsplats.

⁷⁶ Se Viro (2001:55).

Tabell 25. Namnfraser för gifta kvinnor och änkor i JCM 1799–1801 och TW 1818–1820.

Typ av namnfras	JCM 1799–1801	TW 1818–1820	Summa
3c. t + FÖN + PA	–	3	3
5a. t + TN	–	2	2
5d. t + GN	39	9	48
5e. tt + GN	–	6	6
5f. tt + TN	–	3	3
Summa	39	23	62

FÖN förnamn
GN giftasnamn
PA patronymikon
t titel
TN tillnamn

5.3.1 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor i Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 1799–1801

Enligt tidigare forskning (Hildebrand 1961, Modéer 1964, Blomqvist 1993, 2006, Ryman 2002, Entzenberg 2005, 2007, se närmare avsnitt 3.2.3 ovan) utgjorde giftasnamnen ännu i slutet av 1700-talet undantag som först och främst hänförde sig till borgerliga kretsar, medan adelsdamer fortfarande skall ha haft all anledning att framhäva sin härkomst. Mot denna bakgrund visar min undersökning av de gifta kvinnornas tillnamn i Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker (JCM 1799–1801) ett oväntat resultat som, mig veterligen, ingen namnforskare tidigare noterat. Det visar sig nämligen att av de 37 gifta kvinnorna, som i dagböckerna 1799–1801 omtalas med 39 olika namnfraser, samtliga bär sin makes tillnamn, dvs. giftasnamn, inte sitt flicknamn. Inte ens adlig bakgrund lyfts alla gånger fram, utan t.ex. *Ebba Regina von Schoultz* tituleras *fru nyberg* (JMC:86). Systrarna till Jacobina Charlottas mor kallas *moster Aminoff* (JMC:74) resp. *moster Rehbinder* (JMC:51), av vilka den förstnämnda är en nybliven änka. Också i ett sådant uttryck som *Fru Berggren och hennes Man* (JMC:71) anges hustrun med giftasnamnet i stället för flicknamnet *Fontain*, även om det i första hand är den kvinnliga parten som åsyftas. Tydligt kan ändringen i tillnamnsbruket ses när det gäller en biskopsdotter som gifter sig under den tid som dagböckerna omspanner. Som ogift tituleras hon *Fröken Cygnea* eller *mamsell Cygnea*

(se även avsnitt 3.2.1), som gift *Fru Hassell* (JMC:64). Den enda hustru vars identitet inte entydigt framgår av vare sig utgåvans register eller kommentarer är *Fru Witting* (JMC:80).

I fråga om titelbruket konstaterar Railo (1999:265) att gifta kvinnor i Munsterhjelm's dagböcker antingen omtalas som *fru* eller *mor*. Den förra beteckningen används för högreståndskvinnor, som det finns gott om i Jacobina Charlottas liv i herrgårdsmiljön, medan den senare tillhör vardagliga benämningar på bondhustrur (se avsnitt 3.2.1). I mitt material ur Munsterhjelm's dagböcker bär 29 av 37 kvinnor titeln *fru*. Av dessa "fruar" förefaller fyra vara änkor: *Fru Ekmark* (JCM:68), *Fru Kjepplera* (JCM:70), *Fru Gunner* (JCM:75) och *Fru Lindslröm* (JCM:76). *Fru Gripenberg* (JCM:72) tituleras alternativt också *Majorskan Gripenberg* (JCM:74), och även en del andra kvinnor i Munsterhjelm's bekantskapskrets visar sig få sin sociala status bestämd genom en matronimell titel. Det förekommer en "bergsrådinna", en "kammarrådinna", en "lagmanska" och en "öfversteliutenantska". Bördstitel bär *Grefvinnan Glansenstierna* (JCM:34), den blivande svärmodern till Charlotta Jacobinas bror Anders, och hennes mor *Grefvinnan Creutz* (JCM:78).⁷⁷ Efter Vendela Glansenstiernas och Anders Munsterhjelm's bröllop den 1 juni 1800 bär brudens mor i Jacobina Charlottas anteckningar släktskapsbeteckning och heter då *tant Glansenstierna* (JMC:63). Även om avledningar på *-ska*, bildade till mannens tillnamn i allmänhet, användes för bondhustrur, får även hustrun till kapellanen i Anjala sin titel ersatt av detta suffix (se avsnitt 3.2.1). Förutom *Fru Kiliander* (JMC:45) kallas hon nämligen också *kjlianderskan* (JMC:53).

⁷⁷ Enligt Vainio-Korhonen (2008:223), vars undersökning tangerar Jacobina Charlotta Munsterhjelm's bekantskapskrets, försåg grevinnan Glansenstierna breven som hon adresserade till sin mor med namnfrasen "högvälborne fru grevinnan Creutz född friherrinnan von Phalen" (min övers. från finska). Själv fick hon brev adresserade till "högvälborne grevinnan Glansenstierna" resp. "fru Glansenstierna född grevinnan Creutz" (min övers. från finska). Se även avsnitt 3.2.1.

5.3.2 Namnfraser för gifta kvinnor och änkor i Timotheus Wahlbergs dagböcker 1818–1820

Av de 23 namnfraserna för gifta kvinnor och änkor i materialet ur Wahlbergs dagböcker har tre strukturen titel + förnamn + patronymikon: *T: En: Margretha Thomae dotter*, *Bhu Maria Georgsdr* och *B:hu Caisa Georgs*. I femton fall bär hustrun giftasnamn. Även om namnets ursprung i de övriga fem fallen inte kan spåras, förefaller mönstret också i Wahlbergs omgivning vara klart. Som ett exempel på detta kan nämnas *Frök: Wellingk* (TW:63) som efter giftermålet med *Gustaf Colliander* anges som *Fru Lieutnanskan Colliander* (TW:134). Utan titel, med enbart förnamn + tillnamn benämner Wahlberg ingen av de gifta kvinnorna eller änkor i sina dagböcker och enbart förnamnet används för dem bara om ett namnsdagsbarn avses.

De flesta gifta kvinnor och änkor i materialet omtalas som *fru*. Men ofta står denna civilståndstitel kombinerad med en matronimiel titel som i namnfraserna *Enke fru Pastorskan Seleni* (TW:182), *fru kyrkoherdskan Löfving* (TW:54), *Fru Häradsh: Hirn* (TW:81), *Fru Lieutnanskan Colliander* (TW:134) och *fru Majorskan Gerden* (TW:98). Övriga titlar som förekommer är *baronessa*, *prostinna*, *bondhustru* och *torparenka*. Också en ”madam” påträffas, men det förblir oklart vem denna *gaml Madam Törnros* (TW:140) egentligen är.

Även om mitt syfte, då det gäller dagboksanteckningarna, först och främst är att studera tillnamnsbruket hos gifta kvinnor och änkor kan även andra iakttagelser göras i materialet. Båda makarna eller hela familjen avser Wahlberg med uttryck som *Pastor Lönnblad med sin fru* (TW:82), *Smed. Bokman med sin hu* (TW:138), *Häradsh. Hirs Herrskap* (TW:187) och *Pohjola Herrskapet* (TW:189). Någon s-form av typen *Backmans* (se Railo 1999:266) finns inte belagt i mitt material. Däremot påträffas bl.a. de franskt klingande namnfraserna *Lönnblad med sin famille* (TW:101) *Lönnblads famille* (TW:182) och *Lönnbladiska familjen* (TW:190). När det gäller gifta kvinnor används vardagliga namnfraser närmast för allmogen: *Wastamäki Thomae hu* (TW:54), *Holma Anders hustru* (TW:143), *Larmens hustru* (TW:158) och *Larses Maja* (TW:137) (se Blomqvist 1984:23). *Fridsken* (TW:118) är hustru till *gårdsfogden Georg Frid* och *Sahlbergsken* (TW:78) hustru till *klockaren August Fredrik Sahlberg* (se avsnitt 5.3.1 ovan). Också i Wahlbergs omgivning namnges folk efter gårdar (se Railo

1999:261–262). I sin arbetsmiljö möter han exempelvis *Kirkola Frun* (TW:63), *Knappila värdinnan* (TW:95), *Kumu Brita* (TW:137) och *gl: Havula käringen* (TW:174).

Att benämna ogifta kvinnor ur alla samhällsklasser utan titel med endast förnamn + tillnamn förefaller ha varit helt gängbart i början av 1800-talet. I Timotheus Wahlbergs dagböcker påträffas exempelvis *Ulla Pistohlekorss* (TW:62), *Gustafva Hirn* (TW:155), *Eva Fredrika Frid* (TW:52), *Anna Kirkman* (TW:185) och *Anna Nokelisto* (TW:185). Enligt Björkman (2004:29) tillhör de två sistnämnda tjänstefolket. Med namnfraser bestående av förnamn + patronymikon framträder en bondedotter och en torparedotter: *Anna Johansdr* (TW:164) och *Anna Xstersdotter* (TW:183). Till vardags kallas den förstnämnda även för *köks Anni* (TW:164), eftersom hon arbetar som piga i köket. Efter gården benämns bl.a. *Brusi fruntimren* (TW:124), *Pietilä Eva* (TW:74), *Ruskeala Tettun* (TW:72) och *Saucola Walborg* (TW:151) (se ovan). Till de övriga vardagliga namnfraserna hör *Pavos Lena* (TW:192), som bärs av dottern till *dödgravaren och kyrkvärden Pål (Pawo) Georgsson Didrics* (se Blomqvist 1984).

I Munsterhjelms dagböcker kring sekelskiftet 1800 har Railo (1999:265) i titelbruket påträffat en klar distinktion mellan beteckningarna *mamsell* och *fröken*. Samma skillnad möter man i Wahlbergs dagböcker ett par decennier senare. Ogifta högreståndskvinnor kallas ”fröknar”, såsom *Fröken Carolina Bröijer* (TW:76), *Frök: Tandefelt* (TW:163) och *Frök: Jeanette* (TW:88), medan döttrar till präster och tjänstemän omtalas som ”mamseller”, såsom *Mamsell Marie Hirn* (TW:167), *Mamsell Hoffrén* (TW:167) och *Mams. Sofie* (TW:53). Någon närmare tillhörighet avses antagligen i namnfraserna *Cousin Cathrin Sofie* (TW:52), *Cousin S:* (TW:132) och *Cousin Hedda* (TW:144) (se Railo 1999:269). Lägre ner på den sociala rangskalan befinner sig *Jungf Frid* (TW:56) som är dotter till drängfogden, *Jungfru Renvall* (TW:99) som är piga på Kirkkola herrgård och *B: Dn Ann Lovisa Nyberg* (TW:151).⁷⁸

⁷⁸ Om sociala skillnader i titelbruket se avsnitt 3.2.1.

5.4 Sammanfattning

Meddelanden om livets högtider började, såsom Bringeus (1987:19, 209) för Sveriges del poängterar, i något större utsträckning införas i dagstidningar under senare hälften av 1800-talet, men vanliga inom alla samhällsklasser blev de först på 1900-talet. Det är således naturligt att mitt material från år 1829 är knappt och uppvisar närmast namnfraser för högreståndskvinnor. Ännu år 1866 är namnfraserna för gifta kvinnor och änkor i familjeannonser få, och det är egentligen först i 1888 års material som vidare kretsar blir representerade. I hela materialet bär inga gifta kvinnor eller änkor längre enbart patronymika, dvs. utan annat tillnamn, och endast en ”inhysesshustru” är år 1888 försedd med patronymikon och tillnamn. År 1888 förefaller giftasnamnen ännu inte helt ha slagits igenom, eftersom i synnerhet gifta kvinnor, men också vissa änkor, fortfarande ofta bär namnfraser som förutom giftasnamn även omfattar flicknamn föregånget av ordet *född*. De flesta ogifta kvinnor i materialet bär också tillnamn. Det är emellertid ett litet antal kvinnor som 1888 alltjämt uppträder med patronymikon.

Mitt material hämtat från minnesstenar i Gamla kyrkans skvär och på Sandudds begravningsplats i Helsingfors sträcker sig över perioden 1796–1929 och uppvisar elva olika typer av namnfraser för gifta kvinnor och änkor. Det äldsta belägget på ett giftasnamn daterar sig från 1796 och finns inristat på en gravsten rest över hustrun till en byggnadskonduktör, medan det yngsta fallet där hustrun benämns med sitt flicknamn hänför sig till en adelsdam som dog 1863. I mitt material påträffas participet *född* första gången på en gravsten 1831 och det ingår i sammanlagt 28 namnfraser för gifta kvinnor och änkor ända fram till 1929.

Då det gäller dagböcker från perioden 1799–1801 är Jacobina Charlotta Munsterhjelm, såsom också Railo (1999:270) konstaterar i sin artikel, relativt konsekvent i tituleringen och följer noga tidens formella kutymer. När det gäller gifta kvinnor avviker bara talspråkliga namnfraser för allmogehustrur av typen *bullerskan* och *bullers mor* från titelbruket i officiella handlingar. Som väntat bär högreståndskvinnor civilståndstiteln *fru*, matroniella femininer som *majorska* eller bördstitlar som *grevinna*. Att de så tidigt som kring sekelskiftet 1800 uteslutande omtalas med giftasnamn är däremot en överraskande detalj. Hos båda dagboksskribenterna i min undersökning påträffas ett fall där en högreståndskvinna

byter civilstånd under den tvåårsperiod som beskrivs. Såväl Jacobina Charlotta Munsterhjelm som Timotheus Wahlberg ett par decennier senare övergår till att använda giftasnamn för den nyblivna hustrun.

6 ANALYS AV KVINNORS NAMNFRASER I TVÅ SLÄKTER

De två släkterna för den biografisk-genealogiska analysen av namnfraser för kvinnor har jag valt på basis av att de kvinnliga familjemedlemmarnas liv följer ett typiskt mönster i Helsingfors kring sekelskiftet 1900. Då flyttade många människor, både ensamma och med familj, från landsbygden in till huvudstaden för att söka bättre levnadsvillkor. År 1880 kom Eva Erika från Hitis i Åbolands skärgård med sin make som först arbetade som fiskare men senare betecknades som köpman resp. handlande. I den andra släkten representerar den unga Anna Amanda, som lämnade Vittis i Satakunda år 1911, det stora antalet ogifta kvinnor som i staden tog anställning som piga. Syftet är att genom intervjuer och släktutredningar visa utvecklingen både i myndigheternas och i kvinnornas eget namnbruk (se avsnitt 2.2.4).

6.1 En hustru från Hitis i Åbolands skärgård

Eva Erika föddes i Hitis 1849 och var enligt födelseboken dotter till *Backa bond. Lars Mattsson och hu Maja Lisa Eriksdotter*. I december 1870 sammanvigdes *Bondesonen Erik August Eriksson från Böle Andersstuga och Kasnäs Backa Bondedr Eva Erika Larsdotter* i Hitis kapellförsamling. När familjen 1880 flyttade från Hitis till Helsingfors upptas både *Sjömannen Erik August Eriksson* och *Hu Eva Erika Larsdr* bland de utflyttade, men i förteckningen över de inflyttade fick *Eriksson, Erik August Fiskare* ensam representera hela familjen. I Helsingfors förbättrades familjens ekonomiska ställning så småningom. I kommunionsboken 1870–1881 förekommer ännu namnfraserna *Fiskare Erik August Eriksson* och *Hu Eva Erika Larsdr*, men 1880–1910 står det *Köpman Erik August Eriksson* och *Hu Eva Erika Larsdotter*. I mantalslängden för 1881 är det igen (jfr ovan) endast matlagets huvudman som bär en fullständig namnfras. Namnfraserna lyder då: *Fiskköparen Erik August Eriksson* och *h. Eva*. (Intervju med Bo-Göran Eriksson 1994, se även Nakari 1999:199.)

Åren 1902–1906 bodde familjen i grannsocknen Helsinge men återvände sedan till huvudstaden. Av officiella dokument framgår att familjen 1906 hade avstått från patronymikon och i stället tagit i bruk *Eriksson* som tillnamn. I förteckningen över inflyttade omtalas inte hustrun utan bara maken och då som *Eriksson, Erik August*

villaäg. Men två av barnen hade kommit med egna betyg. Dottern har antecknats med namnfrasen *Eriksson, Ester Ingeborg jfr.*, vilket ju tyder på att *Eriksson* etablerats som fast tillnamn för familjen. Att även hustrun börjat använda detta tillnamn framgår av kommunionboken för Sörnäs svenska församling 1906–1919. Förutom maken *Handlande Eriksson, Erik August* benämns hon *Hu Eva Erika, f. Larsdotter*. I en tidigare undersökning (Nakari 1999:199) förknippar jag övergången från patronymikon till fast tillnamn i detta fall såväl med att huvudstaden hade blivit folkrikare som med att familjens sociala status hade höjts. Efter makens död 1914 byts hustruns civilstånd och därmed också titel. I kommunionboken för 1921–1930 lyder hennes namnfras: *Handlandeänkan Eriksson, Eva Erika f. Larsdotter*.

6.2 En piga från Vittis i Satakunda

Anna Amanda, den äldsta dottern till den tidigare nämnda (avsnitt 3.2.2) arbetskarlen August Eriksson och hans hustru Vilhelmiina, föddes år 1888 i Vittis. I kommunionboken för Vittis 1884–1893 står familjen under Sambu by och Maantie Laurila gård. Där bär dottern namnfrasen *tr. Anna Amanta* (fi. *tr*, 'dr, dotter'). I kommunionboken för Vittis 1894–1903 lyder hennes namnfras *Tytär Anna Amanda*. Vid 18 årsålder, år 1905, benämns hon första gången vid sidan av föräldrarna i mantalslängden för Åbo- och Björneborgs län, men då endast med förnamnet *Anna*. Följande år har hon tagit anställning som piga på Takkula gård i hembyn och upptas i mantalslängden för 1906 resp. 1907 med namnfrasen *p. Anna Augustintytär* (sv. 'p. Anna Augustsdotter'). Åren 1908, 1909 och 1910 blir hon i mantalslängden försedd med tillnamnet *Elovaara*, som släkten enligt egen utsago uppfattat som en förfinskning av *Eriksson* (intervju med Eine Ahola 1994, se Nakari 1999:197–198). Fadern August behöll dock tillnamnet *Eriksson*, som han antagligen burit sedan början av 1900-talet. I de finskspråkiga mantalslängderna från 1894 ända fram till 1906 benämns han *Työm. August Erkinp.* eller *Eerikinp.* (sv. 'Arbetaren August son till Erkki eller Eerik'). I mantalslängden för år 1907 har *Augusts* finska patronymikon bytts ut mot *Eriksson*, vilket antyder att det då har blivit ett släktnamn. I en kopia av ett mötesprotokoll redan från år 1901 hittar man de facto i finsk text *Työmies Aug. Erikson Huittisista* (sv. 'Arbetaren Aug. Erikson från Vittis'). (Nakari 1999:197–198.)

Bild 12. August Eriksson med familj i Vittis. Familjen Aholas privata bildmaterial.

Officiellt förefaller Anna aldrig ha hunnit heta *Eriksson*, men enligt muntliga uppgifter av gamla Vittisbor talade man i byn alltid om ”*Erikssonin plikat*” (sv. ’Flickorna Eriksson’) (intervju med Eine Ahola 1994, se Nakari 1999:197–1989). När Anna Amanda år 1911 arbetade i Smedsby i Esbo för en familj Tång togs hon upp i mantalslängden för Nylands län under namnfrasen *Piga Amanda Elovaara (Eriksson)*, vilket tyder på att *Eriksson* åtminstone inofficiellt en tid varit etablerat som tillnamn även för Augusts dotter. År 1915 flyttade hon till Helsingfors södra finska församling och antecknades bland inflyttade under mars månad som *Elovaara, Anna Amanda palv.* (sv. ’tjänarinna’). Förklaringen till att den finskspråkiga August vid val av tillnamn stannade för det svenska *Eriksson* förefaller, som jag tidigare (Nakari 1999:198) konstaterat, vara att det redan hunnit etablera sig i bybornas namnbruk. För dottern Anna Amanda, som når vuxen ålder på annan ort, har däremot ett finskt tillnamn enligt tidens anda säkert varit ett mera tilltalande alternativ (jfr avsnitt 4.1.1, se även Paikkala 2004:545–547).

I detta sammanhang kan man även studera namnbruket för Anna Amandas mor, som redan vid tiden för giftermålet 1885 bär tillnamn i stället för patronymikon. I Tyrvis

vigdes den 26 maj *Työm. August Erkinpoika Huittisista ja Rautajoen piika Vilhelmiina Fager* (sv. 'Arb. August Eriksson från Vittis och Rautajokipigan Vilhelmiina Fager'). Kort därpå flyttar den nygifta hustrun till makens hemort och identifieras i förteckningen över inflyttade till Vittis år 1885, "Inkomna Attester", som *Piika Wilhelmina Fager* (sv. 'Pigan Wilhelmina Fager'). I kommunionboken för Vittis 1884–1893 resp. 1894–1903 bär hon namnfrasen *vo Miina Fager* (sv. 'h_u Miina Fager'), men i mantalslängderna får hon enligt allmän praxis (Orrman 1980; se avsnitt 1.4) nöja sig med titel och förnamn, nämligen *v. Miina* (sv. 'h. Miina').

Eftersom August och Vilhelmiina bodde resten av sitt liv stilla i Vittis finns det inte många officiella handlingar som man kan gå till för att ytterligare få reda på tillnamnsbruket. I ett ämbetsbetyg, som släktingar till henne beställt år 2005, står det i allmänna ordalag att makarna senare burit släktnamnet *Eriksson* och att barnen använt släktnamnet *Elovaara*. Även om *Fager* verkade vara ett etablerat tillnamn för den vuxna Vilhelmiina, förekom detta namn inte i födelseboken, utan fadern identifierades genom gårdsnamnet *Pihlajamäki*. Bland "Födde och döpte i Tyrwis Moder-Kyrkoförsamling År 1856" påträffas *Ekkois torparen Emanuël Joëlsson Pihlajamäkis och dess hustru Carolina Henriks dotters barn, Wilhelmina* (fdb 1856). Enligt släktingarnas uppfattning var faderns officiella namn *Emanuel Fager*, men i talspråket kallades han "Pihlajamäen pappa" (sv. 'morfar på gården Pihlajamäki'). Hans far skall i sin tur ha varit fältskär, vilket ju förklarar uppkomsten av tillnamnet *Fager*, som ter sig som ett typiskt soldatnamn (se t.ex. Modéer 1964:130).⁷⁹

6.3 Sammanfattning

Namnfraserna för de två för fallstudierna utvalda kvinnorna, en hustru från Hitis och en piga från Vittis, följer ett för tiden typiskt namnbruk hos vanligt folk i officiella dokument. När Eva Erika med sin sjömansfamilj 1880 flyttar från Hitis till Helsingfors bär båda makarna fortfarande sina respektive patronymikon i flyttningsbetyget, men i huvudstaden med större befolkning och bättre sociala förhållanden etablerar sig makens patronymikon som deras fasta släktnamn enligt tidens nya sed. Att familjen avstått från

⁷⁹ Blomqvist (1988:69–70) visar i sin undersökning av tillnamnsbruket i Österbotten att soldatnamnen småningom försvinner efter 1808–09 års krig då den indelta armén avvecklas.

patronymikon framgår av officiella dokument 1906 då dottern antecknas med namnfrasen *Eriksson, Ester Ingeborg jfr.* och hustrun benämns tillsammans med maken som *Hu Eva Erika, f. Larsdotter.*

I sin hemby i Vittis i Satakunda upptas den unga pigan Anna Amanda i mantalslängden för 1907 med sitt patronymikon *Augustintytär* (sv. 'Augustsdotter'), men från och med 1908 blir hon försedd med det finska tillnamnet *Elovaara*, som släkten uppfattar som en förfinskning enligt tidens anda av föräldrarnas tillnamn *Eriksson*. När Anna Amanda år 1911 flyttar till huvudstadsområdet och arbetar för en familj i Esbo tas hon upp i mantalslängden under namnfrasen *Piga Amanda Elovaara (Eriksson)*. Detta tyder på att *Eriksson* åtminstone inofficiellt en tid varit i bruk som tillnamn även för August Erikssons dotter, även om hon officiellt aldrig förefaller ha hunnit heta så. Även studier på moderns sida av släkten visar att tillnamnsbruket hos vanligt folk ingalunda var etablerat ännu på 1800-talet. Det gamla soldatnamnet *Fager* används nämligen inte konsekvent i officiella dokument utan byts ut enligt rural sed mot gårdsnamn och patronymikon.

7 SLUTSATSER

Omtal av kvinnor är ett i mindre utsträckning undersökt område inom onomastiken. Flera namnforskare (t.ex. Modéer 1964, Blomqvist 1988, Ryman 2002, se närmare avsnitt 3.2 ovan) har dock behandlat kvinnors namnfraser i samband med sina utförliga studier i utvecklingen av tillnamnskicket i utvalda delar av befolkningen, men en systematisk analys av ett representativt material har hittills saknats. Min undersökning har syftat till att kartlägga och beskriva namnbruket hos kvinnorna i Finland 1780–1930 och därmed bidra till att belysa utvecklingen i samhället och särskilt kvinnans ställning. Det sker med stöd av ett omfattande material ur i första hand officiella men i någon mån också ur inofficiella dokument.

Min huvudsakliga metodologiska utgångspunkt för att belysa utvecklingen ur socioonomastisk synvinkel är en syntaktisk-semantisk analys av de aktuella namnfraserna (avsnitt 3.1). Den största metodologiska utmaningen har varit att på ett överskådligt sätt kunna presentera det omfattande materialet. För den syntaktiska analysen av namnfraserna har jag därför valt att utarbeta ett schema i vilket jag komprimerat de olika namnfrastyperna till 13 huvudtyper (Tabell 3a). Den syntaktiska analysen beaktar variationen i namnfrasernas struktur betingad av tid, civilstånd och källa, medan den semantiska analysen i synnerhet beskriver variationen i titel- och tillnamnsbruket betingad av socialgrupp. Utöver detta gör jag, genom att tillämpa en biografisk-genealogisk metod, två fallstudier där jag reder ut vilka namnfraser som kommit till användning för kvinnor i de utvalda släkterna.

Det huvudsakliga officiella materialet för undersökningen har jag excerperat ur kyrkböckernas födelse- och dopböcker (1780–1929), lysnings- resp. vigselböcker (1780–1858), död- och begravningsböcker (1780–1888) samt flyttningsbetyg och flyttningslängder (1793–1929). Därtill har jag hämtat officiellt material ur bouppteckningsinstrument (1780–1928) och näringsanmälningar (1880–1908). Det inofficiella jämförelsematerialet består av namnfraser ur några tidningars familjeannonser (1829–1888), gravskrifter på minnesstenar (1796–1929) och dagboksanteckningar (1799–1801, 1818–1820). Den kronologiska variationen i namnfrasernas struktur under perioden 1780–1930 presenteras i form tabeller

huvudsakligen en källa och en enligt civilstånd bestämd kvinnogrupp i taget vid vissa skärningsår.

Sammanlagt består materialet av 5 950 belägg vilka fördelar sig på 115 olika namnfrastyper (Tabell 3b). De två mest frekventa typerna **6c. t + FÖN + TN** och **12b. TN + FÖN + t**, som består av elementen titel, förnamn och tillnamn, står för 1 073 resp. 1 619 belägg, dvs. drygt 45 % av materialet. Namnfrastypen **6c. t + FÖN + TN** förekommer i kyrkböckerna och tidningarnas familjeannonser främst fram till 1888 men påträffas i mindre utsträckning i källorna ännu i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet. Namnfrastypen **12b. TN + FÖN + t** hör endast till den senare delen av undersökningsperioden, dvs. från och med 1888, då namnfraserna i död- och begravningsböckerna och flyttningslängderna antecknas så att tillnamnet står först efterföljt av förnamn och titel. Dessa namnfrastyper gäller i synnerhet ogifta kvinnor såsom *Jungf: Christ. Charl: Stigzelia* (vgb 1780) och *Lundell, Edla Amalia Cecilia, ogift* (dbb 1888) men betecknar även gifta kvinnor, änkor och frånskilda kvinnor ifall det varit omöjligt att ta ställning till om deras tillnamn är flicknamn eller giftasnamn. Av de totalt 115 namnfrastyperna representerar 33 engångsbelägg i materialet.

Även om kvinnor skrivs med tillnamn ända från början av undersökningsperioden omfattar materialet även 269 namnfraser där varken patronymikon eller tillnamn ingår (namnfrastyperna **1–2**). Såväl ogifta kvinnor, gifta kvinnor som änkor bär endast titel (**1a. t**) i död- och begravningsböckerna i slutet av 1700-talet. Men de relateras till arbetsgivaren eller maken såsom *hand: Pett: Heidenstrauchs pig.* (dbb 1780), *Rådman Bolwianders fru* (dbb 1780) och *Const: Blåfieldts Eä* (dbb 1780). I somliga fall förefaller prästen ha varit okunnig om kvinnans identitet. I födelse- och dopböckerna anges fyra mödrar år 1780 som *Hustru N: N:* även om fäderna registreras med fullständiga namnfraser (**1b. ∞ + t**), medan två ogifta mödrar 1888 förblir helt anonyma i och med att de anges som *onämnd lutheran* resp. *okänd lutheran* (**1a. t**). I flyttningsbetyg och flyttningslängderna är det relativt sällsynt att kvinnan förblir anonym. Flyttningslängden 1888 utgör dock ett undantag i och med att 27 gifta kvinnor bland de utflyttade benämns tillsammans med maken utan eget namn (**1b. ∞ + t**) såsom *Undoff Gustaf Robert Johansson mhu.*

Namnfraser bestående av förnamn och titel (**2a. t + FÖN**) antecknas för ogifta kvinnor då de framträder som mödrar till avlidna oäkta barn såsom i frasen *Pigan*

Christinas dotter (dbb 1780) eller om de identifieras exempelvis genom sin far *Lo:garf. Mestaren Rönnbäcks der Eva* (flb 1828). I jämförelsematerialet (1796–1929) förekommer denna namnfrastyp bara en gång, dvs. i *Helsingfors Tidningar* den 9 januari 1866 under rubriken ”Döde i Helsingfors Evangel-lutherska svenska och finska församling”. Det gäller *sjöforman A. W. Pettersons hustru Hedwig* (HT 9.1.1866). Att den gifta kvinnan benämns tillsammans med maken och bär titel och förnamn (**2b.** ∞ + t + FÖN), t.ex. *Socketbruksarbetaren Gustaf Boström mhru Maria Kristina* (fdb 1858), är däremot den mest frekventa namnfrastypen för mödrarna i födelse- och dopböckerna fram till 1888. I fråga om gifta kvinnor kan namnfrastyp **2** även antyda att hustrun bär mannens tillnamn.

Materialet omfattar 318 namnfraser i vilka patronymikon anges i stället för tillnamn (namnfrastyperna **3** och **9**). Dylika namnfraser förekommer, om än i liten utsträckning, för såväl ogifta kvinnor, gifta kvinnor som änkor i det kyrkliga materialet fortfarande i början av 1900-talet. Utan fast tillnamn i flyttningslängderna 1908–1909 påträffas 8 ogifta kvinnor, t.ex. *Ju Olga Maria Josefsdotter* (flb utflyttade januari 1909) och *Henriksdotter, Amanda Sofia, Tjänarinna* (flb Sör inflyttade januari 1909) samt en änka, dvs. *Kallentytär, Amanda, leski* (sv. ’Kallesdotter, Amanda, änka’) (flb Ps inflyttade januari 1908). Däremot benämns gifta kvinnor inte med patronymikon i stället för tillnamn i flyttningsbetyg eller flyttningslängder efter 1858. I födelse- och dopböckerna för 1908 förekommer ännu 5 sådana fall. I de källor som visar vilka namnfraser kvinnor själva anger, dvs. i bouppteckningar och näringsanmälningar, är patronymika sällsynta, något man kanske får tolka som uttryck för emancipation. I bouppteckningarna från år 1780 har 5 änkor och i näringsanmälningarna 1908 en änka skrivit sig eller låtit skriva sig med en namnfras bestående av förnamn och patronymikon (**3a.** FÖN + PA).

Patronymikon och tillnamn ingår i sammanlagt 693 namnfraser i materialet (namnfrastyperna **4** och **10**). Att namnfrasen förutom tillnamn även omfattar patronymikon förknippas först och främst med tidsperioden då släktnamnen ännu inte var fullt etablerade. Men i mitt material ur flyttningslängderna 1928–1929 har prästerna i Helsingfors södra finska församling och Sörnäs finska församling ännu flitigt antecknat också patronymika – kanske av gammal vana – även om släktnamnsbruket i drygt åtta år varit påbjudet i lag. Samma fenomen har även Blomqvist (1988:96)

påträffat i sitt österbottniska material. Att namnfraserna med patronymikon och tillnamn i slutet av undersökningsperioden påträffas just i flyttningslängderna kan även förklaras med det något rurala prägel de uppfattades ha (se Blomqvist 1988:117). En stor del av inflyttarna kom ju från landsbygden.

Metronymika är inte heller helt ovanliga men i mitt material förekommer de endast i flyttningsbetyg och flyttningslängder. Metronymikon i stället för tillnamn (namnfrastyperna **3** och **9**) förekommer sammanlagt 10 gånger. Av beläggen påträffas 6 i flyttningsbetygen för 1858 och 4 i flyttningslängden för 1888. Namnfraser med metronymikon och tillnamn (namnfrastyperna **4** och **10**) får sammanlagt 33 belägg varav de flesta antecknats för ogifta kvinnor i flyttningslängderna för 1888, 1908–1909 resp. 1928–1929. För både patronymika och metronymika i mitt material gäller att majoriteten av dem fram till 1858 bärs av *pigor* och från och med 1888 av *jungfrur*, dvs. ogifta kvinnor ur lägre socialgrupper (om titelns sociala betydelse se avsnitt 3.2.1). Dessutom har metronymika sannolikt tilldelats döttrar födda utanför äktenskapet (se Blomqvist 1988:262), men det krävs närmare genealogiska studier för att kunna påvisa detta.

Även om jag i detta sammanhang för det mesta avstått från att behandla olika tillnamnstyper i materialet har jag emellertid gjort några iakttagelser beträffande *-son*-namn i födelse- och dopböckerna. I denna källa förekommer gifta barnaföderskor med tillnamn på *-son* från och med 1908 då 12 dylika fall påträffas bland de 278 föräldraren. Fäder och ogifta barnaföderskor bär däremot *-son*-namn i födelse- och dopböckerna redan tidigare, dvs. från och med 1828 resp. 1888. Utan närmare genealogiska utredningar är det omöjligt att avgöra om kvinnors tillnamn på *-son* är ärvda eller om det rör sig om övergångspatronymika, dvs. att namnet är bildat till faderns förnamn med ändelsen *-son* (se t.ex. Sannrud 1994, Enzenberg 2002,2003). När det gäller *son*-namn hos män kan det dessutom vara fråga om ursprungliga patronymika. Såväl bland kvinnor som bland män förefaller *-son*-namnen dock utgöra bara en liten del av tillnamnen i födelse- och dopböckerna.

I fråga om gifta kvinnor, änkor och frånskilda kvinnor har jag studerat i synnerhet tillnamnsbruket, dvs. om hustrun bär flicknamn, giftasnamn eller både flicknamn och giftasnamn föregånget av ordet *född* (namnfrastyperna **5**, **6**, **7**, **11** och **12**). Jag ville bl.a. undersöka hur många och vilka kvinnor som ännu på 1920-talet bar sitt flicknamn.

Detta visade sig dock vara en omöjlig uppgift till följd av att registreringen antingen var för konventionell eller för brokig för att ge tillförlitliga resultat. Medan de flesta gifta kvinnorna i födelse- och dopböckerna i egenskap av mödrar enligt tradition anges med flicknamn (**6a.** ∞ + **t** + **FÖN** + **FN**) ännu 1929, spelar prästernas personliga stil in i utformningen av flyttningslängderna 1928–1929 och åstadkommer en stor variation i namnfrastyperna. Till exempel i januari 1929 flyttar *Fallenius-Lindman, Ines Elisab. hu* (Ssv utflyttade januari 1929) från Södra svenska församlingen till Norra svenska församlingen, där hon anges som *Fallenius, Ines Elisabet hu till F. A. Lindman* (Nsv inflyttade januari 1929).

Bara 3 kvinnor i hela mitt material undertecknar dokument med sitt flicknamn. Två av underskrifterna påträffas i bouppteckningarna i slutet av 1700-talet: *Anna Rosenbohm* (bpt 1780), änka efter *tobaksrullaren Jacob Magnus Berglund* och *Margareta Berg* (bpt 1798), änka efter *borgaren Henric Lindström*. Den tredje gäller en frånskild kvinna i en näringsanmälning 1880: *Eva Kristina Adler Frånskild Handlandehustru* (ngm 1880). Men i familjeannonserna i *Helsingfors tidningar* 1829 identifieras 5 av de 9 gifta kvinnorna endast med sitt flicknamn, såsom i fråga om föräldrar till den bortgångna *Kapitenen Ad. Aminoff och dess Fru Fredr. Wilh. Austrell* (HT 23.5.1829).

Flicknamn föregånget av ordet *född* påträffas första gången bland flyttnings- och hinderlöshetsbetyg i ett skiljebrev för *hustru Christina Tingstedt, född Mellnius* (flb 1793). Fem år senare förekommer denna namnfrastyp även i bouppteckningarna. Det är vanligt att änkorna själva anger bara förnamn och giftasnamn, men får i texten ovanför ytterligare bära sitt flicknamn föregånget av ordet *född*, såsom en borgaränka som skriver sig *Chatarina Parolin* men identifieras i ingressen som *hustru Catharina Parolin född Tillman* (bpt 1798). I födelse- och dopboken 1798 förekommer *Änkan Eva Christina Uddberg född Hulth*, moder till ett oäkta barn, medan hustrun till kontraktsprosten och kyrkoherden i Helsingfors *Fru Anna Margreta, född Borgström* benämns tillsammans med maken.

I näringsanmälningarna skriver sig två hustrur med en namnfras bestående av både giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född*. Den ena är *Emilia Charlotta Lönnqvist född Fagerlund waktmästarehustru* (ngm 1880), den andra *Anna Karolina Suni föd Randell Arbetskars hustru* (ngm maj 1888). År 1880 anger en änka förutom sitt

giftasnamn även patronymikon föregånget av ordet *född*: *Hedvig Lovisa Paischeff född Isaksdotter Handelsbokhållareenka* (ngm 1880). I jämförelsematerialet förekommer participet *född* från och med 1829, medan dödsannonserna exempelvis omfattar namnfraserna *Hof-Rådinnan Helena Wilhelmina Hornstedt, född Schwarz* (HT 5.12.1829) och *Lazarets Syslomanen, Casseuren Gustaf Adolph Ekholms ömt älskade Maka, Laura Constantia Ekholm, född Gripenberg* (HT 7.1.1829). I materialet från gravskrifter förekommer namnfrastypen som består av förnamn, giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född* (**7f. FÖN + GN + fFN**) från 1829 ända fram till 1929 på Sandudds begravningsplats i Helsingfors, t.ex. *Hilma Eleonora Svanström f. Palmqvist* (d. 1925).

I mitt material påträffas giftasnamn första gången i bouppteckningarna 1780. Även om änkan efter *Brandvachts Karlen Johan Krook* själv skriver sig med förnamn och patronymikon omtalas hon i ingressen med en namnfras som också omfattar giftasnamnet, nämligen *Brandvachts Enkan Christina Pehrdotter Krook*. Med giftasnamn skriver sig däremot *Brita Degerman*, änka efter *Fiskaren Hindric Degerman* men i ingressen benämns hon utan tillnamn som *Encka Brita Hindrichs dotter*. Även om gifta kvinnor så gott som genomgående i egenskap av mödrar i födelse- och dopböckerna anges med flicknamn antecknas giftasnamn dock för dopvittnen, vilka representerar såväl ståndspersoner, borgerskap som arbetsfolk, i denna källa redan 1780.

Det tidigaste belägget på ett giftasnamn i jämförelsematerialet döljer sig bakom initialerna i namnfrasen *fru M. E. W.* (d. 1796) på en minnessten i Gamla kyrkans skvär i Helsingfors. Enligt Impola (1987: 65–66) är det nämligen fråga om *Maria Elisabeth Wahlberg*, dotter till *handlanden Johan Forselius* och hustru till *byggnadskonduktören Olof Niklas Wahlberg*.

Att mina belägg på giftasnamn i slutet av 1700-talet först och främst hänför sig till borgerliga kretsar, som i sin strävan efter bättre ställning i samhället var mest öppna för nya idéer (Häggman 1994:224), överensstämmer med tidigare forskning av bl.a. Blomqvist (1993:208, 2006:111). Däremot ska adelsdamer ha haft all anledning att framhäva sin härkomst, med flicknamn eller giftasnamn + flicknamn föregånget av ordet *född*, vilket också mina exempel ur det officiella materialet ovan visar. Därför ger min undersökning av de gifta kvinnornas tillnamn i Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker (JCM 1799–1801) ett oväntat resultat. Det framgår nämligen att av de 37

gifta högreståndskvinnorna, som i dagböckerna 1799–1801 omtalas med 39 olika namnfraser, samtliga bär giftasnamn (**5d. t + GN**) såsom *Ebba Regina von Schoultz* som i privata kretsar tituleras *fru nyberg* (JMC:86). Tydligt kan ändringen i tillnamnsbruket ses när det gäller en biskopsdotter som gifter sig under den tid som dagböckerna omspannar. Som ogift tituleras hon *Fröken Cygnea* eller *mamsell Cygnea*, som gift *Fru Hassell* (JMC:64).

Omtal av högreståndskvinnor i dagböckerna kring sekelskiftet 1800 har få motsvarigheter i materialet ur officiella källor. En borgarenka undertecknar ett bouppteckningsinstrument för 1798 som *M: C: Orädder* och anges i ingressen med namnfrasen *Enckan Orädder* (bpt 1798) bestående av titel och giftasnamn. De övriga 10 fallen i bouppteckningarna förekommer senare, dvs. under perioden 1888–1929. I död- och begravningsboken för 1798 påträffas *Fru Helling* (dbb 1798) som eventuellt bär giftasnamn. I födelse- och dopboken för 1780 används denna namnfrastyp för dopvittnen ur olika socialgrupper, t.ex. *Öfwerstlieutskan Piper*, *Madame Sannelin* och *Hustru Forskål* (fdb 1780). En adlig hustru bär dock en namnfras bestående av titel, giftasnamn och flicknamn föregånget av ordet *född*, nämligen *Friherrinnan Stakelberg, född Blomcreutz* (fdb 1780). Hildebrand (1961:215) nämner att grevinnan Christine Charlotte Mörner (1760–1832) som var gift två gånger, alltid själv skrev sig *Charlotte* (eller *Christine Charlotte*) *Mörner* men kallades *grevinnan Gyllenkrok* resp. *grevinnan Cederström*. Även om giftasnamnsskicket förefaller vara genomfört i de undersökta dagböckerna kan man inte veta hur kvinnorna själva identifierade sig.

Antalet namnfraser där två tillnamn ingår (namnfrastyperna **8** och **13**) är sammanlagt 43. För de gifta kvinnornas del tillhör de närmast den brokiga registreringen i flyttningslängderna i början av 1900-talet då både giftasnamn och flicknamn anges men utan participet *född*. Ogifta kvinnors namnfraser med två tillnamn som påträffas i flyttningslängderna för januarimånad år 1908 resp. 1909 förefaller till stor del vara resultat av 1906 års kampanj för att förfinska släktnamn. Efter *Roinela*, *Jalava*, *Leisiö*, *Oksa*, *Kanerva*, *Vihervaara*, *Wuorio*, *Ahti* och *Helkiö* står det nämligen inom parentes *Helenius*, *Johansson*, *Lönnqvist*, *Olander*, *Kavonius*, *Wastén*, *Sneck*, *Knagg* resp. *Vilén*.

När det gäller mitt material ur officiella källor är namnfraserna för kvinnor mest systematiska i vigsel- resp. lysningsböckerna samt i födelse- och dopböckerna. Däremot har prästerna varit rätt inkonsekventa vid registreringen i död- och

begravningsböckerna. Störst är antalet olika typer av namnfraser i flyttningsbetygen, vilket, åtminstone delvis, torde avspegla den regionala variationen. Men variation i registreringen kan, såsom Leibring (2005:209–210) påpekar, även bero på källornas olika funktion. Är kvinnan ansvarig för minderåriga barn eller egendom identifieras hon med en så fullständig namnfras som möjligt. Exempelvis anges *Pig: Kurhushjonet Maria Lindman* (fdb 1828) som moder till oäkta barn och *hustrun Amanda Ulrika Löfgren, född Samuelsson* (bpt 1928) som bouppgivare efter *kontrollören Karl Ivar Löfgren*.

Den stora variationen i namnfrastyperna kan även avspegla befolkningens sociala struktur i Helsingfors. Under förra hälften av 1800-talet var Finland fortfarande ett typiskt ståndssamhälle och huvudstadens befolkning indelades i fyra grupper: ståndspersoner, borgerskapet, arbetsfolk samt övriga stadsbor (avsnitt 1.7.2). Men under senare hälften av 1800-talet blev ståndssamhället efterhand ett industrisamhälle där stånd och villkor inte längre nödvändigtvis hörde ihop. Analysen av namnfrasernas innehåll visar att ju högre social ställning desto fullständigare blir namnfrasen i ståndssamhället. Ännu år 1866 påträffas exempelvis både *kanslisten i kejsrerliga senaten för Finland, Ewald Kuhlefelts älskade maka Anna Henriette Kuhlefelt, född Wasenius* (HT 31.1.1866) och *sjöforman A. W. Pettersons hustru Hedwig* (HT 9.1.1866).

Sociala skillnader kan också tydligt ses i titelbruket. I socioonomastisk forskning spelar, såsom t.ex. Ainiala (2010:3) konstaterar, de olika epitet som bifogas till namnet en central roll. För att få så mycket information som möjligt om namnbärarnas sociala tillhörighet har jag i min analys av namnfraser valt att ge termen *titel* en vid innebörd och avser med den förutom ställning i samhället även beteckningar för såväl yrke, befattning, utbildning, grad, civilstånd som rang o.d. Enligt SAOB (2005: T 1627) kan *titel* ytterligare vara såväl en beteckning använd som tillägg till eller i stället för namn som en skämtsam eller nedsättande benämning på person. Namnfraserna i mitt material kan omfatta två titlar i följd för att ange både status och civilstånd, t.ex. *Klara Vilhelmina Littson, Generalsdtr. ogift* (dbb 1858), *Katarina Charlotta Wirenius, Prostdtr, ogift* (dbb 1858), *Ulrika Ahlgrén, piga, ogift* (dbb 1858), *Wahlström, Anna Lovisa, fröken, ogift* (dbb 1888). Exempel på användningen av två titlar i deklasserande syfte visar namnfraserna *Pig: Kurhushjonet Maria Lindman* (fdb 1828) och *Pigan Qvinspersonen Benedicta Charlotta Gustafsdotter* (flb 1858). Men även med en titel

kan både status och civilstånd avses. Bland faddrarna i födelse- och dopboken för 1780 får man exempelvis i förbigående en översikt av titlar avseende gifta kvinnor ur olika socialgrupper, dvs. från *friherrinnan* och *överstlöjtskan* över *fru* och *madame* till *hustru*.

Fram till slutet av 1800-talet var titeln en viktig social markör som skrivarna noggrant antecknade i de officiella dokumenten, medan titelns funktion i början av 1900-talet förefaller allt oftare ha varit att främst ange civilståndet. Kvinnornas inträde på arbetsmarknaden och utbildningen syns dock också i titelbruket på 1900-talet. Ogifta kvinnor betecknas inte längre med titlar som *matrosdotter* eller *bondedotter* utan de bär egna yrkesbeteckningar som *sömmerska*, *fabrikarbeterska*, *affärsbiträde* och *bankkassörska*. *Pigor* och *tjänstepigor* ersätts av *tjänarinnor*, *hushållerskor* och *städerskor*. Med två titlar framhävs såväl civilstånd som utbildning och yrke såsom i namnfraserna *Tammelander, Astrid Elisa fröken, student* (flb Nsv inflyttade 1908), *Berglöf, Inez Ingeborg frök. stud.* (flb Nsv inflyttade januari 1909), *f. Tjen. Wilhelmina Hylse* (flb utflyttade januari 1908) och *kassörskan, fröken Anna Lovisa Less* (utflyttade januari 1909).

Enligt Ryman (2008a, 2008b) ger en analys av namnfraser möjlighet att belysa individer i det omgivande samhället eftersom en namnfras har valts ut för att representera en person i ett visst sammanhang. Utvecklingen av namnfraser för kvinnor i Helsingfors 1780–1930 avspeglar förändringar i kvinnans ställning i det finländska samhället, t.ex. den kvinnliga rösträtten och valbarheten i samband med lantdagsreformen 1906. Från att ha varit någons dotter, piga, hustru eller änka, t.ex. *hand: Pett: Heidenstrauchs pig.* (dbb 1780), *Rådman Bolwianders fru* (dbb 1780), *Const: Blåfieldts Ea* (dbb 1780) eller *Pigan Stina Olofs dr* (flb 1799), blir kvinnan en självständig individ som i officiella dokument får stå under eget namn som *Tammelander, Astrid Elisa fröken, student* (flb Nsv inflyttade 1908).

Utvecklingen av maktrelationerna inom familjen förefaller gå rakt emot de samhällseliga förändringarna. Att kvinnor började anta mannens släktnamn efter giftermålet kan ur dagens synvinkel ses som en symbol för kvinnans underordnade ställning. Men i början av 1900-talet ansåg man att det gemensamma namnet uttryckte jämställdhet, dvs. att hustrun fick rätt till mannens släktnamn och därigenom samma sociala status. Denna rätt kunde hon sedan förlora vid skilsmässa.

Avsikten med den biografisk-genealogiska analysen av namnfraser för kvinnor i de två utvalda släkterna har varit att komplettera och levandegöra den statistiska helhetsbilden av utvecklingen. I synnerhet har jag studerat när och i vilken livssituation dessa kvinnor, en hustru från Hitis i Åbolands skärgård och en piga från Vittis i Satakunda, första gången registreras med fast tillnamn i stället för patronymikon. Fallstudierna hänför sig lägre samhällsskikt vilka utgör en stor del av befolkningen i Helsingfors men blir relativt okända i jämförelsematerialet.

När Eva Erika med sin sjömansfamilj 1880 flyttar från Hitis till Helsingfors bär båda makarna fortfarande sina respektive patronymikon i flyttningsbetyget, men i huvudstaden med större befolkning och bättre sociala förhållanden etablerar sig makens patronymikon som deras fasta släktnamn enligt tidens nya sed. Att familjen avstått från patronymikon framgår av officiella dokument 1906.

I sin hemby i Vittis registreras den unga pigan Anna Amanda i mantalslängden för 1907 med sitt patronymikon *Augustintytär* (sv. 'Augustsdotter'), men från och med 1908 blir hon försedd med det finska tillnamnet *Elovaara*, som släkten uppfattar som en förfinskning enligt tidens anda av föräldrarnas tillnamn *Eriksson*. När Anna Amanda 1911 flyttar till huvudstadsområdet för att arbeta hos en familj lyder hennes namnfras i mantalslängden *Piga Amanda Elovaara (Eriksson)*. Detta tyder på att *Eriksson* åtminstone inofficiellt en tid varit i bruk som tillnamn, även om hon officiellt aldrig förefaller ha hunnit heta så.

Socioonomastisk forskning beskriver variation i namnbruket och beaktar den sociala situation i vilken namnen förekommer (Ainiala & Saarelma & Sjöblom 2008:75–77). Enligt Van Langendonck (2007:306–320) har förändringar i omgivningen en omedelbar inverkan på såväl enskilda namn som namnfraser och därför utgör namnbruket ett utmärkt föremål för analyser av den sociala utvecklingen i samhället. I min undersökning har det socioonomastiska greppet visat sig vara ett ändamålsenligt tillvägagångssätt eftersom materialet präglas av stor variation i namnfrastyperna betingad av tid, källa, civilstånd och socialgrupp. Den utvalda metodologiska utgångspunkten, dvs. en syntaktisk-semantisk analys av namnfraserna, har gett möjlighet att kategorisera det brokiga materialet och systematiskt i form av tabeller presentera namnfrastypernas förekomst i olika källor vid vissa skärningsår. Analysen av

namnfrasernas struktur och innehåll har visat samband med den samhälleliga utvecklingen och omtalet av kvinnor i Finland 1780–1930.

Men bilden av tillnamnsbruket hos gifta kvinnor förblir ofullständig på grund av variationen betingad av källa, och även av skrivarnas personliga stil, i det officiella materialet. Att jag fått det mest oväntade resultatet, dvs. att adelsdamer – eventuellt efter fransk förebild – genomgående omtalas med giftasnamn redan 1799–1801, ur dagbokstexter ger upphov till att jag i framtida studier fokuserar på de privata källorna, även om materialet då blir avsevärt mindre. Såsom framgår av syftet har min undersökning inte varit avsedd att analysera enskilda namn, dvs. namnens bildningssätt, etymologi eller språkliga form, utan hela namnfraser för att bidra till beskrivningen av namnbruket hos kvinnor i Finland 1780–1930. Men en mera djupgående semantisk analys av namnen och deras, såsom titlarnas, valör kan jag förhoppningsvis genomföra i ett senare skede.

KÄLLFÖRTECKNING

A. Undersökningsmaterial

1. Arkivmaterial

Riksarkivet i Helsingfors.

Födelse- och dopböcker för Helsingfors 1780–1858, Hitis 1840, Tyrvis 1856

Lysnings- resp. vigselböcker för Helsingfors 1780–1858, Hitis 1870, Tyrvis 1885

Död- och begravningsböcker för Helsingfors 1780–1888

Flyttningsbetyg för Helsingfors 1793–1858

Flyttningslängd för Hitis 1880, Vittis 1885

Kommunionböcker för Helsingfors 1780–1858, Vittis 1884–1903

Mantalslängder för Helsingfors 1881, Åbo- och Björneborgs län 1905–1910, Nylands län 1911

Helsingfors stadsarkiv.

Bouppteckningsinstrument 1780–1928

Näringsanmälningar 1880–1908

De evangelisk-lutherska församlingarnas i Helsingfors centralregister.

Födelse- och dopböcker 1888–1929

Flyttningslängder 1888–1929

Kommunionböcker 1888–1929

2. Elektroniska källor

Genealogiska samfundet i Finland.

Födelse-, vigsel- och dödböcker tillgängliga på adressen <http://www.genealogia.fi>.

Nationalbiblioteket i Helsingfors.

Historiskt tidningsbibliotek 1771–1890. Tillgängligt på adressen <http://www.nationalbiblioteket.fi/tjanster/digitaalisetkokoelmat.html>.

Finlands Allmänna Tidning 16.4.1878

Folkvännen 24.1.1888

HD = *Helsingfors Dagblad* 28.5.1879, 29.5.1879, 4.11.1883, 31.3.1884, 28.9.1887, december 1888

HT = *Helsingfors Tidningar* 1829, januari 1866

Hufvudstadsbladet 25.1.1888

3. Tryckta källor

- JCM = *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's Dagböcker 1799–1801*. 1970. Med kommentar och register utgivna av Bo Lönnqvist. Folklivsstudier VII. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- TW = *Ingen ro hade mitt hjerta... Prästen Timotheus Wahlbergs dagböcker 1818–1820*. 2004. Lolan Björkman (red.) samt med kommentar av Birgitta Stjernvall-Järvi. Sahlgrens.

4. Informanter

- Eine Ahola, information om släkten från Vittis i Satakunda. Helsingfors våren 1994, hösten 2009.
- Bo-Göran Eriksson, information om släkten från Hitis i Åbolands skärgård. Helsingfors våren 1994.

5. Övriga källor

- Gravskrifter på minnesstenar i Gamla kyrkans skvär i Helsingfors 1796–1829.
- Gravskrifter på minnesstenar på Sandudds begravningsplats i Helsingfors 1829–1929.

B. Litteratur

- Ainiala, Terhi 1997. *Muuttuva paikannimistö*. Akadem. avh. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 667. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006. Helsingin nimet. Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.). *Helsinki kieliyhteisö*, 100–122. Helsinki: Helsingin yliopisto, Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- 2008. Socio-onomastics. I: Jef Verschueren & Jan-Ola Östman & Jan Blommaert & Chris Bulcaen (red.). *Handbook of Pragmatics* 2008. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. Tillgänglig på adressen: <http://www.ben-jamins.com/online/hop/>.
- Ainiala, Terhi & Saarelma, Minna & Sjöblom, Paula 2008. *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tietolipas 221. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Akselberg, Gunnstein 2010. Sosioonomastikk – framlägg til avgrensning. I: Staffan Nyström (red.). *Namn – en spegel av samhället förr och nu*. Språkvårdssamfundets skrifter 41, 15–35. Stockholm: Norstedts.
- Andersson, Thorsten 1980. Svenska släktnamn i går, i dag – i morgon? I: *Nysvenska studier* 59–60, 385–400. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- 1983. Personnamn. Till begreppets avgränsning. I: Göran Hallberg & Stig Isaksson & Bengt Pamp (red.). *Personnamnsterminiologi*. NORNAs åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. NORNA-rapporter 23, 9–22. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 1984. Efternamn och jämställdhet. Jämställdhetsprincipen i 1982 års svenska personnamnslag. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 2:1984, 107–122. Uppsala: Swedish Science Press.

- 2006. *Parentonymikon eller gononymikon? I: Studia anthroponymica Scandinavica* 24:2006, 95–97. Uppsala: Swedish Science Press.
- Arjava, Hellevi 2007. *Swanin tytöt. Kulttuurihistoriallinen kertomus autonomian ajalta*. Helsinki: Tammi.
- Björnbom Romson, Märta 1921. Gift kvinnas släktnamn. I: *Svensk juristtidning* 1921, 70–78. Stockholm: Norstedt.
- Blomqvist, Marianne 1980. Finlandssvenska personnamn i Nordamerika. I: *Folkmålsstudier* 26:1979, 9–26. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi.
- 1984. Farfars Hilma och Kappas Emil. Om inofficiella personbenämningar i Replot kyrkby. I: *Festskrift till Åke Granlund 28.4.1984. Studier i nordisk filologi* 65, 17–27. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- 1987. Den gamla och den eventuellt nya släktnamnslagen och deras konsekvenser i Finland. I: Tom Schmidt (red.). *Nyere nordisk personnavnskikk*. Rapport fra et symposium på Skammestein i Valdres 10–14 april 1985. NORNA-rapporter 35, 151–153. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 1988. *Från tillnamn till släktnamn i österbottnisk allmogemiljö*. Akad. avh. Arkiv för Svenska Österbotten 18. Skrifter utgivna av Svensk-österbottniska samfundet 44. Vasa: Svensk-österbottniska samfundet.
- 1989a. 1985 års släktnamnslag i Finland – innehåll och tillämpning. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 7: 1989, 133–143. Uppsala: Swedish Science Press.
- 1989b. Andersson i Finland. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 7:1989, 101–110. Uppsala: Swedish Science Press.
- 1992. Reviderad personnamnslag i Finland 1991. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 10:1992, 91–98. Uppsala: Swedish Science Press.
- 1993. *Personnamnsboken*. Helsingfors: Oy Finn Lectura Ab.
- 2006. *Vad heter finlandssvenskarna?* Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänner, Volym 177. Helsingfors.
- Bringéus, Nils-Arvid 1987. *Livets högtider*. Stockholm: LTs förlag.
- Brylla, Eva 1992. De nordiska personnamnslagarna. En jämförande översikt över nu gällande namnrätt. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 10:1992, 99–113. Uppsala: Swedish Science Press.
- 1997. *Holm + Stjerna = Holmstjerna*. Nybildade svenska efternamn i jämställdhetens tecken. I: Marianne Blomqvist (red.) under medverkan av Maria Fremer & al. *Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:18, 30–33. Helsingfors.
- 1998. Svenskt tillnamnsskick i kvinnoperspektiv. I: Thorsten Andersson & Eva Brylla & Anita Jacobson-Widding (red.). *Personnamn och social identitet*. Handlingar från ett Natur och Kultur-symposium i Sigtuna 19–22 september 1996, 11–29. (Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Konferenser 42.) Stockholm: Almqvist & Wiksell international.
- 2001. Personnamn och genus. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 19:2001, 11–29. Uppsala: Swedish Science Press.
- 2002. *Ursäkta, hur var namnet? Personnamn i praktiskt bruk*. Uppsala: Bombus.
- Byrman, Gunilla 1998. *Tidningsnotisen i förändring 1746–1997*. Svensk sakprosa nr 15. Lund: Lunds universitet.

- Carlsson, Sten 1983. Kvinnoöden i 1800-talets Sverige. I: Hans Norman (red.). *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*, 39–54. Kristianstad: LT:s förlag.
- Carpelan, Tor 1942–65. *Åttartavlor I–IV*. Helsingfors.
- Degn, Ole 1984. Hvornår blev Kirsten Sørensdatter til fru Jensen? – den historiske udvikling af gifte kvinders brug af giftenavn. I: *Fortid og nutid* XXXI:4, 302–307. København.
- Ekman, Fredric 1860–65. *Systematisk samling af udrag utur gällande författningar rörande ecclesiastik- och skole-staterne uti Stor-Furstendömet Finland med särskildt hänseende till Åbo Erke-stift I–VI*. Åbo: Frenckellska boktryckeriet.
- Entzenberg, Sonja 2002. *Andersdotter, Pettersson, Lundström...* Om kvinnors antagande av släktnamn på Öland 1860–1920. I: Svante Lagman & Stig Örjan & Viivika Voodla (utg.). *Svenska språkets historia i Östersjöområdet*. Studier i svenska språkets historia 7, 157–165. Tartu: Tartu Ulikool.
- 2003. Från *Johansdotter* till *Jonsson*. Om utvecklingen av kvinnors släktnamn i Borgholm 1860–1920. I: Staffan Nyström (red.). *Namn och kulturella kontakter i Östersjöområdet*. Handlingar från NORNA:s 30:e symposium i Visby 14–16 september 2001, 87–97. NORNA-rapporter 78. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 2004. Gemensamt efternamn eller var sitt? En studie av gifta Uppsalapars efternamnsval. I: Svante Strandberg & Mats Wahlberg & Björn Heinrici (red.). *Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004. Namn och samhälle* 15, 35–45. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2005. Släktnamnens sociala signifikans – gifta kvinnors val av släktnamn i modern tid. I: Staffan Nyström (red.). *Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick*. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. NORNA-rapporter 80. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 2007. Professor *Nanna Svartz* eller Fru *Nanna Malmberg*? Släktnamnsbruk hos gifta kvinnor 1920–1982. I: Britt-Louise Gunnarsson & Sonja Entzenberg & Maria Ohlsson (red.). *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv*. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 71, 198–207. Uppsala: Uppsala universitet.
- Från *Andersdotter* till *Andersson*, från *Andersson* till *Sjögren* och *Ålander*. Släktnamnskick på Öland 1860–1920. Pågående avhandlingsprojekt. Hämtat från <<http://www.nord-iska.uu.se/perso-nal/sonjaentzenberg>> [Läst 5.3.2010.]
- Ericsson, Brit-Marie 1983. *Namnlagen. Namnskick och namnrätt med lagkommentar*. Stockholm: LiberFörlag.
- 1986. 1982 års namnlag. De första årens tillämpning – värdering och kritik. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 4: 1986, 155–165. Uppsala: Swedish Science Press
- Florin, Christina 1993. Kvinnliga tjänstemän i manliga institutioner. I: Yvonne Hirdman & al. (red.). *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*. Stockholm: Utbildningsradion/UR. 136–152.
- Gaunt, David 1997. Vad efternamnet lär oss om familjens utveckling. I: *Folkets historia* 3. Stockholm: Arkivet för folkets historia.
- Gillingstam, Hans 1971. Artikel om svenska släktnamn (s.v. *Slektsnavn*). I: *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid* 16. Helsingfors.

- Granfelt, O. Hj. 1939. Hustrun följer mannens stånd och villkor. I: *Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland* 1939, 318–330. Helsingfors: Juridiska föreningen i Finland.
- Gustafsson, Linnea 2002. *Novation i norr. Nya dopnamn och namngivningsmönster i Skelleftebygden 1791–1890*. Akad. avh. *Anthroponymica Suecana* 12. Umeå: Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk vid Umeå universitet.
- Göransson, Anita 1990. Kön, släkt och ägande. Borgerliga maktstrategier 1800–1850. *Historisk tidskrift* 4, 525–544. Stockholm: Svenska historiska föreningen.
- Hagström, Charlotte 2006. *Man är vad man heter... Namn och identitet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Hildebrand, Bengt 1961. *Handbok i släkt- och personforskning I*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hufvudstadsbladet* 9.9–9.10.2002. Födelseannonser.
- Häggman, Kai 1994. *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. *Historiallisia tutkimuksia* 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Impola, Sirkka 1987. *Vanhan kirkon varjossa. Ulrikan kirkkomaalta Vanhaan kirkkopuistoon*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Ingers, Ingemar 1964. Namnskicket i en skånsk lanthandlares kassabok. I: Personnamnsstudier. *Anthroponymica Suecana* 6, 231–239. Umeå: Institutionen för nordiska språk.
- Ivars, Ann-Marie 1997. *Gadden, Näfven och Rossen*. Omtal av personer i 1700-talets Åbo. I: Marianne Blomqvist (red.) under medverkan av Maria Fremer & al. *Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:18, 110–114. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- Jallinoja, Riitta 1984. Nainen 1800-luvun murroksessa. I: Auvo Kostiaainen (toim.) *Nainen historiassa*. *Historian perintö* 10, 137–147. Turku: Turun yliopiston historian laitos.
- Jarrick, Arne & Söderberg, Johan 1994. Namnskick och individualisering i Stockholm under 1700-talet. I: Arne Jarrick & Johan Söderberg (red.) under medverkan av Hans Andersson & al. *Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600–1850*, 113–137. (Stockholmsmonografier 118.) Stockholm: Stockholmia.
- Johannesson, Eric 1983. Den heliga familjen. Om borgerlig familjekult under 1800-talet. I: Hans Norman (red.). *Den utsatta familjen. Liv, arbete och samlevnad i olika nordiska miljöer under de senaste tvåhundra åren*. 30–38. Kristianstad: LT:s förlag.
- Kangas, Urpo 1991. *Ihmisen nimi. Nimenmääräytymisen oikeudelliset rajat*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- 1998. *Suomen nimioikeus. Lyhyt oppimäärä*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Kejsarliga Senatens för Finland bref till Åbo Hofrätt, angående hvad embets- och tjenstemän vid ombyte af namn hafva att iakttaga. Utfärdadt i Helsingfors, den 5 Februari 1894*. N:o 10.
- Kempainen, Katariina 1993. Mannens släktnamn eller hustruns? En studie i verkningarna av 1985 års släktnamnslag. Pro gradu-avhandling i nordiska språk. Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. (Otryckt.)

- Kiviniemi, Eero 1982. *Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisten etunimet ja nimenvallinta*. Espoo: Weilin+Göös.
- Kiviniemi, Eero & Pitkänen, Ritva Liisa & Zilliacus, Kurt 1974. *Nimistöntutkimuksen terminologia – Terminologin inom namnforskningen*. Castrenianumin toimitteita 8. Helsinki: Castrenianum.
- Kjellman, C. M. 1849. *Minnes-Bok i ecclesiastika ämnen*. Borgå: P. Widerholm.
- Kortelainen, Anna 2006. *Naisen tie. L. Onervan kapina*. Helsinki: Otava.
- Kotilainen, Sofia 2008. *Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle*. Akadem. avh. Bibliotheca Historica 120. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kousgård Sørensen, John 1983. Patronym. Term og begrep. I: Göran Hallberg & Stig Isaksson & Bengt Pamp (red.). *Personnamnsterminiologi*. NORNA:s åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. NORNA-rapporter 23, 139–144. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 1984. *Patronymer i Danmark I. Runetid og middelalder*. Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning. Nr. 23. København: Akademisk forlag.
- 1985. Hustrunavne. I: *Regional och social variation i nordiskt personnamnsskick*. Handlingar från NORNA:s tionde symposium i Umeå 3–5 maj 1983. NORNA-rapporter 29, 31–41. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Lag om förnamn*. Given i Helsingfors den 20 december 1945. N:o 1265. Finlands författningssamling.
- Lag om släktnamn*. Given i Helsingfors den 23 december 1920. N:o 328. Finlands författningssamling.
- Lag om ändring av släktnamnslagen*. Given i Helsingfors 8 februari 1991. Nr 253. Finlands författningssamling.
- Leibring, Katharina 2005. Namn i äldre bruksmiljö. Projektpresentation och några tidiga resultat. I: *Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnsskick*. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. NORNA-rapporter 80, 205–216. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Lilius, Pirkko 1994. *Språkval och ordval i tillfällesdikningen i Finland 1700–1749*. Akad. avh. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 587. Studier i nordisk filologi 73. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lönnqvist, Bo 1972. *Dräkt och mode i ett landsbygdssamhälle 1870–1920*. Akad. avh. Etnologiskt arkiv 24. Helsingfors: Finska fornminnesföreningen.
- Markkola, Pirjo 1994. *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 187. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Mazzarella, Merete 2007. *Fredrika Charlotta född Tengström. En nationalskalds hustru*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Atlantis.
- Meinander, Henrik 2006. *Finlands historia. Linjer, strukturer, vändpunkter*. Helsingfors: Söderström, Stockholm: Atlantis.
- Meldgaard, Eva Villarsen 1984. De danske slægtsnavnes historie i nyere tid. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 2:1984, 39–53. Uppsala: Swedish Science Press.
- Mikkonen, Pirjo & Paikkala, Sirkka 2000. *Sukunimet*. Helsinki: Otava.
- Modéer, Ivar 1955. *Personnamn i Kalmar tänkebok*. Anthroponymica Suecana 1. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

- 1964. Birger Sundqvist & Carl-Eric Thors (utg.) med bibliografi av Roland Otterbjörk. *Svenska personnamn. Handbok för universitetsbruk och självstudier. Anthroponymica Suecana 5*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Mäkelä, Anneli 1986. *Ajattele historiaksi*. Sukuviestin julkaisuja 1986. Helsinki: Sukuyhteisöjen tuki SYT.
- 1989. *Suvusta perheeseen. Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla*. Historiallisia tutkimuksia 151. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nakari, Minna 1999. Från patronymika till fasta *son*-namn i Finland. I: Marianne Blomqvist (red.). *Från Adam till My. Ett färggrant knippe namn*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, B:20, 193–210. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- 2007. Officiell benämning av gifta kvinnor i Helsingfors på 1800-talet. I: Britt-Louise Gunnarsson & Sonja Entzenberg & Maria Ohlsson (red.). *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv*. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006, 216–223. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 71. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2009. Flicknamn eller giftasnamn? Variation i benämningen av änkor i bouppteckningar i Helsingfors 1780–1928. I: Leila Mattfolk & Terhi Ainiala (red.). *Namn och kulturella kontakter*. Handlingar från NORNA:s 37 symposium i Hapsal den 22–25 maj 2008, 135–143. Forskningscentralen för de inhemska språken, Skrifter 5. NORNA-rapporter 85. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Noreen, Adolf 1913. Något om våra familjenamn. I: *Spridda studier*. Populära uppsatser. 3. 1–13. Stockholm: Ljus.
- Närhi, Eeva Maria 1972. Ei susikaan sukunimestään suutu. Katsaus suomalaisten sukunimiin. I: Hannes Sihvo (toim.). *Nimikirja*. Kalevalaseuran vuosikirja 52, 41–63. Porvoo: WSOY.
- 1986. Suomenkielisistä sukunimistä uuden sukunimilain tullessa voimaan. I: *Kielikello* 3:1986, 12–20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1987. The changing of surnames in Finland during the twentieth century, particularly in 1906 and 1935. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 5:1987, 109–121. Uppsala: Swedish Science Press.
- 1989. Anderssons ättlingar i Finland. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 7:1989, 111–120. Uppsala: Swedish Science Press.
- 1996. *Suomalaista sukunimikäytäntöä*. Kielenkäytön oppaita 1. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki: Edita.
- Officiella tidningen*. 113/2.10.2006, 139/1.12.2006 och 1/3.1.2007. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Ollila, Anne 1998. *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. SKST 711. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000. *Aika ja elämä. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa*. SKST 795. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Orrman, Eljas 1980. Henkikirjat henkilöhistoriallisena lähteenä. I: *Genos* 1:1980, 1–21. Helsinki: Suomen sukututkimusseura.
- Otterbjörk, Roland 1964. Personnamn i muntlig tradition. En preliminär redogörelse. I: *Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok* 8, 68–113. Uppsala.
- Paikkala, Sirkka 1989. Sen nimi kenen lammas. Naisten sukunimistä Savossa. I: *Sukuviesti* 7 – 8:1989, 12–14. Helsinki: Sukuyhteisöjen tuki SYT ry.

- 2004. *Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921*. SKST 959. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Panelius, Olav 1987. Uppkomsten av tillnamn bland allmogen i Borgå socken i Finland. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 5: 1987, 91–107. Uppsala: Swedish Science Press.
- Paunonen, Heikki 1993. Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. Helsinkiläissuomen historiasta ja nykymuuntelusta. Helsingin kaupungin kouluviraston julkaisusarja A1:1993. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1993:5. Helsinki: Helsingin Kaupungin kouluvirasto & Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Peterson, Lena 1979. Metronymika i Sverige under medeltiden. I: *Ortnamn och samhälle* 5, 103–117. Uppsalastudier i namnforskning. Uppsala: Uppsala universitet.
- 1983. Personnamn/personbeteckningar i några fornsvenska källor. Försök till indelning och beskrivning. I: Göran Hallberg & Stig Isaksson & Bengt Pamp (red.). *Personnamnsterminologi*. NORNA:s åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. NORNA-rapporter 23, 123–136. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 1985. Metronymika i Sverige förr och nu. I: *Regional och social variation i nordiskt personnamnskick*. Handlingar från NORNA:s tionde symposium i Umeå 3–5 maj 1983. NORNA-rapporter 29, 24–30. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 1987. Något om verkningarna av 1982 års svenska personnamnslag – ”jämställdhetslagen”. I: Tom Schmidt (red.). *Nyere nordisk personnavnskikk*. Rapport fra et symposium på Skammestein i Valdres 10–14 april 1985. NORNA-rapporter 35, 135–143. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Pohls, Maritta 1994. *Suvuista virkoihin. Postilaitoksen virkakunta 1864–1899*. Akadem. avh. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 15. Helsinki: Hallintohistoriakomitea & Painatuskeskus.
- Pullinen, Jussi 2009. Reinikaisesta ja Mäkisestä tulee Reinimäki. *Helsingin Sanomat* 23.3.2009.
- Puolisoiden sukunimivalinnat 1986–1998 ja 2002–2010 (= Makarnas val av slättnamn 1986–1998 och 2002–2010). Befolkningsregistercentralen. Tillgänglig på adressen <http://www.vaestorekisterikeskus.fi/default.aspx?id=279>.
- Pylkkänen, Anu 1988. Sukunimilaki ei ole aiheuttanut mullistusta naisten nimissä. I: *Oikeus* 1:1988, 91–98. Helsinki: Tilastokeskus.
- 1990. *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- 1992. Perheen sukupuolijärjestelmä. I: Riitta Turunen (toim.). *Naisnäkökulmia oikeuteen*, 120–145. Helsinki: Gaudeamus.
- Railo, Eva 1999. Namn- och titelbruket i Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagbok. I: Marianne Blomqvist (red.). *Från Adam till My. Ett färggrant knippe namn*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, B:20, 256–273. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Riddarhusordning för Storfurstendömet Finlands Ridderskap och Adel, af Hans Kejslerliga Majestät i Nåder stadfästad, i S:t Petersburg, den 21 (9) April 1869*. N:o 13. Storfurstendömet Finlands Författnings-Samling.
- Riddarhusordning för Finlands Ridderskap och Adel*. Given i Helsingfors, den 22 november 1918. N: o 156. Finlands Författningssamling.

- Ryman, Lennart 2002. *Salanus, Tunström och Sporrang. Tillnamnsbruk och framväxten av släktnamn i Uppland*. Akadem. avh. *Anthroponymica Suecana* 13. Umeå: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- 2008a. Svenska namnfraser i äldre tid – presentation av ett forskningsprojekt. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 26, 111–114. Uppsala: Swedish Science Press.
- 2008b. Omtal av individer i Sverige under äldre tid. Fastars namnfraser under 1300-talet. I: Guðrún Kvaran & Hallgrímur J. Ámundason & Jónína Hafsteinsdóttir & Svavar Sigmundsson (red.). *Nordiska namn – Namn i Norden. Tradition och förnyelse*, 381–389. Handlingar från Den fjortonde nordiska namnforskarkongressen i Borgarnes 11–14 augusti 2007. NORNA-rapporter 84. Uppsala: NORNA.
- 2008c. Kungsfraser. Om omtal av kungar och drottningar under svensk medeltid. I Eva Brylla & Staffan Strandberg (red.). *Hyllningsskrift till Mats Wahlberg 25 maj 2008. Namn och samhälle* 21, 153–165. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2010. *Brattingsborgh och Frøghdenborgh* – och några andra tillnamn i Stockholms medeltida stadsböcker. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 28:2010, 41–55. Uppsala: Swedish Science Press.
- Saari, Mirja 2001. Språkval och språkbyte inom en prästsläkt i autonomitidens Finland. I: Marianne Blomqvist (red.) under medverkan av Mirja Saari & Peter Slotte. *Våra språk i tid och rum*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, B:21, 198–209. Helsingfors.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik* 1999. 2, Ord. Ulf Teleman & Staffan Hellberg & Erik Andersson, under medverkan av Lisa Christensen & al. Stockholm: Svenska akademien.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik* 1999. 3, Fraser. Ulf Teleman & Staffan Hellberg & Erik Andersson, under medverkan av Lisa Christensen & al. Stockholm: Svenska akademien.
- Samulin, Henry 1978. Brevet i skorstensmuren. *Jakobstads tidning* 17 augusti 1978.
- Sandström, Raija 1984. Civilståndets inverkan på anteckningar av kvinnors tillnamn i 1800-talets kyrkböcker på Nedertorneå landsbygd i norra Sverige. I: *Fenno-Ugrica Suecana* 7, 149–156. Uppsala: Finsk-ugriska institutionen. Uppsala universitet.
- 1985. *Finska och icke-finska tillnamn i Nedertorneå kyrkböcker på 1800-talet*. *Anthroponymica Suecana* 11. Umeå: Umeå universitet.
- Sannrud, Astrid Weel 1994. Patronymer i övergangsform. Kompositumspatronymer som verken er primærpatronymer eller sekundærpatronymer i Fredrikstad i 1865. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 12:1994, 103–113. Uppsala: Swedish Science Press.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien*. 1898– Lund. <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>
- Schulman, Maria 1991. Från ”tvenne raska gossar” till ”en center i damlaget”. Födelseannonser i finlandssvenska dagstidningar. I: Anna-Maria Åström & Ivar Nordlund (red.). *Kring tiden. Etnologiska och folkloristiska uppsatser*. 153–161. Meddelanden från Folkkultursarkivet Nr 11. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Schybergson, Anita 2009. *Kognitiva system i namngivningen av finländska handelsfartyg 1838–1938*. Akadem. avh. *Nordica Helsingensia* 17. Helsingfors universitet: Nordica, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. Helsingfors. Tillgänglig också på adressen: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-5692-5>

- Slotte, Peter & Zilliacus, Kurt & Harling, Gunilla 1973. Sociologiska namnstudier. I: Kurt Zilliacus (red.). *Synvinklar på ortnamn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 454. Meddelanden från folkkultursarkivet 1, 97–181. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Släktnamnslag*. Given i Nådendal den 9 augusti 1985. Nr 694. Finlands författningssamling.
- Suitiala, Heikki 1987. Naisten sukunimikäytäntö 1800-luvun puolivälissä erään perukirjan valossa. I: *Oulun sukututkija* 1987:1, 10. Oulu: Oulun sukututkimusseura ry.
- Sundström, Agneta 2004. *Mæster Sigga hustrv, hustrv Birgitta Midakers och hustrv Elin i Sæby*. Olika sätt att benämna kvinnor i Arboga stads tänkebok. I: Svante Strandberg & Mats Wahlberg & Björn Heinrici (red.). *Hyllningsskrift till Eva Bryllan den 1 mars 2004*. *Namn och samhälle* 15, 127–132. Uppsala: Uppsala universitet.
- Svensk författningssamling* 1982:670. Namnlag. Utfärdad den 24 juni 1982. Stockholm: Thomson Reuters.
- Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll, med tillhörande handlingar, från sjuttonde århundradet. Enligt högloflige ståndets beslut från trycket utgifna 1855*. Första delen: 1627–1632. Stockholm: Westrell.
- Tegnér, Esaias 1882. Om svenska familjenamn I–II. I: *Nordisk Tidskrift* 1882, 1–35, 103–143. Stockholm.
- Thelander, Kerstin 2003. “Och ni sade *du* till mig!” Något om tilltalsskicket i svenska dramer under 1800-talet. I: Siv Strömquist (red.). *Svenska på scen. Språk och språkanvändning i svensk dramatext från tre sekler*. Ord och stil. Språkvårdssamfundet skrifter 34, 93–109. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Thors, Carl-Eric 1959. *Finländska personnamnsstudier*. *Anthroponymica Suecana* 4. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Uppslagsverket Finland 1982–2007. Henrik Ekberg & al. (red.). Helsingfors: Schildts.
- Utterström, Gudrun 1976. *Tillnamn i den karolinska tidens Stockholm*. *Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities* 11. Umeå: Umeå universitetsbibliotek.
- 1983. Personnamnsterminologi. Termernas tillämpning på historiskt material. I: Göran Hallberg & Stig Isaksson & Bengt Pamp (red.). *Personnamnsterminologi*. NORNAs åttonde symposium i Lund 10–12 oktober 1981. NORNA-rapporter 23, 23–30. Uppsala: NORNA-förlaget.
- 1985. *Släktnamn. Tillkomst och spridning i norrländska städer*. Kungl. Skytteanska Samfundets handlingar 29. Umeå: Kungl. Skytteanska Samfundet.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2008. *Sophie Creutzin aika. Aatelistämää 1700-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Valtavuo-Pfeifer, Ritva 1996. Namn i en gränsstad mellan väst och öst. Om tillnamn i Fredrikshamn 1726–1860. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 14:1996, 21–36. Uppsala: Swedish Science Press.
- 2004. Reflexioner över tillnamn i Uppland och annorstädes. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 22:2004, 73–104. Uppsala: Swedish Science Press.
- Van Langendonck, Willy 2007. *Theory and Typology of Proper Names*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 168. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Vasabladet* 9.9 – 9.10.2002. Födelseannonser.
- Viinikainen, Taru 2010. Taipuuko ”akrobaatti Aleksandra”? Nimikekonstruktio ja nimikkeen taipuminen lehtikielessä 1900-luvulta 2000-luvulle. *Akad. avh.*

- Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology 1. Joensuu: Itä-Suomen Yliopisto. Tillgänglig också på adressen: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-0003-6>.
- Virkkunen, Paavo 1956. *Församlingarna. I: Helsingfors stads historia IV:2.* Helsingfors.
- Viro, Voitto [1977] 2001. *Vanha hautausmaa. Helsingin Hietaniemen hautausmaan opas.* Helsinki: Otava.
- Voionmaa, Väinö [1915] 1969. *Suomen karjalaisen heimon historia.* Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Wahlberg, Mats 1994. Giftnamnens efternamnsbruk. Några exempel från 1800-talets Skåne. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 12:1994, 115–117. Uppsala: Swedish Science Press.
- 1999. Uppsalaborgare på 1600-talet. I: *Namn och samhälle* 10, 105–116. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2008. Personnamnen i samhället. Forskningsläget idag och viktiga framtida uppgifter. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 26:2008, 89–110. Uppsala: Swedish Science Press.
- Waris, Heikki 1950. Huvudstadssamhället. I: *Helsingfors stads historia III:2.* Helsingfors.
- Wessman, V. E. V. 1939. Om språkets förändringar. I: *Folkmålsstudier VI*, 1–69. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi.
- Williams, Henrik Bruun 2004. Mellannamn. I: *Namn och samhälle* 15, 155–159. Uppsala: Uppsala universitet.
- Wirilander, Kaarlo 1982. *Herrskapsfolk. Ståndspersoner i Finland 1721–1870.* Översättning av Eva Stenius. Nordiska museets Handlingar 98. Stockholm: Nordiska museet.
- Zilliacus, Kurt 1966. *Ortnamnen i Houtskär: en översikt av namnförrådets sammansättning.* Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 416. Studier i nordisk filologi 55. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- 1973. Kulturen och namnskicket. I: Kurt Zilliacus (red.). *Synvinklar på ortnamn.* Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 454. Meddelanden från folkkultursarkivet 1, 7–24. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Åkerman, Birger 1937. *Bouppteckningar i Helsingfors stad 1679–1808.* Helsingfors: Suomen sukututkimusseura.
- Ålander, A. T. 1944. Personbeteckningar i en svensk småstad omkring sekelskiftet. I: *Arkiv för nordisk filologi* 58, 195–208. Lund.
- Åström, Sven-Erik 1956. Stadssamhällets omdaning. I: *Helsingfors stads historia IV:2.* Helsingfors.
- Äktenskapslag.* Given i Helsingfors den 13 juni 1929. N:o 234. Finlands författningssamling.

Förkortningar

Förkortningar för källor

dbb	död- och begravningsbok
bpt	bouppteckningsinstrument
flb	flyttningsbetyg
fdb	födelse- och dopbok
kmb	kommunionbok
lgb	lysningsbok
mtl	mantalslängd
ngm	näringsanmälning
vgb	vigselsbok
HT	<i>Helsingfors Tidningar</i>
HD	<i>Helsingfors Dagblad</i>
JCM	<i>Jacobina Charlotta Munsterhjelm's Dagböcker 1799–1801</i>
TW	<i>Timotheus Wahlbergs dagböcker 1818–1820</i>

Förkortningar för församlingar i Helsingfors fr.o.m. 1906

Nsv	Helsingfors norra svenska församling
Ssv	Helsingfors södra svenska församling
Sör	Sörnäs svenska församling
Ps	Helsingin pohjoinen suomalainen seurakunta (= Helsingfors norra finska församling)
Es	Helsingin eteläinen suomalainen seurakunta (= Helsingfors södra finska församling)
Ss	Sörnäisten suomalainen seurakunta (= Sörnäs finska församling)

Förkortningar för element i namnfrasen

∞	benämns tillsammans med maken
f	föregånget av ordet ”född” (jämfte finskans ”syntyjään” och ”omaa sukua”)
FN	flicknamn
FÖN	förnamn
g	föregånget av ordet ”gift” (även ”vigd” jämfte finskans ”vihitty” och ”nyt”)
GN	giftasnamn
ME	metronymikon
PA	patronymikon
t	titel
TN	tillnamn

Förkortningar av titlar i källorna

d _r , d _{tr}	dotter
ea, ea:	änka
f.	fröken
h _u , h.	hustru
j _u , j _{fru}	jungfru
m. fam.	med familj
mhru	med hustru
p., pig.	piga
qp.	kvinnsperson

NORDICA HELSINGIENSIA

NH 1/KKN 1	Hadle Oftedal Andersen: <i>Ikkje for ingenting. Jon Fosses dramatik</i> (2004)
NH 2	Mona Forsskåhl: <i>Mitt emellan eller strax utanför. Språkkontakt i finlandssvensk slang</i> (2005)
NH 3/KKN 2	Hadle Oftedal Andersen: <i>Kroppsmodernisme</i> (2005)
NH 4/TS 1	Jan-Ola Östman (red.): <i>FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk</i> (2005)
NH 5/KKN 3	Hadle Oftedal Andersen & Idar Stegane (red.): <i>Modernisme i nordisk lyrikk 1</i> (2005)
NH 6/TS 2	Karin Hoyer, Monica Londen & Jan-Ola Östman (red.): <i>Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv</i> (2006)
NH 7	Helga Hilmisdóttir: <i>A sequential analysis of nú and núna in Icelandic conversation</i> (2007)
NH 8	Hanna Lehti-Eklund (red.): <i>Att växa till lärare – svenskläroverutbildning i utveckling</i> (2007)
NH 9	Nina Martola: <i>Konstruktioner och valens: verbfraser med åt i ett jämförande perspektiv</i> (2007)
NH 10/SI 1	Jan Lindström (red.): <i>Språk och interaktion 1</i> (2008)
NH 11	Jan Lindström, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm & Åsa Mickwitz (red.): <i>Svenskan i Finland 10</i> (2008)
NH 12	Anne Huhtala: <i>Det pedagogiska självet: en narrativ studie av direktvalda svenskläroverstudenters berättelser</i> (2008)
NH 13/KKN 4	Hadle Oftedal Andersen, Peter Stein Larsen & Louise Mønster (red.) <i>Stedet. Modernisme i nordisk lyrikk 2</i> (2008)
NH 14/DF 1	Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.): <i>Dialekt i östra Nyland. Fältharbete i Liljendal med omnejd</i> (2008)
NH 15	Camilla Kovero & Monica Londen: <i>Språk, identitet och skola. En undersökning i svenska skolor i huvudstadsregionen</i> (2009)
NH 16	Lieselott Nordman: <i>Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland</i> (2009)
NH 17	Anita Schybergson: <i>Kognitiva system i namngivningen av finländska handelsfartyg 1838–1938</i> (2009)
NH 18/KKN 5	Hadle Oftedal Andersen, Per-Erik Ljung & Eva-Britta Ståhl (red.): <i>Nordisk lyrikktrafikk. Modernisme i nordisk lyrikk 3</i> (2009)
NH 19/SI 2	Camilla Lindholm & Jan Lindström (red.): <i>Språk och interaktion 2</i> (2010)
NH 20/DF 2	Caroline Sandström: <i>Genus i östra Nyland – från dialektutjämning till dialektmarkör</i> (2010)
NH 21	Åsa Mickwitz: <i>Anpassning i språkkontakt. Morfologisk och ortografisk anpassning av engelska lånord i svenskan</i> (2010)
NH 22	Maria Green-Vänttinen, Christina Korkman och Hanna Lehti-Eklund (red.): <i>Svenska i finska gymnasier</i> (2010)
NH 23/KKN 6	Hadle Oftedal Andersen, Per Bäckström & Unni Langås: <i>Samspill mellom kunstarene. Modernisme i nordisk lyrikk 4</i> (2010)
NH 24/DF 3	Sinikka Segerståhl: <i>Vaggvisor i Kvevlax. Språkliga strukturer och konstruktioner</i> (2011)
NH 25	Minna Nakari: <i>Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930. Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet</i> (2011)

DF =	Dialektforskning
KKN =	Kultur og kritikk i Norden
SI =	Språk och interaktion
TS =	Teckenspråksstudier

Bild: "Erikssonin pitkat", "Flickorna Eriksson" Aino och Anna Elovaara. Ateller City, Helsingfors, 1914. I privat ägo.

Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780–1930

Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet

Quinnspersonen, Pigan Gustava HenricsDotter eller Fröken Fredrika Adolfin Henriette von Kramer dotter till framlidne Majoren Nils Adolf von Kramer? Slagtaren Eklunds Hustru eller Fru Lagmanskan Anna Catharina Antell, född Engman?

Hurdana namnfraser har man använt för kvinnor ur olika socialgrupper i officiella sammanhang innan namnbruket reglerades genom lag? Valde kvinnorna själva flicknamn eller giftasnamn när de undertecknade dokument?

Boken beskriver variationen i omtal av kvinnor under 150 år. Den belyser utvecklingen i kvinnors titel- och tillnamnsbruk ur socioonomastisk synvinkel under perioden 1780–1930 och betraktar både myndigheternas och kvinnornas eget val av namnfraser som uttryck för makt och identitet. Förutom att undersökningen tar upp ett i mindre utsträckning undersökt område inom den nordiska namnforskningen har den även koppling till såväl Finlands och Helsingfors historia som till kvinnans ställning i familjen och i samhället.

ISSN 1795-4428

ISBN 978-952-10-6948-2 (hft.)

ISBN 978-952-10-6949-9 (PDF)

Unigrafia, Helsingfors 2011

Omslag: Päivi Talonpoika-Ukkonen, Unigrafia, Helsingfors